

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA ŠTREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR
DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF
FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL,
ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, KAREL PEZL,
OTTO PICK, MILOŠ POJAR, RICHARD
SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KAREL ŠTINDL,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF
VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.
Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 550,80 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210
Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.
Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax: 00421432/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz
Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

OBSAH 5/2002 ROČNÍK XXVI

STR.

SVĚTOZOR	2
PROČ A JAK SE VOLÍ V EVROPĚ / Zdeněk Zbořil	3
EVROPSKÉ VOLBY	
JAK SE VOLÍ V EVROPĚ? / Miroslav Mareš, Jakub Šedo	4
SLOVENSKO PŘED PARLAMENTNÍMI VOLBAMI / Vladimír Leška	6
MAĎARSKO ZNOVA LAVICOVÉ? / Rudolf Chmel	9
ÚHELNÝM KAMENEM NĚMECKÝCH VOLEB SE ASI STANE EKONOMIKA / Josef Veselý	12
FRANCIE PO PREZIDENTSKÝCH VOLBÁCH / Jan Eichler	14
UKRAJINA PO VOLBÁCH / Lubomír Gombos	18
VZTAHY A PROBLÉMY	
SLOVENSKO NA CESTE DO NATO / Eduard Kukan	20
MEDZINÁRODNÉ ZMLUVY V DEJINÁCH / Daniel Šmihula	22
DŮKAZ GLOBÁLNÝCH AMBÍCIÍ ČÍNY / Robert Škopec	24
ZEMĚMI SVĚTA	
PŘED SEDMDESÁTI LETY VZNIKLA SAÚDSKÁ ARÁBIE / Jaroslav Bouček	25
KORUPCE, BOLEST BALKÁNU / Filip Tesař	26
EKONOMICKÝ OBZOR	
BANKA PRO MEZINÁRODNÍ VYPOŘÁDÁNÍ PLATEB / Lukáš Bortel	30
VOLNÁ TRIBUNA	
KONKURENCESCHOPNOST SE STÁVÁ STÁLE ŽIVĚJŠÍM TÉMATEM / Ladislav Říha	32
K OTÁZCE „SUVERENITY“ VE SVĚTLE PŘISTOUPENÍ K EVROPSKÉ UNII / Ladislav Šafránek	35
RECENZE	
STRUČNÝ PRŮVODCE NEJEN PO DĚJINÁCH / Bohumil Tesařík	37
STŘET CIVILIZACÍ? / Václav V. Nekvapil	38
EVROPSKÉ POLITICKÉ STRANY / Zdeněk Zbořil	39
EVROPSKÁ UNIE A NOVÝ REGIONALISMUS / Pavla Štěrbová	40
BALKÁNŠTÍ MUSLIMOVÉ V POSTKOMUNISTICKÉ SPOLEČNOSTI / František Šístek	41
REVOLUCE A PRÁVO / Ivona Řezanková	42
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	43

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 7. 2002)

➤ *Kanadský federalismus dnes a zítra: kolaborativní federalismus jako naděje do budoucna?* ➤ *Kanada a USA* ➤ *Aktuální vládní krize v Kanadě* ➤ *Kanadská praxe* ➤ *Multikulturalismus v Kanadě* ➤ *Uzbekistán, Rusko a Spojené státy: Nová kaspická politika* ➤ *Turecko na prahu Evropské unie – Evropská unie na prahu změny* ➤ *Moldávie na scestí* ➤ *Doplňovací volby do Kongresu v listopadu 2002*

KVĚTEN 2002

1. – pákistánská vláda oznámila drtivý úspěch prezidenta Parvize Mušarafa v referendu z 30. dubna o prodloužení jeho mandátu o dalších pět let.

2. – obě komory Kongresu USA převážnou většinou hlasů schválily rezoluci na podporu politiky izraelského premiéra Ariela Šarona vůči Palestincům.

3. – agentura AP oznámila, že protiteroristické oddělení FBI v Arizoně upozornilo dva měsíce před útoky z 11. září ústředí ve Washingtonu a v New Yorku na neobvyklý počet mužů z Blízkého východu, kteří se zapisali to kursů tamních leteckých škol. Žádný z mužů zapsaných v Arizoně se nepodílel na útocích ve Washingtonu a New Yorku a není proto vyloučeno, že jsou připraveni na další teroristické akce.

5. – ve druhém kole prezidentských voleb ve Francii vyhrál Jacques Chirac nad pravicovým extremistou Jeanem Le Penem. Získal 82,4 procenta odevzdaných hlasů.

6. – vyhlášen volební program CDU/CSU, který obsahuje požadavek zrušení Benešových dekretů.

6. – šéf nizozemské krajní pravice Pim Fortuyn se stal obětí atentátu. Byl zastřelen před budovou nizozemské televize. Z činu byl obviněn ekologický aktivista Volkert van de Graaf.

6. – vůdkyně demokratické opozice v Barmě Do Aun Schan Su Tij byla po 19 měsících propuštěna z domácího vězení.

7. – francouzský prezident Jacques Chirac jmenoval novou vládu v čele s Jeanem-Pierrem Raffarinem (53). Ministrem zahraničí se stal Dominique de Villepin, ministryní obrany Michéle Alliotová-Marieová. Hlavním úkolem vlády je připravit nové volby.

7. – izraelský premiér Ariel Šaron jednal ve Washingtonu s americkým prezidentem Georgem Bushem. Zatímco Bush potvrdil, že podporuje vytvoření palestinského státu, Šaron se vyjádřil, že vyhlášení palestinského státu by bylo předčasné.

10. – Izraelci ukončili obléhání baziliky Narození Páně v Betlémě. Třináct palestinských aktivistů, kteří se zde ukrývali,

odletělo podle dohody s palestinským vedením na Kypr. Dvanáct z nich si pak rozebraly Španělsko, Itálie, Řecko, Irsko, Portugalsko a Belgie, které jim zajistí policejní dozor, sjednocení s rodinami a práci.

10. – NATO se rozhodlo snížit početní stav svých mírových sil v Bosně z 19 000 na 12 000 a v Kosovu z 38 000 na 32 000 mužů.

12. – bývalý americký prezident Jimmy Carter navštívil Kubu, kde jednal s Fidelem Castrem. Carter požádal Castra, aby přijal misi mezinárodních pozorovatelů a jednal s Mezinárodním výborem Červeného kříže a zástupci OSN o problémech politických vězňů.

12. – ústřední výbor izraelského pravicového uskupení LIKUD odmítlo vznik nezávislého palestinského státu.

15. – parlamentní volby v Nizozemsku vyhráli křesťanští demokraté (CDA). Populistická strana zavražděného Pima Fortuona skončila na druhém místě.

15. – Indie obvinila Pákistán z přímé odpovědnosti za krvavý útok kašmírských povstalců z předešlého dne, při němž zahynulo 34 osob, a pohrozila odvetou.

16. – dolní komora belgického parlamentu schválila zákon o eutanázii.

17. – v parlamentních volbách v Irsku potvrdila své postavení na příštích pět let dosavadní vládní strana Fianna Fáil premiéra Bertieho Aherna. Získala přes 41 procent hlasů.

18. – Indie vyzvala velvyslance Pákistánu v Dillí, aby opustil zemi.

18.–19. – sudetoněmecký landsmannschaft vyzval na 53. sudetoněmeckých dnech v Norimberku Českou republiku, aby odstranila poválečné dekrety prezidenta Beneše. Kandidát na úřad kancléře za CDU/CSU bavorský premiér Edmund Stoiber vyzval Čechy ke zrušení dekretů a slíbil odsunutým, že jako kancléř bude s Českou republikou jednat tvrdě. Na setkání sloužil mši olomoucký arcibiskup Jan Graubner.

19. – agentury oznámily, že nová videokazeta zachycující Usámu bin Ládina pochází z března letošního roku. Agen-

tura Reuters s odvoláním na FBI informovala, že al-Kaida chystá další útoky.

19. – Východní Timor oficiálně vyhlásil nezávislost. Prvním prezidentem se stal Xanano Gusmao.

21. – vůdce politického křídla kašmírského separatistického hnutí Abdul Ghání Lone zahynul při atentátu, který na něj v Indii držené části Kašmíru spáchali zatím neznámí útočníci.

22. – indický premiér Atal Bihári Vádžpéj uvedl, že přišel čas k rozhodujícímu boji v řešení otázky Kašmíru. Pákistánská bezpečnostní rada v čele s prezidentem Mušarafem potvrdila podporu poskytnutou kašmírským hnutím usilujícím o nezávislost Kašmíru na Indii. Na obou stranách hranic je soustředěn asi milion vojáků.

24. – americký prezident George Bush a ruský prezident Vladimir Putin podepsali v Moskvě smlouvu o dosud nejradikálnějším snížení stavu strategických jaderných zbraní z 6000 na 1700 až 2200 hlavíc na každé straně. Podepsali také deklaraci o nových strategických vztazích mezi oběma zeměmi.

24. – indický list Hindustan Times informoval, že Indie dala Pákistánu dva měsíce na potlačení přeshraničního terorismu, než se definitivně rozhodne k případné vojenské akci.

24.–25. – setkání premiérů zemí visegrádské čtyřky a Beneluxu v Trenčíně jednalo o spolupráci těchto seskupení v procesu evropské integrace a zejména o posílení vnější hranice Evropské unie po vstupu nových zemí.

25.–26. – Pákistán vyzkoušel dvě rakety krátkého doletu schopné nést jaderné zbraně. Ruský prezident Vladimir Putin v Petrohradu oznámil, že na počátek června pozval vedoucí představitele Pákistánu a Indie do Kazachstánu, aby spolu s nimi hledal možnost zmírnění kašmírského konfliktu.

26. – v prezidentských volbách v Kolumbii vyhrál Alvaro Uribe Velez, někdejší starosta Medellínu, který tak nahradil Andrése Pastranu. Nový prezident slíbil rozhodný boj s levicovými gerilami i s ultrapravicovými „paramilitar“.

27. – pákistánský prezident Parváz Mušaraf v televizním projevu prohlásil, že jeho země kvůli sporu o Kašmír nezačne válku s Indií, pokud však bude Islámábadu vnucena, zareaguje.

27. – maďarský parlament schválil do funkce premiéra Pétera Medgyessyho (60, bez politické příslušnosti). V nové vládě dostali čtyři křesla liberálové. Ministrem zahraničí se stal László Kovács.

28. – poblíž Říma se sešli šéfové států a vlád 19 členů NATO a Ruska a podepsali společnou deklaraci o vytvoření nové společné Rady NATO-Rusko. V rámci této nové bezpečnostní struktury se mají na rovnoprávném základě konzultovat a přijímat společné kroky v rámci stanoveného okruhu bezpečnostních otázek, především v boji proti terorismu. Deklarace se označuje za definitivní tečku za studenou válkou.

28. – Pákistán vyzkoušel další raketu krátkého doletu.

28. – Jásir Arafat potvrdil základní palestinský zákon, který definuje pravomoci palestinské samosprávy a který lze považovat za ústavu.

29. – Libye se prohlášením vydaným v Tripolisu distancovala od předchozí zprávy, podle níž se její právníci dohodli na odškodnění příbuzných 270 obětí pumového útoku proti letadlu PanAm nad skotským Lockerbie. Libyjská vláda žádnou kompenzaci nenabídla, jednali jen zástupci libyjských obchodníků a advokátů s právníky rodin obětí. Podle původní zprávy šlo o 2,7 miliardy dolarů, které měly být vyplaceny pozůstalým po odvolání sankcí proti Libyi a po odvolání obchodních omezení USA.

29. – předseda Evropské komise Romano Prodi prohlásil v Moskvě na deváté vrcholné schůzce EU-Rusko, že evropská patnáctka oficiálně uzná, že Rusko je tržní ekonomikou, což je podmínkou pro přijetí této země do Světové obchodní organizace.

29. – USA vypsaly odměnu pět milionů dolarů za dopadení pěti nejvyšších vůdců militantní muslimské Skupiny Abu Sayyafa, která na jihofilipinském ostrově Basilan drží jako rukojmí americký manželský pár a dalšího Američana zavraždila.

Proč a jak se volí v Evropě

Rok 2002 je v České republice rokem volebním a akumulací hned několika pokusů přilákat voliče do volebních místností a k volebním urnám. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR bude, doufáme, nejméně z jedné třetiny vyměněna, podobně změní Senát Parlamentu ČR doplňovací volby a proběhnou i volby na úrovni komunální. A alespoň ti, kdo budou volit poslance a nové senátory, musí už nyní přemýšlet o tom, že právě tito lidé budou o rok později volit prezidenta ČR a možná, pokud nebude mít zájem občanů ČR o vstup do EU tak negativní vývoj, jaký se projevil po různých útocích z Rakouska, Maďarska a Bavorska proti československé poválečné denacifikační legislativě, budou možná tito vážení reprezentanti rozhodovat i o vstupu ČR do EU.

Nikdo nemusí být velký politologický prognostik, aby věděl, že se formuje nová politická generace, o níž lze předpokládat, že se všemi svými přednostmi, politickou intuicí, talentem vyjednávat, soutěžit, soupeřit nebo se samovolně decimovat, bude u moci nejméně dalších deset let. Zdědí nejen to, co jí generace předešlá odkázala, ale bude muset definitivně vyřešit, za jakých okolností ČR vstoupí do EU, jak ČR dostojí svým povinnostem, které vyplývají z účasti v různých mezinárodních organizacích včetně měnící se Severoatlantické aliance, bude muset přijmout odpovědnost za tentokrát už vlastní rozhodnutí, jak vycházet ze svými blízkými i vzdálenějšími sousedy, a samozřejmě se bude muset vyrovnávat s měnící se situací vnitropolitickou, která začíná nabývat obdoby jakéhosi kulovitého slepence nejrůznějších a těžko podle zájmových skupin odlišitelných ambicí, na jehož povrchu, v kontrastu s neměnným, stabilním a možná stagnujícím středem, srší výboje partikulárních zájmů zkreslující skutečný obraz české politiky.

Navíc, a nejen díky volbám, se na již zcela zřetelném horizontu objevují nejméně tři odcházející postavy českých politiků, kteří jí v minulém desetiletí dodávali koncepce, methods i národopisně znamenáníhodný kolorit. Snad si již dnes lze připomenout v této souvislosti, co pro zahraniční politiku ČSFR a ČR znamenal Václav Havel a jeho osobitě, byť někdy kontroverzní zahraničněpolitické angažmá. Kupodivu české odborné veřejnosti a mnohým politickým komentátorům uniklo, že i Miloš Zeman, jehož působení ve vnitřní politice ČR je nepřehlédnutelné, dosáhl při svých exkurzích do zahraniční politiky nemalého ohlasu a jeho možné působení v nadnárodních a pravděpodobně evropských strukturách si umíme docela dobře představit včetně jeho úspěšné a dosud drsnými investigativními českými novináři neodhalené trvalé a neskrývané reklamy jednoho česko-německo-slovenského líkér. Konečně může po volbách opustit nejen českou politiku, ale zejména českou zahraniční politiku Jan Kavan, jehož třicetiletá zkušenost z politiky evropské je sice přehlížena, ale je nepřehlédnutelná a jistě se ještě jednou dočká objektivnějšího zhodnocení.

Jen tyto okolnosti nadcházející politické změny v ČR ukazují, proč i v zahraničí, a zejména u nejbližších sousedů jsou tentokrát

i naše volby sledovány se zvýšenou pozorností, a mnozí nedůtkliví nedočkavci v Rakousku a v Bavorsku již hovoří o *jiném* jednání s *novou* politickou reprezentací ČR. Tato upřílišněná indiskrece však ale varuje před tajným, nebo alespoň veřejně neznámým, vyjednáváním, které se může týkat nejrůznějších nově se objevujících problémů v bilaterálních vztazích ČR, ale zejména, jak je pro poslední dekádu vývoje evropské politiky typické, problémů ekonomických a z nich pak problémů spojených s vytvářením nových vlastnických vztahů.

Volební shon v ČR však není izolovaným do sebe zahleděným pokřikováním jedné české politické strany na druhou. Odehrává se i v kontextu voleb v různých evropských zemích (jmenujme za všechny alespoň Francii, Slovensko, Nizozemsko, Maďarsko, SRN, Ukrajinu a konečně i volby do Evropského parlamentu), a to nás nutí zajímat se i o to, kdo, kde, proč, pro koho a s jakým politickým programem v Evropě usiluje získat přízeň svých voličů. Snad poprvé od rozpadu monotematického státostranického systému se u nás a dokonce i v době předvolební, zajímají občané, a pokud se nezajímají, přinášejí o tom česká média dostatek informací, o volební klání a volební výsledky hned v několika evropských zemích, z nichž některé mohou být nejen našimi partnery v rozšiřující se EU, ale s jejichž občany budou i české politické strany někdy v nedaleké budoucnosti muset počítat jako se svými nikoli už jen partnery, ale i voliči.

Chtěli jsme v tomto čísle MP využít zájmu o různé volby probíhající v členských, přistupujících i nečlenských evropských zemích k tomu, abychom si uvědomili, nejen jak a proč se v Evropě volí, ale abychom si připomněli, že sice existují národní politické strany (nebo přesněji politické strany v různých evropských zemích), které usilují o kontakty se svými ideovými spřízněnci, vstupují s nimi do partnerských vztahů a do stále více se integrujících nadnárodních stranických konfederací nebo federací, ale že vytvářejí už i nové politicko-stranické entity, které lze označit jako evropské strany. K tomuto problému připomínáme recenzovanou práci editovanou Petrem Fialou a Miroslavem Marešem, která apeluje nejen na českou odbornou veřejnost, aby se začala více zajímat o to, jak se politicko-stranický systém v Evropě proměňuje a jaký asi v nejbližší budoucnosti bude.

Možná, že si mnozí ještě neuvědomují dostatečně zvýšený zájem o politické požadavky, které jsou součástí politického programu bavorské CSU, zájem o volbu kancléře v SRN, o povahu rudo-rudé koalice v Berlíně, zájem o osud rakouské koalice Svobodných a lidovců (povšimněme si i té už běžně používané familiárnosti), vzrušení nad výsledky francouzských prezidentských voleb, šok z předvolební politické vraždy v Nizozemsku, zájem o médii ne vždy jasně interpretované názory Silvia Berlusconiho, Viktora Orbána a dalších, kteří jsou již vnímáni jako personifikace určité politiky, navíc s důrazem na slovo politika, nikoli persóna.

Tím se zpátky vracíme k tomu, co jsme napsali v úvodu. Evropské téma se stalo součástí volební soutěže i v ČR, ale nikoli v podobě ideologické, jako spor o myšlenku Evropy národů, států, občanů, jako spor o federativní nebo konfederativní uspořádání a náš vztah k němu, ale jako zájem a ověřování si svých možností na paradigmattech politických skupin a stran v různých evropských zemích a jako účast na celoevropském politickém diskursu, inspirovaná nikoli výšinami atiky maastrichtského chrámu, ale politickou každodenní realitou. Nicméně se chceme k evropskému volebnímu roku 2002 ještě jednou vrátit, až budeme na jeho konci moci přehlédnout, jak se změnila politická reprezentace různých evropských zemí, zda důraz na národní a kmenové sentimenty byl skutečně jen součástí předvolební rétoriky v různých státech nebo zda se již opět stal součástí hlubší politické a duchovní krize Evropy, jak tomu bylo vždy před nějakou velkou evropskou tragédií.

-zz-

zboril@iir.cz

Jak se volí v Evropě?

MIROSLAV MAREŠ,
JAKUB ŠEDO

Svobodné parlamentní volby jsou jedním z nejdůležitějších atributů demokratické společnosti. Způsob, jakým voliči v hlasech vyjadřují své preference politickým stranám anebo kandidátům a převod těchto hlasů na mandáty, se nazývá volební systém. V soudobé Evropě lze nalézt volební systémy zařaditelné do všech ze tří základních typů¹⁾, jimiž jsou:

a) systémy většinové reprezentace (většinové volební systémy),

b) systémy poměrného zastoupení (poměrné volební systémy)

c) smíšené volební systémy.

Toto rozdělení však nemá vždy dostatečnou výpovědní hodnotu, a to především v případě zemí, ve kterých nejsou mandáty přidělovány technikou odpovídající většinovému volebnímu systému. Výsledky voleb mohou být více disproportionální než v zemích, ve kterých se používá většinový systém. Proto někteří autoři při charakteristice volebních systémů rozlišují mezi principem reprezentace a rozdělovacím principem. Rozdělovací princip vypovídá o technice obsazování mandátů za jednotlivý volební obvod, princip reprezentace o tom, zda výsledky voleb podporují vytváření většiny, nebo směřují ke shodě mezi podílem hlasů a mandátů. Potom můžeme o konkrétním volebním systému (např. o tom, který byl zrušen rozhodnutím Ústavního soudu v ČR) prohlásit, že ve smyslu principu rozdělování se jedná o poměrný systém, ale princip reprezentace je většinový. V rámci našeho textu se však zaměříme především na techniku rozdělování mandátů a její vliv na podobu systémů politických stran.

Většinové volební systémy

Země, v nichž se používá většinový volební systém, jsou obvykle rozděleny do jednomandátových volebních obvodů, v nichž získává mandát vítěz voleb a hlasy pro ostatní kandidáty nemají vliv na obsazení parlamentních křesel. Tento princip obvykle přispívá k tomu, že:

1. systém politických stran směřuje k bipolárnímu modelu (o vítězství ve volbách se utkávají dvě velké politické strany, příp. bloky politických stran);

2. vítěz voleb má velkou šanci, že sestaví jednobarevnou, resp. stabilnější koaliční většinovou vládu;

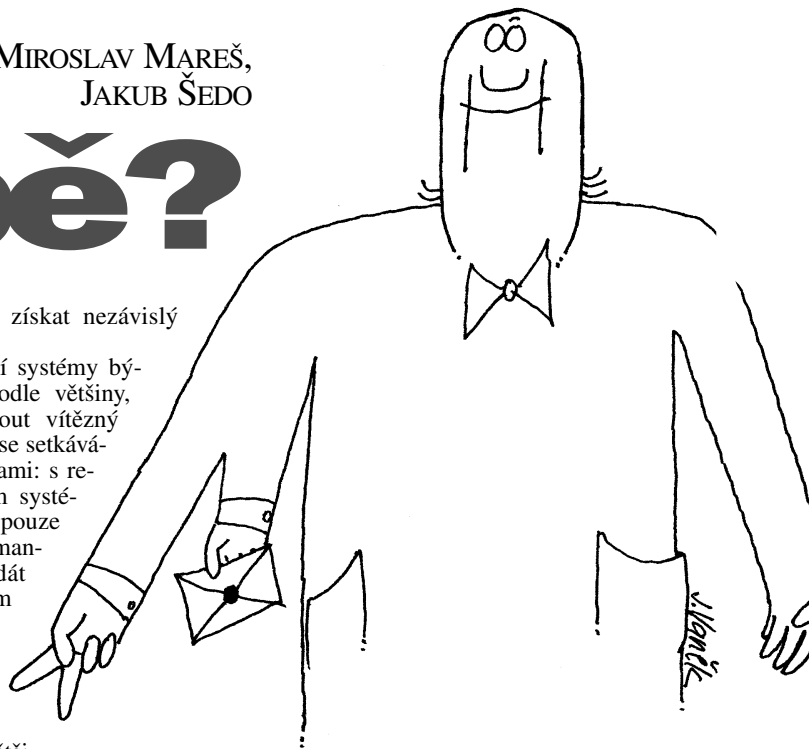
3. významná menšina (názorová, etnická atd.), která je rozptýlena na velkém území, jen velmi obtížně získává parlamentní zastoupení;

4. obtížně se prosazují nové a extremistické politické strany;

5. mandát může získat nezávislý kandidát.

Většinové volební systémy bývají dále děleny podle většiny, které musí dosáhnout vítězný kandidát. V Evropě se setkáváme se třemi variantami: s relativním většinovým systémem, kdy se koná pouze jedno kolo voleb a mandát získává kandidát s nejvyšším počtem hlasů (Velká Británie), s absolutním většinovým systémem, ve kterém musí získat kandidát nadpoloviční většinu hlasů, pokud ji nezíská v prvním kole, koná se kolo druhé, do kterého postupují dva nejúspěšnější kandidáti z prvního kola (nejčastěji se s tímto volebním systémem setkáváme v zemích, kde je přímo volen prezident, z parlamentních těles je takto volen Senát Parlamentu České republiky), a volebním systémem kombinujícím prvky obou předchozích systémů, označovaným též jako románský většinový systém, ve kterém musí v prvním kole získat kandidát absolutní většinu hlasů. Do druhého kola ale mohou teoreticky postoupit více než dva kandidáti a ve druhém kole postačuje k získání mandátu relativní většina (Francie). Poslední z variant systému většinové reprezentace, australský model preferenčního hlasování, se v Evropě nepoužívá.

Britský příklad do jisté míry podporuje teze, že relativní většinový systém podporuje fungování soutěže dvou velkých politických stran, které jsou na základě volebních výsledků schopny sestavit jednobarevnou většinovou vládu, přičemž charakter volební soutěže značně ztěžuje prosazení nových politických stran a extremistické politické strany zůstávají marginální. S výjimkou voleb v roce 1974 získala od roku 1945 vždy absolutní většinu křesel v parlamentu jedna politická strana, přičemž britská krajní pravice a krajní levice nikdy nezískaly mandát. Jiným způsobem se může projevit relativní většinový systém v zemích, jejichž společnost není tak homogenní jako ve Velké Británii. Pokud je obyvatelstvo dané země rozděleno na dva (či více) jednoznačně odlišitelné segmenty, hrozí, že nejsilnější segment trvale ovládne volební soutěž, a naopak určitá část společnosti bude trvale vyloučena z reálného podílu na rozhodování. Vyloučená část společnosti se v této situaci může radikalizovat a začít usilovat o změnu

jinými prostředky než pokojnou volební soutěží. K radikalizaci společnosti tak došlo v Severním Irsku, kde velmi výrazná katolická menšina neměla šanci získat podíl na vládě, což přispělo k vystupňování napětí během 70. let minulého století a k následnému umrtvení činnosti místních institucí.

Ve Francii, kde je používán většinový volební systém, ve kterém musí vítěz dosáhnout v prvním kole absolutní většiny hlasů, přičemž do druhého kola, v němž stačí relativní většina, postupuje každý z kandidátů, který získal alespoň 12,5 procenta hlasů, dochází od počátku 80. let k pravidelné alternaci vládních koalic tvořených pravicovými a levicovými stranami (předtím dvě desetiletí vládlá pravice). Ve všech případech se jednalo o většinové vlády, které ale v řadě případů nebyly příliš stabilní a v rámci jednoho volebního období došlo i k několika změnám ve funkci předsedy vlády. Tyto změny ale obvykle plynuly ze snahy prezidenta posílit vlastní popularitu tím, že odvolal méně populárního premiéra z vlastní strany. Jinak má francouzský volební systém výrazný integrační vliv na některé skupiny stojící na kraji stranického spektra (úspěšně byla integrována Francouzská komunistická strana a některé umírněnější skupiny Zelených), u ostatních extremistických stran přispívá k jejich neúspěchu v parlamentních volbách. Nejvýraznější je tato tendence patrná u krajně pravicové FN, která, ačkoliv pro ni není obtížné získat v prvním kole přes deset procent hlasů, v druhém kole se její kandidáti prosazují jen ve zcela výjimečných případech. Jedinou výjimku z uvedené charakteristiky francouzského systému politických stran představují výsledky voleb v roce 1986, kdy se nepovedlo ani jednomu bloku získat

nadpoloviční většinu mandátů a FN obsadila 34 křesla v parlamentu; v tomto roce se ale volby konaly podle poměrného systému. Francouzské stranické spektrum je jinak na první pohled dosti roztržité, ale řada stran získává jen nepatrné zastoupení díky několika osobnostem schopným přitáhnout voliče ve volebním obvodu, v němž kandidují.

Pokud budeme absolutní většinový volební systém hodnotit podle výsledků voleb do Senátu, můžeme konstatovat, že přispívá k vítězství kandidátů umírněných levo- či pravostředových stran, úspěchy kandidátů za antisystémové politické strany jsou spíše výjimečné. Jiným způsobem se tento volební systém, nebo jiná varianta většinového systému (buď v čisté podobě, nebo jako jedna část smíšeného volebního systému), projevil v některých zemích bývalého SSSR; tyto projevy budou zmíněny v části textu věnované smíšeným volebním systémům.

Poměrné volební systémy

Poměrné volební systémy mají ve své čisté podobě zaručit, aby poměr mandátů získaných jednotlivými stranami odpovídal poměru počtu hlasů, které získaly ve volbách. Země je rozdělena do několika volebních obvodů (v případě Nizozemska a Slovenska tvoří země jediný volební obvod) a na každý připadá několik mandátů. V systémech politických stran, ve kterých je užíván poměrný systém, by pak měly být patrné tyto tendence:

1. stoupá počet stran zastoupených v parlamentu (přičemž čím je poměrný systém čistší, tím by měla být výraznější fragmentace);

2. možnost existence jednobarevné většinové vlády je jen velmi nízká, typické jsou koaliční vlády, často disponující jen minimální většinou (nebo menšinou), které bývají nestabilní;

3. parlamentní zastoupení získá i rozptýlená početnější menšina;

4. nová nebo antisystémová politická strana může snáze získat parlamentní zastoupení, v případě antisystémových stran to přispívá ke zmenšení počtu možných kombinací při sestavování vlády;

5. úspěch nezávislých kandidátů je prakticky vyloučen.

Jako typické příklady uvedeného působení poměrných volebních systémů bývají uváděny značně nestabilní systémy politických stran, např. poválečná Itálie, meziválečné Československo nebo Polsko po volbách v roce 1991, ve kterých ještě strany nemusely dosáhnout pěti procent hlasů. Na druhé straně nalezneme v Evropě několik příkladů zemí se značně čistými poměrnými volebními systémy, které některé z uvedených znaků nevykazují. Například v Nizozemsku, které představuje jeden z nejčistších příkladů poměrného volebního systému (není rozděleno do více volebních obvodů ani v něm není zavedena umělá klauzule), je sice v parlamentu zastoupen značný počet politických stran (v současnosti devět), ale nizozemské vlády byly

v 90. letech 20. století velmi stabilní, vystřídal se pouze tři. Jako jiný příklad může posloužit Portugalsko, které sice nevykazuje takovou vládní stabilitu jako Nizozemsko, ale v parlamentu jsou zastoupeny pouze čtyři subjekty.

Aby se zamezilo některým z uvedených nežádoucích projevů přílišné proporcionality, platí v řadě zemí určitá technická opatření, která snižují proporcionalitu výsledků ve prospěch větších stran. Jedná se o:

1. zavedení klauzule na regionální či celostátní úrovni;

2. snížení počtu mandátů přidělovaných v jednom volebním obvodu (vedle předepsané umělé klauzule tak vzniká ještě přirozená klauzule – získat podíl na mandátech v jednom obvodě s 20 poslanci je pro malou stranu jednodušší než ve čtyřech obvodech s pěti;

3. změnu techniky přepočítávání hlasů.

Obvykle využití některé uvedené metody způsobí snížení počtu stran zastoupených v parlamentu, např. v Polsku před zavedením pětiprocentní klauzule získalo křesla 24 politických stran a koalic, po zavedení pětiprocentní klauzule a zmenšení volebních obvodů klesl počet parlamentních stran na sedm. Změny volebního systému ovšem ne vždy přinášejí očekávaný efekt.²⁾

Smíšené volební systémy

Smíšené volební systémy určitým způsobem kombinují prvky systémů většinové reprezentace a proporčního zastoupení, kdy část poslanců je volena jiným způsobem než ostatní. Smíšené systémy bývají rozlišovány do tří forem: korekce (poměrné hlasování určitým způsobem vyrovnává disproporcionalitu, která vznikla po přidělení mandátů získaných v jednomandátových obvodech – např. Itálie), navrstvení (část poslanců je volena podle systému většinové reprezentace a část podle systému proporčního zastoupení, přičemž obě složky jsou odděleny – např. Rusko, Litva, Chorvatsko) a supersmíšený (kombinuje oba předchozí systémy – Maďarsko). Uvedená klasifikace ale často nemá při popisu reality vyčerpávající výpovědní hodnotu a v jedné kategorii se mohou objevit volební systémy, které mají zcela odlišný výsledný efekt. Například k formě korekce bychom mohli přiřadit Německo, ale v něm mají výsledky voleb v jednomandátových obvodech jen malý vliv na celkové rozložení sil v parlamentu, na druhé straně v Itálii jsou výsledky voleb značně disproporční, protože tři čtvrtiny mandátů se rozdělují v jednomandátových obvodech a závěrečné přidělení jedné čtvrtiny mandátů stranám za zbytkové hlasy neznamená razantní snížení disproporcionality volebních výsledků.

Možné vyhodnocení působení smíšených volebních systémů na systémy politických stran je i z uvedeného důvodu značně složité. Nabízí se řada příkladů zemí, ve kterých není politická scéna extrémně fragmentována a vládnou v nich stabilní vlády; k nim by bylo možné zařadit Německo (pokud je nebudeme považovat za zemi využívající po-

měrný systém), kde již více než padesát let nezískalo parlamentní zastoupení více než šest politických stran a pouze v posledních letech je mezi nimi jedna antisystémová. Německé vládní koalice, tvořené v převážné většině jednou velkou a jednou malou stranou, jsou značně stabilní, k tomu ale spíše než kterýkoli jiný faktor přispívá zavedení konstruktivního vyslovení nedůvěry vládě, kdy parlament musí při odvolání kancléře zvolit jeho nástupce. Opačným příkladem je Itálie. Ačkoliv její systém produkuje mnohem méně proporční výsledky než volební systém v Německu, nepřinesla změna volebního systému v Itálii v 90. letech (přechod od proporčního systému ke smíšenému, ve kterém převažuje většinový princip reprezentace) vyřešení řady nedostatků předchozího období. Počet stran zastoupených v parlamentu de facto neklesl, pouze došlo k vytvoření dosti nespořodných bloků sdružujících několik koalic či jednotlivých silnějších stran; vedle nich působí několik dalších významnějších subjektů, obvykle stojících na kraji politické scény. Italské vlády jsou jen nevýrazně stabilnější, než tomu bylo v předcházejícím období.

V řadě zemí bývalého východního bloku byly zavedeny smíšené volební systémy typu navrstvení; např. v Rusku je polovina mandátů přidělována pomocí relativního většinového systému, na Litvě pak pomocí absolutního. Působení většinové složky smíšených volebních systémů v postsovětských zemích přispívá v řadě případů ke vzniku bloků sdružujících regionální vůdce, které podporují prezidenta nebo některou výraznou osobnost politické scény. Existence dosti volně organizovaných bloků, jež spojuje vlastně jen osoba, již podporují, přispívá k opoždění vytváření systémů politických stran fungujících na principu běžném v západoevropských zemích. Výjimkou mezi zeměmi bývalého SSSR, které používají jako součást svého volebního systému většinový volební systém, je Litva, kde je ze 141 poslanců 71 voleno absolutním většinovým systémem a kde se s volně organizovaným prezidentským blokem lokální oligarchie nesetkáváme. Zavedení většinové složky podporuje rozdíly mezi zisky velkých a malých stran, pokud srovnáváme Litvu s ostatními pobaltskými republikami, jež používají poměrný volební systém.

Maďarský systém politických stran se svým specifickým volebním systémem se vyznačuje značnou vládní stabilitou, přičemž počet stran zastoupených v parlamentu klesá, takže po posledních volbách odpovídá Maďarsko prakticky dokonale tzv. systému „dvou a půl“ strany.

Ideální volební systém?

Volebním systémům bývá obvykle přičítán důležitý či rozhodující podíl na utváření a podobě systémů politických stran. Nelze však jednoznačně říci, že některý volební systém je lepší nebo horší. Vždy závisí na tradicích a celkovém charakteru politické kultury určité země (včetně ak-

ceptace jejího systému občany), který volební systém momentálně odpovídá jejím potřebám. Politické a společenské problémy jakéhokoli státu (včetně dlouhodobé nestability stranického systému) nemohou být vyřešeny pouhou změnou volebních mechanismů. Pro charakter stranického systému je např. velmi důležitý i koaliční potenciál jednotlivých stran (podle Dietra Nohlena v celkem 134 volbách v zemích OECD v letech 1978–1998 pouze dvadecetkrát získala jedna strana absolutní většinu mandátů). Přestože byla formulována celá řada „zákonů“, jež měly prokázat, že volební systém má (či nemá) rozhodující význam pro mechanismus fungování systému politických stran (popř. se pokoušely stanovit, k jaké podobě politické soutěže vede nebo alespoň tenduje určitý volební systém), většina pokusů o vytvoření jednoznačně platných zákonů narazila na existenci řady výjimek, případně byly zákony formulovány tak, že jsou sice platné, ale poněkud triviální.

○

Základní literatura:

Fiala, P., Strmiska, M. (1999): *Teorie politických stran*. Brno, Barrister & Principal.

Klíma, M. (1998): *Směšený volební systém*. Politologický časopis, roč. V., č. 3, s. 213–230.

Klíma, M. (ed.) (1999) *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Praha, Vysoká škola ekonomická.

Klokočka, V. (1991): *Politická reprezentace a volby v demokratických systémech*. Praha, Aleko.

Nohlen, D. (2001): *Wahlssysteme*. In: Nohlen, D. (Hrsg.): *Kleines Lexikon der Politik*. München, C. H. Beck.

Parteien und Wahlen in Europa. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.parties-and-elections.de>>

¹⁾ Dieter Nohlen podrobněji rozeznává celkem deset typů volebních systémů (pět většinových a pět poměrných), a sice:

1. Relativní většinovou volbu v jednomandátových obvodech.

2. Absolutní většinovou volbu v jednomandátových obvodech.

3. Většinovou volbu s menšinovým zastoupením.

4. Volbu osob anebo kandidátních listin v malých volebních obvodech.

5. Většinovou volbu s proporcionální kandidátní listinou.

6. Poměrnou volbu pevných kandidátních listin ve velkých volebních obvodech.

7. Volební systémy (výběru osob nebo kandidátních listin s poměrným vyrovnáním).

8. Personalizovaná poměrná volba.

9. Single transferable vote (přenosné jednotlivé odevzdání hlasu).

10. Čistou poměrnou volbu pevných kandidátních listin.

²⁾ Pokud bychom měli sledovat všechny volební systémy v Evropě, je třeba ještě zmínit systém jediného přenosného hlasu, který se používá na Maltě a v Irsku. Bývá počítán mezi poměrné volební systémy, ovšem vzhledem k velmi malým volebním obvodům produkuje značně disproporční výsledky.

Slovensko před parlamentními volbami

VLADIMÍR LEŠKA

Slovensko si jako poslední ze zemí visegrádské čtyřky zvolí letos na podzim novou vládu. Již hodně dlouho poznamenává předvolební atmosféra jeho politickou scénu. Přesto, že téměř každý je na základě volebních preferencí schopen určit jasněho vítěze zářijového klání politických stran, jaká vláda z této soutěže vzejde, však neví nikdo. Nejen tento otázník zapříčinil, že téma podzimních parlamentních voleb dominovalo v politickém životě Slovenska snad již od poloviny současného volebního období. Významný podíl na tom měly rovněž změny ve struktuře a postavení jak stran vládní koalice, tak i opozice.

Očekávání spojená se složením vlády, jež vznikne na základě volebních výsledků, mají nejen vnitropolitický, ale i mimořádně velký zahraničněpolitický rozměr. Na tom, jaký kabinet se po nich podaří sestavit, bude do značné míry záviset budoucí vývoj SR ne v jednom, ale možná i ve třech dalších volebních obdobích. Složení příští vlády může významně ovlivnit především rozhodnutí účastníků listopadového pražského summitu NATO, zda pozvou Slovenskou republiku do Aliance, či nikoli. Diskuse o tomto problému se zřejmě povedou jak na Slovensku, tak i za jeho hranicemi až do zveřejnění závěrečného komuniké z tohoto zasedání. Jeho obsah, který může významně ovlivnit především budoucí mezinárodní postavení našeho východního souseda, bude zásadním způsobem podmíněn výsledky zářijových parlamentních voleb.

Přestože průzkumy veřejného mínění jednoznačně naznačují, že jejich vítězem bude *Hnutie za demokratické Slovensko–Ludová strana* (HZDS–LS), vzhledem k vysoké dynamice vývoje slovenské vnitropolitické scény je velmi obtížné předpovědět, jaká konstelace politických stran se po nich vytvoří. Teprve reálné rozložení politických sil, jež vzejde z vůle slovenských voličů, zřejmě rozhodne o tom, kdo novou vládu sestaví, kdo v ní bude a jaká bude perspektiva přežití tohoto skupení. Přesto se s využitím aktuálních informací o volebních preferencích pokusme načrtnout alespoň možné scénáře, podle nichž by se mohla slovenská politická scéna po zářijových parlamentních volbách utvářet.

Předtím si však připomeňme, které hlavní strany a hnutí se dnes na politickém životě Slovenska podílejí a jakým způsobem? Po posledních parlamentních volbách v roce 1998 se do parlamentu dostalo šest politických subjektů: HZDS, *Slovenská demokratická koalícia* (SDK), *Strana demokratickej ľavice* (SDL), *Strana maďarskej*

koalície (SMK), *Slovenská národná strana* (SNS) a *Strana občianskeho porozumenia* (SOP).

Ačkoli HZDS získalo o jeden mandát více než SDK, jeho představitelé nebyli schopni vládu sestavit. Proto předseda parlamentu, který v té době vykonával část kompetencí prezidenta (jelikož se ani po několika pokusech nepodařilo hlavu státu zvolit), pověřil tímto úkolem lídra SDK *M. Dzurindu*. Pod jeho taktovkou vznikla vládní koalice, na níž se dohodly SDK, SDL, SMK a SOP. Jejich poslanci měli ve 150členném parlamentu ústavní většinu – obsadili celkem 93 křesla.

Oponenty kabinetu se staly HZDS a SNS. Představitelé těchto subjektů, které zavinily, že se Slovensko za svými sousedy v integračním úsilí nejméně o dva roky opozdilo, svou rétorikou a činy často dokazovali, že chtějí být nejen důslednou či nesmlouvavou parlamentní opozicí, ale i opozicí velmi destruktivní. *Vladimír Mečiar* využil dobu, během níž nevykonával žádnou ústavní funkci (dokonce se vzdal i poslaneckého mandátu), k transformaci hnutí na lidovou stranu. Mnoho úsilí v té době věnoval pokusům o změnu špatné pověsti, kterou tento nejsilnější politický subjekt získal v roli dominantní síly tehdejší vládní koalice. Přesto, že se mu nepodařilo zahraniční politiky přesvědčit o důslednosti změn, jimiž HZDS v posledních třech letech prošlo, a o upřímnosti vlastních ujištění a prohlášení svých podřízených, dokázal nepochybně jedno: organizačně upevnil řady své strany a vytvořil v ní takové ovzduší, že si žádný poslanec během volebního období nedovolil, kromě úmrtí, její poslanecký klub svévolně opustit.

Vlastně, až na jednoho... Bývalý místopředseda HZDS–LS, její stínový místopředseda vlády a stínový ministr práce, sociálních věcí a rodiny *J. Kalman* se počátkem dubna 2002 vzdal poslaneckého mandátu, vystoupil ze strany a oznámil, že

založí nový politický subjekt – *Ľavý blok* (LB). Ačkoli tvrdil, že tento krok s *V. Mečiar* nekonzultoval, jen málokdo mu to věřil. Někteří politici byli přesvědčeni, že dostal za úkol přilákat levicové voliče, kteří by jinak z programových důvodů HZDS–LS nevolili. Dostane-li se LB do parlamentu, *V. Mečiar* v něm získá alespoň nějakého potenciálního partnera pro případnou koalici. Nedosáhne-li nezbytných pěti procent pro vstup do NR SR, přinejmenším oslabí voličskou podporu jiných levicových subjektů, které by naopak mohly v případě úspěchu posílit protimečiarovské seskupení.

Zcela opačně se vyvíjela situace uvnitř druhé opoziční strany – SNS. Jako případný povolební koaliční partner se vzhledem ke svému zahraničněpolitickému programu stala nepřijatelnou dokonce i pro HZDS–LS. Od roku 2001 se zmitala v ostrém mocenském boji mezi současnou předsedkyní *A. Malíkovou* a skupinou poslanců v čele s bývalým předsedou *J. Slotou*. Roztržka vyústila do založení *Pravej SNS*, jejímž předsedou se v říjnu 2001 stal lídr oponentů *A. Malíkové*. Volební preference pouze jedné z těchto krajně pravicových nacionalistických stran jen zřídka o pár desítek přesáhly hranici nezbytnou pro vstup do parlamentu. Vzhledem k tomu, že z celkového počtu občanů, kteří se mohou dostavit k volebním urnám, jejich voličský potenciál představuje zhruba 9–10 procent, je nepravděpodobné, že by se obě do NR SR dostaly. Dokonce je možné, že se to nepovede ani jediné. Výzvy ke sjednocení, které zaznívají více z PSNS, jsou považovány sice za racionální východisko ze stávající situace, avšak jejich lídrům brání vzájemná averze, aby se vůbec spolu sešli.

Je téměř jisté, že HZDS–LS ani v případě výraznějšího vítězství nemůže se spojit, s nimiž HZDS společně vládlo v letech 1994–1998, již po příštích parlamentních volbách počítat: *Združenie robotníkov Slovenska* (ZRS) se do parlamentu nedostalo ani před čtyřmi lety. A dnes se ve výsledcích průzkumů volebních preferencí vůbec nevyskytuje. I kdyby se SNS nebo její „pravá“ sokyně do parlamentu dostaly, případné spojení s nimi by HZDS–LS natolik zdiskreditovalo, že by se ze současné mezinárodní izolace nikdy nedostala. A proto by je ignorovala.

Jaká je situace v táboře politických subjektů vládní koalice? Stručně řečeno, ne příliš utěšená. Politici některých mateřských stran SDK, zejména KDH a DS, se bezprostředně po parlamentních volbách v roce 1998 snažili obnovit nejen svou ideovou, ale i organizační a finanční autonomnost. Spory uvnitř nejsilnějšího politického subjektu vládní koalice nakonec vedly k tomu, že *M. Dzurinda* spolu s dalšími stou-

penci, kteří s ním z KDH přišli, a s bývalými funkcionáři DU založil *Slovenskú demokratickú a kresťanskú úniu* (SDKÚ), jejíž Ustavující kongres se konal v listopadu 2000. Smyslem tohoto kroku bylo vytvořit stranu, jež by byla v letošních parlamentních volbách schopna oslovit voliče, kteří hlasovali pro SDK v roce 1998, a získat jejich podporu. Profiluje se jako strana pravého středu se dvěma platformami – křesťanskodemokratickou, která je méně konzervativní než KDH, a liberální. Její volební preference se však dosud pohybují zhruba na třetině úrovně, kterou SDK dosáhla v posledních parlamentních volbách. Tehdy jí své hlasy odevzdalo 26,3 procenta voličů, kteří se aktu zúčastnili.

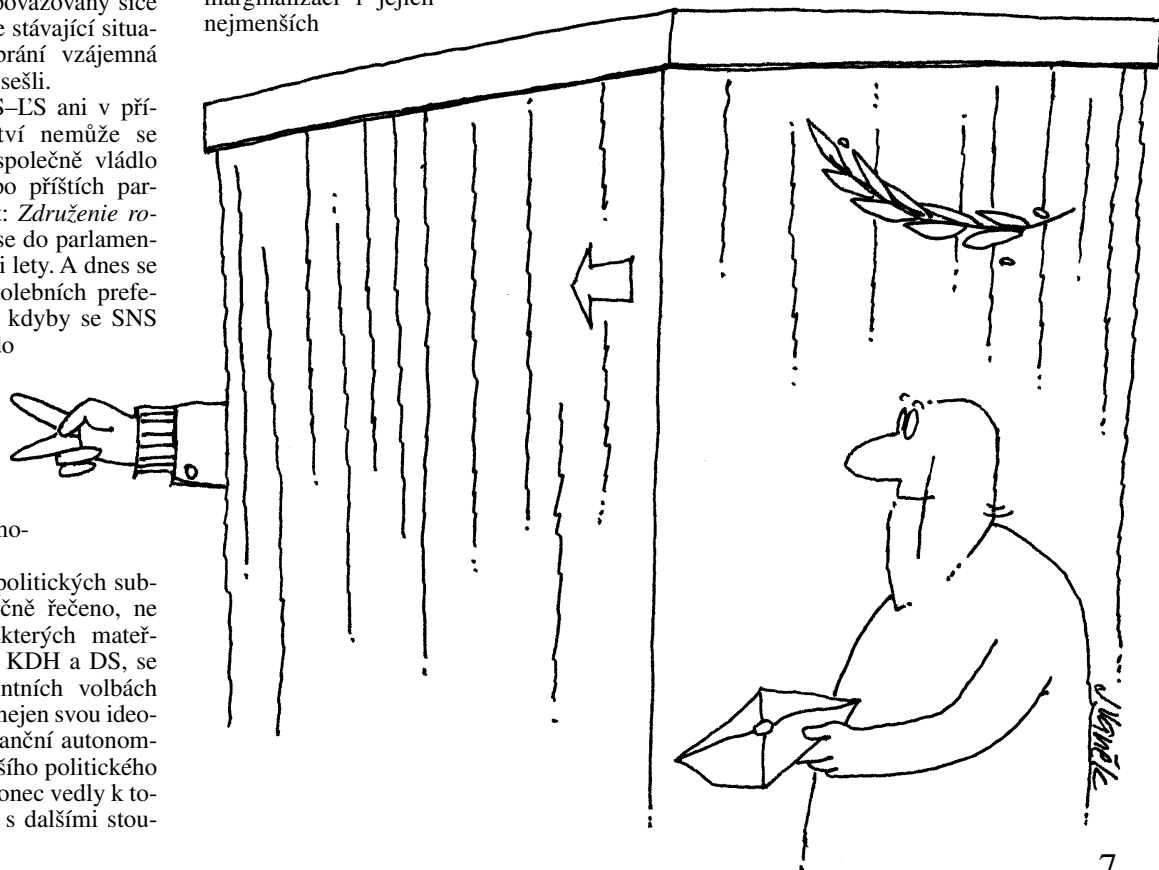
Poslanci, kteří se hlásili ke *Křesťanskodemokratickému hnutí* (KDH), v listopadu 2000 založili vlastní poslanecký klub a prosadili, aby se KDH stalo samostatným členem vládní koalice. Po vytvoření SDKÚ významnou krizí prošla rovněž další mateřská strana SDK – *Demokratická strana* (DS). Její dřívější místopředseda *I. Mikloš* nejenže se této funkce vzdal, ale navíc DS opustil a vstoupil do SDKÚ. Po roztržce mezi pragmatickým a fundamentalistickým křídlem se vedení DS dostalo do rukou pravicových neoliberalů. Takzvaní fundamentalisté, kteří z DS odešli, koncem roku 2001 změnili své *Občianske konzervatívne spoločenstvo na stranu* (OKS). Voličská podpora DS se pohybuje kolem dvou procent, průzkumy veřejného mínění volební preference OKS dosud nezaregistrovaly.

Faktický rozpad SDK přispěl k naprosté marginalizaci i jejich nejmenších

mateřských stran – SDSS a SZS. Mezi koaliční poslance se ještě hlásí jednotlivci, kteří patřili k liberální platformě SDK. Jde o bývalé členy DU, kteří nesouhlasili s její fúzí s SDKÚ a v roce 2001 vytvořili *Liberálnodemokratickú úniu* (LDÚ). Její voličská základna je však minimální.

Nejstabilnějším politickým subjektem vládní koalice je SMK. Tvoří ji *Maďarské křesťanskodemokratické hnutie* (MKDH) a hnutí *Wspólnota–Soužití–Együttélés–Spoluzitíe* (WSES) a *Maďarská občianska strana* (MOS). SMK se orientuje na uspokojování zájmů maďarské menšiny, přičemž prosazuje jasnou pravicovou politiku. Radikální platformu ztělesňuje *M. Duray*, jehož velkomaďarská rétorika často provokuje, a to nejen slovenské nacionalisty. Jeho vystoupení na podporu bývalého maďarského premiéra *V. Orbána* vyvolala mnoho nesouhlasných reakcí i mezi intelektuály maďarské národnosti.

Po posledních parlamentních volbách druhou nejsilnější stranou vládní koalice byla *Strana demokratickej ľavice* (SDL). Po tříletém působení v kabinetu převážně s pravicovými stranami ztratila podporu levicových voličů a její volební preference v letošním dubnovém průzkumu veřejného mínění se propadly na dosavadní minimum – dvě procenta. Významnou mírou se na tom podílí i samotné vedení SDL, které na zhoršující se postavení strany reagovalo neadekvátními nástroji. Od svého založení se profilovala jako moderní sociálnědemokratická strana evropského typu, avšak některými kroky současného předsedy (*P. Kon-*

EVROPSKÉ VOLBY

coše), ale částečně i jeho předchůdce (J. Migaše), se tomuto směřování značně zpronevěřila.

Ve vedení se začaly prosazovat konzervativní síly, které stahovaly stranu směrem ke komunistické minulosti. Střet mezi nimi a prореformním křídlem, které reprezentovali především P. Weiss, B. Schmögnerová a M. Ftáčnik, vyvrcholil odvoláním B. Schmögnerové z funkce ministryně financí a následným odchodem tří jmenovaných z SDL. Peter Weiss posléze inicioval založení nové levicové strany *Sociálně-demokratickej alternatívy* (SDA), jejímž předsedou se v polovině dubna 2002 stal M. Ftáčnik. Již v prvních průzkumech veřejného mínění bezprostředně po jejím Ustavujícím sněmu by ji volilo více respondentů než SDL.

K politickým subjektům vládní koalice stále patří *Strana občianskeho porozumenia* (SOP). S využitím mediální kampaně v soukromé televizi Markíza získala v posledních parlamentních volbách osm procent voličských hlasů a významně pomohla svému tehdejšímu předsedovi Rudolfu Schusterovi do prezidentského křesla. Její volební preference se však začaly z různých důvodů propadat a v současnosti se pohybují na úrovni jednoho procenta. Nestabilní situací této a dalších stran vládní koalice ilustruje skutečnost, že 15 poslanců, kteří byli zvoleni na jejich kandidátkách, je v současnosti nezávislých a dalších 9 tvoří klub, který vznikl až v druhé polovině volebního období. Poslanecký klub SOP se poté, co se stal útočištěm pro několik nespokojených poslanců zvolených za SDK, přejmenoval na SOP-LDÚ-SZS, a přesto má v současnosti o čtyři členy méně, než měl bezprostředně po parlamentních volbách v roce 1998.

O největší oslabení pozic stran vládní koalice se přičinily nové, tzv. alternativní politické subjekty, jejichž ideové zaměření je orientováno na tu část populace, kterou vládnoucí garnitura neuspokojila. Převážnou většinu z prvoličů, kteří v parlamentních volbách v roce 1998 dali své hlasy SDL, získala strana SMER. Koncem roku 1999 ji založil poslanec a dřívější místopředseda SDL Robert Fico. Ačkoli on sám odmítá dělení stran na pravé, levé či středové, svým programem se přesto řadí k levému středu. Tvrdí, že je třeba nejdříve důsledně, racionálně a pragmaticky vyřešit problémy, které se před společností nakuřily. Zdůrazňuje potřebu silného právního státu, v němž by dominovaly pořádek, spravedlnost a stabilita. V zahraničněpolitické oblasti podporuje vstup SR do EU a po jistém počátečním váhání se ztotožnil i s kursem vládní koalice v otázce členství země v NATO. Voličskou základu SMERu tvořili převážně levicově orientovaní občané mladší a střední generace, nespokojení s postupy Dzurindovy vlády. Ve volebních preferencích zaujímá dlouhodobě druhou pozici. Jeho koaliční potenciál je značný –

politologové soudí, že bez něj žádný slovenský politik po příštích parlamentních volbách vládu nesestaví.

Někteří poslanci SOP ještě před ukončením volebního období dali přednost další alternativní politické straně: *Aliancii nového občana* (ANO). Jejím zakladatelem je spolujitel nejsledovanější televizní stanice Markíza Pavol Rusko, jenž spoléhá na vliv médií na voliče. ANO se profiluje jako pravicový politický subjekt, hájící zájmy podnikatelů. O přízeň voličů se uchází se sloganem „*meritokracie – vláda podstatného*“, který používá jako nástroj kritiky nespokojivých výsledků působení pravicových stran v současné vládní koalici. Z průzkumů veřejného mínění vyplývá, že v příštích parlamentních volbách zřejmě získá potřebných pět procent voličských hlasů a do NR SR se dostane. Protimečiarské zaměření jejího předsedy naznačuje, že by mohla být vhodným koaličním partnerem současných stran vládní koalice, přestože svou předvolební rétoriku zakládá právě na její ostré kritice.

Jaké konstelace politických stran se mohou na slovenském povolebním nebi objevit? Z hlediska integračních zájmů by Slovensku patrně nejvíce vyhovovalo, kdyby se na sestavení příští vlády podílely strany, které jsou u moci v současnosti. Jelikož dvě z nich – SDL a SOP – se téměř jistě do parlamentu nedostanou, a volební výsledek SDKÚ, KDH a SMK nebude asi k vytvoření parlamentní většiny postačovat, mohly by se k nim připojit i obě nové alternativní strany – SMER a ANO; snad i SDA, pokud by se do NR SR dostala. V tom případě by byl pravděpodobně sestavením vlády pověřen R. Fico, jehož SMER byl z nich podle dosavadních průzkumů veřejného mínění vždy nejsilnější.

Nad touto variantou však visí dva větší otazníky a několik menších. Fico dlouho tvrdil, že po zlých zkušenostech, které získal Dzurindův kabinet, nepůjde do vlády, v níž budou zastoupeny více než tři politické subjekty. Větší problém představuje i jeho vztah k politikům SMK. SDL opustil v roce 1999 mj. i proto, že nesouhlasil, aby součástí vládní koalice byla maďarská strana. Ty menší otazníky jsou spojeny s osobnostmi, s nimiž by se R. Fico nerad setkával za jedním konferenčním stolem. Po volbách však mnozí politici pod vlivem konkrétních volebních výsledků na svá předvolební prohlášení často zapomínají. Ačkoli se tato varianta jeví z hlediska národních zájmů Slovenska jako optimální, vzhledem k různorodosti stran, jež by se na ní podílely, není asi nejideálnější. Možnost vytvoření vhodnějšího modelu však bude závislá především na volebních výsledcích.

V době uzávěrky tohoto čísla scházela do parlamentních voleb na Slovensko celá třetina roku, v níž ještě mohou nastat nové skutečnosti, které by mohly veřejné mínění, a tím i výsledek voleb významně ovlivnit. Proto dosavadní výsledky zjišťované

v průzkumech volebních preferencí politických stran nejsou příliš směřodátne pro odhad poměru sil, jenž se pravděpodobně po příštích parlamentních volbách vytvoří. Přesto se při hledání přibližné odpovědi na otázku, jak by mohla pravděpodobná vládní koalice vypadat, bez nich neobejdeme. Z údajů, které koncem března a začátkem dubna 2002 získaly čtyři různé agentury,¹⁾ by se do parlamentu dostalo šest politických stran a hnutí – HZDS–LS, SMER, SMK, SDKÚ, ANO a KDH.

Kdyby se uskutečnila optimální varianta, o níž jsme vpředu uvažovali, vládní koalice by podle upravených výsledků těchto agentur a po jejich převedení na počty mandátů mohla získat až 96 křesel. Za předpokladu, že by z ní byla z jakýchkoli důvodů vyloučena SMK, obsadila by přesnou polovinu parlamentu – 75 mandátů, což by pro zajištění potřebné stability kabinetu asi nepostačovalo. Nejpravděpodobnějším důvodem neúčasti SMK na této fiktivní vládní koalici by zřejmě byla Ficova averze vůči jejím představitelům.

V případě, že by nastala situace, v níž by se uvedeným stranám a hnutím perspektivní vládu nepodařilo utvořit, je pravděpodobné, že by kabinet sestavoval představitel HZDS–LS, jejíž volební výsledky by prezidenta SR asi přiměly, aby jej tímto úkolem pověřil. Předseda SMERu povolební spolupráci s touto stranou a priori nevyloučil. Jedinou výhradu měl vůči jejímu šéfovi V. Mečiarovi, protože jej pokládá za nevěrohodného politika, který by Slovensko ve funkci premiéra v očích politiků členských států Severoatlantické aliance a Evropské unie kompromitoval. Za předpokladu, že by se předseda nejsilnějšího politického subjektu na vytváření vládní koalice osobně nepodílel, nelze tedy vyloučit, že by se základním pilířem povolební vládní koalice stala spolupráce HZDS–LS a SMERu.

Jestliže by parlamentní volby skončily s výsledkem přibližným, jaký předpokládají uvedené průzkumy veřejného mínění, toto spojení by mohlo získat v parlamentu dostatečnou, ne však ústavní většinu – zhruba 86 křesel. Rovněž proto, ale i z jiných důvodů, V. Mečiar několikrát lákal k povolební spolupráci KDH, který označoval za programově nejbližší politický subjekt, s nímž by si prý dovedl stabilní vládu představit. Stejně tak se vyjadřoval o SMK. Představitelé obou politických subjektů však jeho pozvání k povolební spolupráci kategoricky odmítali.

Politici KDH však některé zamítavé postoje formulovali ve stylu, který možnost povolebních jednání s vítězem voleb zcela nevylučoval. Koalice ve složení SMER, HZDS–LS a KDH by již ústavní většinu vytvořila – podle upravených výsledků zmínovaných průzkumů by v parlamentu obsadila až 97 křesel. Účast KDH by obraz takto sestavené vlády v zahraničí poněkud zlepšila. Je však otázka, zda by tato míra

přikrášlení uspokojila všechny členské státy NATO, které budou v listopadu na pražském summitu rozhodovat o pozvání Slovenska do Aliance.

Četní představitelé členských států NATO a EU vyslali slovenským voličům řadu signálů, jež by měly jejich rozhodování u volebních urn motivovat. Smyslem různých poselství, která jim adresovali, bylo, aby se svými hlasy přičinili o takovou vládu, jež bude skýtat záruky politické stability Slovenska. Chtějí-li, aby se jejich země stala členským státem NATO, a z průzkumů veřejného mínění vyplývá, že tomu tak je,²⁾ měli by volit politiky, kteří dosažení tohoto cíle nezmaří. Sociologové však upozorňují, že volební rozhodování převážně většiny občanů mnohem více ovlivňuje jejich percepce vnitropolitických poměrů, které se dotýkají jejich každodenního života bezprostředně, než požadavky vyplývající ze zahraničněpolitických priorit státu.

Teprve výsledky zářijových parlamentních voleb v roce 2002 ukáží, zda slovenští voliči oprávněnost této teze potvrdí, anebo pochopí nezbytnost uchování a dalšího upevnění mezinárodního postavení své země, které se za poslední tři roky nesmírně zlepšilo. Jedině oni jsou s to pomoci prezidentu *Schusterovi* splnit závazek, který při různých příležitostech v této souvislosti zdůrazňuje. Slibuje totiž, že Slovensko do NATO a EU přivede. Jeho nepřijetí do Severoatlantické aliance by nebylo jen prohrou hlavy státu, ale i negativní vizitkou slovenské politické elity a mnohonásobnou ztrátou pro občany Slovenska. Kdo však může zaručit, že je o tom v dostatečném rozsahu přesvědčen?

leska@iir.cz

¹⁾ Agentura DICIO uskutečnila průzkum veřejného mínění 15.–26. března 2002, FOCUS – 2.–9. dubna 2002, ÚVVM – 2.–11. dubna 2002 a MVK – 9.–15. dubna 2002. Shodovaly se v tom, že vítězem voleb by se stala HZDS–LS s přibližně 29 % hlasů, druhé místo by obsadil SMER, jenž by získal kolem 17 procent. Do parlamentu by se podle nich dostala SMK (přes 11 procent), SDKÚ (více než 9 procent), ANO (méně než 8 procent) a KDH (přes 6 procent). SNS by se do parlamentu dostala pouze podle agentury MVK. (Viz Národní obroda, roč. XIII, č. 90, 91 a 92, Bratislava, 18., 19. a 20. 4. 2002, s. 2 a Deník SME, roč. 10, č. 90, Bratislava, 18. 4. 2002, s. 2.) Na základě upravených výsledků z těchto průzkumů by HZDS–LS mohla obsadit až 54 křesla v novém parlamentu, SMER – 32, SMK – 21, SDKÚ – 17, ANO – 15 a KDH – 11.

²⁾ Podle průzkumu veřejného mínění z března 2002, který pro MO SR uskutečnilo Národní osvetové centrum (NOC) ve spolupráci s *Institútom pre verejné otázky* (IVO), vstup Slovenska do NATO podporovalo více než 60 procent respondentů, což ve srovnání s prosincem 2001 bylo asi o 7 procent více. (Viz: <http://rfe.slobodka.org/programs/usa/2002/05/20020506051820.asp>)

Maďarsko znova ľavicové?

RUDOLF CHMEL

Keď som roku 1994 komentoval v tomto časopise výsledky druhých slobodných volieb v Maďarsku, dal som svojej úvahe názov s otáznikom: Maďarsko naozaj ľavicové? Bolo to totiž štyri roky po historickej zmene z prelomu 80. a 90. rokov.

Vtedy – roku 1990 – maďarská spoločnosť, plná ilúzií zo zmeny, dala svoje hlasy predovšetkým pravici, vo vláde dominovalo pravicovo-konzervatívno-kresťanskonacionálne Maďarské demokratické fórum na čele s Józsefom Antallom (reformní komunisti, ktorí sa jediní v tom čase v postkomunistickom priestore kontinuálne transformovali na európsky kompatibilných socialistov, získali v 386-člennom parlamente 33 kresiel).

V nasledujúcich voľbách, roku 1994, sa však tieto ilúzie rozpadli a vcelku logicky prišla na rad alternatíva: ľavica, boríaca sa síce ešte s kádárovským imidžom, získala 54 percent – 209 kresiel. Hlboko v poli porazených skončilo vládne MDF, len-len za päťpercentnou hranicou – s dvadsiatimi kreslami – skončil nedávny miláčik Maďarska – Zväz mladých demokratov (Fidesz). Ani ľavica však nedokázala uskutočniť zmenu, ktorú od nej očakávala spoločnosť, a tak nasledujúce voľby v roku 1998 vyhrala pravica, tentoraz predovšetkým v drese Fideszu, ktorý vzal do koalície menšie aj problematickejšie pravicové strany. Volebný rok 2002 mal byť v tomto cyklickom pretláčaní pravice s ľavicou, hlavne v optike Fideszu, kľúčový, rozhodujúci. Mal najmä, opäť predovšetkým v interpretácii Fideszu, zúčtovať s minulosťou (rozumej komunisticou, to jest predovšetkým s nástupníckou Maďarskou socialistickou stranou) a rozsvietiť nad krásnou budúcnosťou krajiny definitívne pravicovo-kresťanskonárodné svetlo. Mal, no výsledok volieb tieto úmysly nepotvrdil, aj keď do ich uskutočnenia mladí demokrati nasadili tú najťažšiu (hoci nie vždy najmodernejšiu) artilériu.

Občiansky verzus ľavicový

Aprílové voľby priniesli veľmi tesné víťazstvo socialisticko-liberálnej politiky nad pravicovou, ktorá sa sama deklarovala ako občianska, víťazstvo Maďarskej socialistickej strany a Zväzu slobodných demo-

kratov a porážku koalície Fidesz-Maďarská občianska strana a Maďarské demokratické fórum, ktorá bude mať v parlamente o desať kresiel menej (socialisti 178, liberáli 20, mladí demokrati spolu s MDF 188). Tieto voľby vyprofilovali na maďarskej politickej scéne dvojpoľový stranický systém, hoci iba čas ukáže jeho definitívnosť, perspektívnosť a produktívnosť. Zároveň potvrdili silnú bipolaritu maďarskej spoločnosti aj jej historicko-mentálne konotácie. Vyše 70-percentná účasť voličov bola istotne vysoká, akoby voliči podľahli psychóze, že práve tieto voľby budú „historické“, podpísala sa na nej aj dlhodobá kampaň, vedená neraz ako krvavý zápas. Zároveň však dokumentuje aj zodpovednosť voličov, ktorí akoby pochopili, že od zmeny na začiatku 90. rokov majú opäť šancu výraznejšie sa prejavíť.

Voľby ukázali, že v Maďarsku, hoci to už-úž vyzeralo tak, nemá reálnu nádej ani pravý, ani ľavý extrémizmus. Prepadnutie ultrapravicovej nacionalistickej Strany maďarskej spravodlivosti a života – MIÉP (4,4 percenta) znamenalo úľavu priam celoeurópsku (keby však získala ešte 35 tisíc hlasov, Fidesz by mohol postaviť vládu). Do parlamentu sa takmer v rovnováhe dostali dve veľké strany – jedna socialistického, druhá konzervatívno-kresťanskonárodného charakteru – pričom dôležitým jazyčkom na váhach je malá, ale nie nepodstatná liberálna strana (5,4 percenta). Neuspela nová strana (Centrum, 3,9 percenta), ktorá mala podobné stredové ambície ako liberáli.

Maďarsko nemá tradíciu pre systém dvoch strán, nemožno si preto celkom dobre predstaviť, ako bude fungovať nová vláda, ak bude mať minimálnu prevahu v parlamente. Aj preto sa už dokonca spomínajú predčasné voľby. Prednosťou môže byť, že takáto vláda nemôže opozíciu prevalcovať, naopak: vo všetkých dôležitých veciach sa bude musieť usilovať o konsenzus s opozíciou. Či to môže priniesť ľavicou často avizovaný celospoločenský zmier, je však otáznne.

Napriek tomu, že v posledných týždňoch pred voľbami boli vášne vybičované na maximum, napriek neobvykle neštandardnej služobnosti verejnoprávných médií, predovšetkým televízie, vláde Fideszu (čosi podobné sme zažili na Slovensku v 98. roku), nedošlo k demontáži demokratického systému. Voľby však ukázali, že maďarská spoločnosť je nielen historicky, ale aj aktuálne stále polarizovaná. Fidesz rozdelil spoločnosť na minulé a budúce (vôbec slovo budúcnosť patrilo v jeho slovníku ku kľúčovým nielen z generačného aspektu, hoci inak sa žilo často minulosťou), na komunistickú, v lepšom prípade ľavicovú a občiansku, stotožnil svoju vládu so štátom. Výsledkom tohto rozdelenia je i voličská mapa. Za socialistov a liberálov hlasovala Budapešť a ostatné veľké a väčšie mestá. Dalo by sa preto povedať, že bez takého hlavného mesta, aké predstavuje dvojmiliónová Budapešť, nemožno v desaťmiliónovom Maďarsku vyhrať voľby (napriek tomu, že pár dní pred voľbami s veľkou pompou vláda otvárala novú budovu Národného divadla a nie dlho predtým s rovnakou slávou Dom teroru, teda akýsi opakovaný dom komunistických a len sekundárne fašistických tradícií v Maďarsku, aj napriek tomu, že do Budapešti zorganizoval Fidesz asi najpočetnejší volebný míting v dejinách Maďarska vôbec). Fidesz však stratil aj vo „svojich“ vidieckych veľkých mestách, úplne napríklad v Miskovci alebo v Segedíne, čo nebude súvisieť len s absenciou či nedokončením diaľnic. Vidiek, dedina sa stali doménou paternalistického Fideszu – aj zásluhou verejnoprávných médií a cirkvi, predovšetkým katolíckej, čo má svoje historické tradície. Ale nespochybniteľná je aj istá historická kontinuita a tradičnosť volebného správania, vychádzajúca z toho, že voliči hlasujú na stranu, ktorá stojí najbližšie ich každodennej praktickej životnej ideológii.

Dlhodobá príprava volebnej kampane Fideszu ako osudového stretu občianskosti, demokracie, národa, vlastenectva s boľševizmom, liberalizmom, antidemokraciou, vlastizradou, renegátstvom, ústiaca až do latentného i otvorenejšieho šovinizmu, xenofóbie či antisemitizmu, priťahujúceho extrémnu časť populácie, zapríčinila, že ani v kampani, ani v jej dlhodobej príprave (viacerí pozorovatelia písali, že Fidesz zahájil volebnú kampaň už roku 1998) sa nehovorilo o ľavicových, pravicových či liberálnych hodnotách. Išlo o polarizáciu spoločnosti priam s podobou vojny dvoch kultúr, ktorú, pravdaže, nemohol nikto vyhrať. Neexistoval dialóg medzi pravickou a ľavicovou, existoval iba boj, v ktorom Fidesz chcel (a napokon sa mu to možno podarilo) zjednotiť pravicu a za každú cenu poraziť ľavicovú opozíciu (to sa mu skoro podarilo). Aj preto obsadil také témy ako vlast („vlast je v nebezpečí“, opakoval voličom), národ (Maďarom byť je dobrá in-

vestícia, Maďar znova získal vieru a sebavedomie atď.), zaznievalo často z úst lídrov), občan, rodina, práca, poriadok. 39-ročný Viktor Orbán, niekdajší liberál, už v rokoch 1996–1997 začal hrať rolu pravícového ľudového lídra a v tohtoročných voľbách vsadil priamo na post „otca vlasti“, ktorý sa ukazoval voličom ako ten najpravější Maďar, najveriacjší kresťan, najväčší antikomunista, ale dokonca aj ako antiglobalista, ktorý je proti Európe i cudzincom – mohli teda zaňho hlasovať aj prívrženci ultranacionalistického Istvána Csurku. Známym maďarským politológom László Lengyel v tejto súvislosti pripomína, že v Maďarsku žije 15 percent rasistov, antisemitov, antiunionistov a väčšina z nich sa pripojila k Fideszu (Győzelem vagy halál. Rozhovor v denníku Magyar Hírlap 23. 3. 2002, s. 25).

Na ľavicovej strane, ktorá sa navyše a priori obávala ideologických tém, dlhšie absentovali jasnejšie politické posolstvá, vízie. Akoby si ich prisvojila iba vládnuca strana a opozícia tomu načas aj uverila. Iba v posledných týždňoch výraznejšie nasadený kandidát na premiéra Péter Medgyessy začal hlasnejšie zdôrazňovať proti konfrontačnej agende Fideszu potrebu zmierenia, národného zjednotenia a ukázalo sa, že je to produktívne.

Príčiny prehry

Analytici sa zhodujú na tom, že príčiny prehry Fideszu nie sú ani tak v zlom vládnutí, ako skôr v taktických, možno aj strategických chybách. Napriek tomu, že prieskumy hovorili už dávnejšie o víťazstve Fideszu, napriek tomu, že opozícia sa len veľmi ťažko chytala tém, ktoré boli pre ňu produktívne, voliči rozhodli inak.

Opozíčné strany zvyčajne všade ťažia z hospodárskej recesie, ale maďarské hospodárstvo už dlhodobejšie fungovalo, vláda štyri roky udržala finančnú rovnováhu, inflácia klesala, nezamestnanosť je najmenšia zo všetkých stredo európskych štátov (6 percent), hrubý domáci produkt rástol o štyri percentá ročne. Fidesz síce zo štátnych prostriedkov dosť venoval aj na predvolebné rozdávanie aj na uspokojovanie vlastnej klientely, ale ani socialisti, ani liberáli nedostávali veľa príležitostí pre výrazné ekonomické posolstvo, ktoré by mohlo oslovíť širší okruh voličov. A hoci fakticky od začiatku 70. rokov nebol v krajine taký trvalý a stabilný hospodársky rast ako v poslednom čase, väčšina občanov, veľmi tesná, nechcela, aby Orbán pokračoval vo vládnutí. Bolo to možno aj preto, že Fidesz sa v týchto voľbách správal zároveň ako vládna aj opozičná strana – bránil sa a zároveň ešte viacej útočil. Viedol šikovnú propagandu – z verejných peňazí – o svojich úspechoch a sľuboval krajšiu budúcnosť minimálne do roku 2006, teda do ďalších volieb. Nedával teda socialistom veľa príležitostí zahryznúť sa do vlády, a predsa prehral.

Analýzy Inštitútu Political Capital (porov. Népszabadság 17. 4. 2002, s. 9) hovoria najmä o taktických chybách v poslednom volebnom ťažení, keď napríklad podpredseda Fideszu László Kövér vyzýval voličov slabej mysle či nedôvery v seba a národ na samovraždu obesením, keď inak pozitívnym imidžom disponujúca predsedníčka koalície MDF Ibolya Dávidová v kľúčovej televíznej relácii sa prezentovala mimoriadne agresívne, keď v ešte kľúčovjšom televíznom finálovom dueli dezignovaných premiérov Viktor Orbán, ktorého predchádzal mýtus charizmatického vodcu, ktorý má odpoveď na každú otázku, sa nechal Péterom Medgyessym odlákať na najlabilnejšiu parketu poľnohospodárstva či zdravotníctva, kde iba asistoval pri emocionálnej rétorike Medgyessyho, ktorého predchádzala povestí nudného spoločníka. Vrcholom však podľa analytikov spomínaného ústavu bola prehnaná sebareklama a sebaapropaganda, v konečnom dôsledku vyvolávajúca strach z Fideszu. Údajne to bolo prvýkrát v dejinách maďarských volieb, že jedna strana, Fidesz, takýmto spôsobom vsadila výlučne na negatívnu kampaň, na radikalizáciu národných citov a útočenie na protivníka. Ukázalo sa to najmä v druhom kole, kedy sa ešte väčšmi akcentovalo hysterické „vlast je v nebezpečí“, to jest vlast je v nebezpečí, ak vyhrá voľby ľavica s liberálmi. Ibaže nacionalistická, xenofobná rétorika zmobilizovala aj voličov opozície.

Polarizácia spoločnosti a zjednocovanie pravice

Fideszu sa podarilo polarizovať spoločnosť ešte ostrejšim spôsobom, ako to bolo v Maďarsku na prelome 80. a 90. rokov, resp. ako sa to podarilo na Slovensku v 90. rokoch Mečiarovi. Orbán síce v roku 1998 nadviazal na Antallov koncept duševného premiérstva 15 miliónom Maďarov, ale fakticky nechcel do svojho premiérovania pojať aj porazených či inak zmýšľajúcich a vládnutie Fideszu tak býva charakterizované aj ako „studená občianska vojna“, do služieb ktorej vstúpili i médiá, čo sa prejavilo v nebváľej hrubosti a surovosti kampane. Ak k tomu prirátame tradičnú lojalitu cirkvi k pravicovej moci, pochopíme, že v tomto mocensko-ideologickom zápase už v takomto ponímaní nešlo o politiku, ale priamo o život. Ako povedal na predvolebnom mítingu v meste Makó 14. apríla Viktor Orbán, „nie medzi dvoma stranami, ale medzi dvoma svetmi treba voliť“ (citujem podľa historika Istvána Réva: A kommunista. Népszabadság 19. 4. 2002, s. 12).

Viktor Orbán už kedysi v roku 1993 pochopil, že transformácia juniorskej liberálnej strany Fidesz na pravicovú je nevyhnutná, ak len nemá prísť o miesto pod slnkom. Pokúšal sa preto priebežne vytvoriť pravicový koncept, v ktorom sa mali do

Fideszu zliať voliči menších pravocvo-kresťansko-nacionálnych strán (MDF, kresťanskí demokrati, maloroľníci a naposlady aj ultranacionalisti z Csurkovej strany), ale nie voliči pôvodného Fideszu a starého Zväzu slobodných demokratov, teda liberálni voliči, dokonca ani bývalí voliči MDF. V každom prípade však mal túžbu zjednotiť celú nesocialistickú časť maďarskej verejnosti. A v mene tohto zjednocovania prišiel k voličom s kategorickou žiadosťou: Dajte nám ešte štyri roky, inak sa vaša svetlá budúcnosť nebude konať. Nie náhodou viacerí pozorovatelia pripomínali v poslednom čase, že Fidesz stavia na svetlú budúcnosť väčšmi ako svojho času komunisti.

Volby a zahraničná politika

Súčasťou predvolebnej kampane sa najmä zásluhou Fideszu stala aj zahraničná politika Maďarskej republiky. Z jej troch pilierov (integrácia, vzťahy so susedmi, menšiny v okolitých štátoch) dominoval počas posledných štyroch rokov predovšetkým posledný. Korunu mu nasadil kontroverzný Zákon o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch, ktorý maďarský parlament schválil 92-percentnou väčšinou (okrem liberálov) v júni 2001. Jeho uvedenie do života narazilo v Rumunsku a na Slovensku na prelome rokov na prekážky, ktoré sa stali témou predvolebného zápasu a akcelerovali jeho nacionálno-ideologickú polohu.

Fidesz zákonom išiel ďalej ako Antall svojím duševným premiérstvom pätnástim miliónom a prišiel s ideou „zjednotenia národa ponad hranice“, čo, samozrejme, vyvolalo vo viacerých susedných štátoch nie najpriaznivejšie historické konotácie. Už ako vskutku najmenej vhodné bolo z tohto hľadiska vystúpenie jedného z lídrov slovenskej Strany maďarskej koalície, nacionalistickou aurou vyzdobeného Miklósa Duraya, na spomínanom státisícovom budapešťianskom predvolebnom mítingu, na ktorom vyslovil vetu, ktorá rozpálila na Slovensku vášne, keď zneužívajúc starý uhorský geografický pojem na Horné Uhorsko ohlásil Orbánovi – Viktor, Felvidék je s tebou. Orbán naozaj využil v týchto voľbách aj maďarskú, teda menšinovú kartu, a to bola pre socialistov aj liberálov nepríjemná téma, preto sa ju snažili na rôznych spôsoboch v lepšom prípade eli-

minovať či obchádzať. Socialisti, ktorí hlasovali v júni 2001 za krajanský zákon (pod tlakom volieb, ale aj vlastných poslancov, akcentujúcich národnú orientáciu), budú po voľbách isto v zložitej situácii. Nepochybne sa budú usilovať vrátiť rovnováhu troch pilierov zahraničnej politiky. Nebudú však asi ďalej vychádzať z Orbánovej iba zdanlivo obranárskej definície, podľa ktorej „keď Maďarom ubližujú, treba ich brániť. To je zahraničná politika“ (citujem podľa Endreho Gömöriho: Se frakk, se kamasni, se vitézkötés. Népszabadság 9. 3. 2002). Socialisticko-liberálna vláda zrejme radikálnej, tvrdý postoj vo vzťahu k susedom, determinovaný dôrazom na menšiny takisto ako na snahu o regionálnu hegemoniu bude realisticky modifikovať, pričom tak vo veci krajanského zákona ako tzv. Benešových dekrétov bude prístupná na kompromisné riešenia. Uvidí sa, či výsledky nadchádzajúcich českých a slovenských volieb budú tak kompatibilné, že bude možné, napriek Orbánovmu dočasnému rozbitiu višegrádskeho spoločenstva, pokračovať v jeho revitalizácii a integračne produktívnej spolupráci.

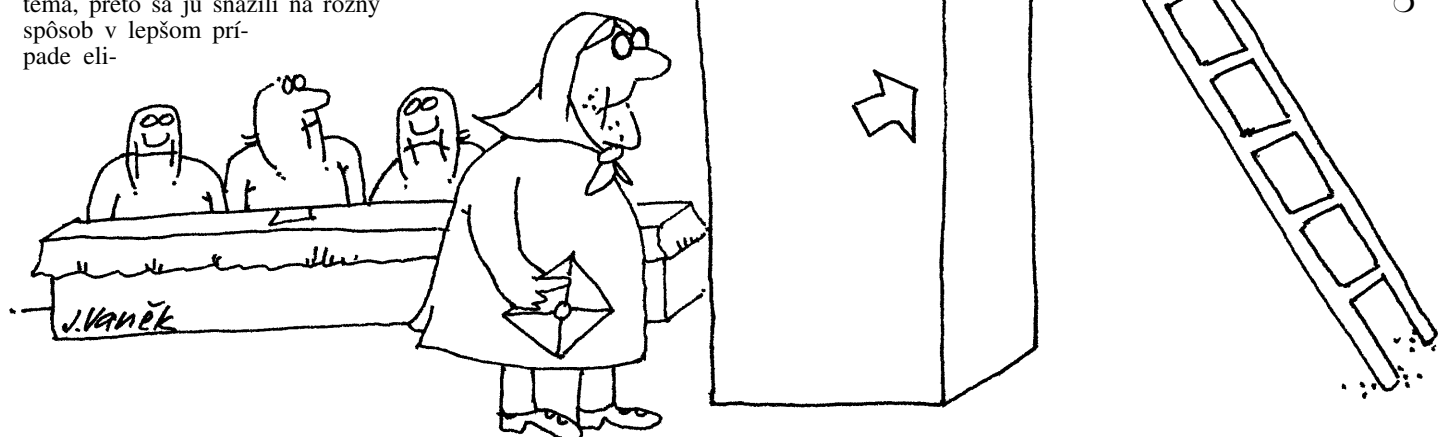
Vyhliadky

Predpovedať dnes povolebný vývoj v Maďarsku znamená vstúpiť na trochu neistú pôdu. Je viac ako pravdepodobné, že socialisticko-liberálny kabinet nebude tlačiť na nacionalistickú píľku, hoci ho k tomu istotne bude opozícia vyzývať a nútiť. Je takisto pravdepodobné, že socialisticko-liberálna vláda bude aktívna pri revitalizácii višegrádskej štvorky aj pri tesnejšej spolupráci s ďalšími susednými krajinami. Existujú indície, že by sa bolo treba na príklade západných demokracií usilo-

vať o istý konsenzus s opozíciou. Nebude to po „studenej občianskej vojne“ také jednoduché a ľahké, ale ak sa má Maďarsko z istej krízy demokracie, ktorá ho nepochybne postihla, dostať, bude musieť prejsť sebareflexiou politických, intelektuálnych elít, aj celej občianskej pospolitosti.

Aj Maďarsko, tak ako iné krajiny tohto regiónu, musí dokončiť zmenu režimu, ktorú začalo na prelome 80. a 90. rokov, ale východisko nepredstavuje princíp konfrontačný, resp. to, kto sa lepšie chopí nacionalizmu, resp. šovinizmu, či to, aby protivník alebo skôr súper bol rovnako vyvrhnutý na smetisko dejín pre svoju inakosť či odlišnosť, dajme tomu aj biografickú. Zo stretu minulosti a prítomnosti, atavizmov horthyovských, kádárovských, antallovských či iných nevzide zázračným prútkom zjednotenia pravice – akokoľvek by si to viacerí želali – či nejaký nový maďarský občan, homo orbanicus. Gulášový homo kadicus spojený s obdivovateľom admirála na bielom koni (na komárňanskom moste napríklad, ale šepkalo sa čosi, že by sa mohol v priliehavej kópii dať vidieť už aj na minulý rok na jeseň v ostrihomsko-štúrovskej premiére!) ešte nemalú chvíľu bude určovať voličské vzorce za našou južnou hranicou. Pôjde teraz o to, aby to boli vzorce správania, ktoré budú univerzálne, prijateľné pre všetkých občanov tejto časti kontinentu, ale vlastne prinajmenšom pre celý kontinent. Aby sme si tu na začiatku tretieho tisícročia nebudovali namiesto Európy národov Európu národných skanzenov.

Otázka z nadpisu tejto úvahy pritom nebude taká relevantná, lebo voľby sú predovšetkým o zmene. Ale nemali by byť o zmene demokracie. Voľby 2002 v Maďarsku môžu byť v tomto zmysle poučením a možno tak trochu aj – mementom. Aj východiskom z krízy demokracie – nielen v Maďarsku. ○

Úhelným kamenem německých voleb se asi stane ekonomika

JOSEF VESELÝ
Berlín/Brusel

Dobré známky uděluje volič rudo-zelené koalici jen v zahraniční, rodinné a přistěhovalecké politice, a proto Edmund Stoiber atakuje kancléře Gerharda Schrödera přes zjevné slabiny.

Do voleb 22. září se může nálada německých voličů ještě několikrát změnit. Už čtyři měsíce před volební nedělí není ale pochyb, že obhájit vítězství z roku 1998 bude pro rudo-zelenou koalici neobyčejně obtížné. Bez ohledu na paradoxní fakt, že vládu SPD a Zelených nejvýrazněji zosobňují stále ještě oblíbený kancléř Gerhard Schröder a vůbec nejpoulnější politik Spolkové republiky Joschka Fischer. Šéf diplomacie za Zelené a jejich špičkový kandidát. A to v podmínkách volebního boje, který se stále více blíží pojetí americkému, kde se staví na osobnostech více než na programu.

Také vládní sociální demokracie by zřejmě přivítala, kdyby se – právě na způsob plánovaného televizního duelu – směl volič jednoduše rozhodovat mezi přitažlivostí stávajícího šéfa spolkové vlády a jeho vyzyvatele Edmunda Stoibera. Schröder v hypotetickém souboji obou hlavních soků spolehlivě vedl – podle stavu myslí reprezentativního vzorku osob mezi 4. a 9. květnem. Přednost mu v tomto rozmezí dalo 51 procent dotázaných na zakázku televize ZDF. Stoiber měl v téže době a v rámci téhož výzkumu podporu jen 41 procent občanů. Měsíc předtím ale vykazoval bavorský politik podporu skóre o čtyři procentní body lepší.

Volit se ovšem nebude po americku. A do září se určitě může stát leccos, co tenhle průběžný obrázek poopraví. Přesně totéž platí i pro volební preference stran, které počátkem května pasovaly na favorita možnou koalici CDU/CSU-FDP proti dnešnímu rudo-zelenému tandemu.

Hospodářské starosti zastiňují i evropskou politiku

Poprvé v poválečné historii předložily CDU a CSU společný volební program. Má ukázat cestu k modernizaci země. Tak to vidí předsedkyně CDU Angela Merkelová i hlavní kancléřský protikandidát Edmund Stoiber, šéf bavorské CSU. Oba by pro svůj blok lovili voliče s tímto programem nejraději nejen na pravici, ale i blíže ke středu politického spektra. Právě tak jako přímo v revíru SPD a všech ostatních soupeřů.

Absolutní prioritu vidí běžný občan ve větší hospodářské kompetentnosti vlády. Dosud vládnoucí SPD spolu se Zelenými

dostává přitom od budoucích voličů chvalitebnou či výbornou známku už jen ve třech předmětech: za její politiku vůči rodině, za zahraniční politiku a za snahu uspořádat poměr vůči cizincům v Německu. Do ostatních rubrik vládního vysvědčení – ať už je to sanace východních spolkových zemí, reforma důchodového zabezpečení, politika zaměstnanosti, ale v širším smyslu také daňová a vzdělávací politika – zapisují voliči koalici tandemu SPD-Zelení jen známky, kde se to hemží i čtyřkami a pětkami.

Bylo příznačné, že Stoiber při předvolební návštěvě sídla EU v Bruselu dával i budoucí evropskou politiku své vlády do přímé souvislosti s domácími volebními akcenty. Takže například účelově označil svou zemi za momentálně ekonomicky tak oslabenou (rozuměj: díky Schröderovi), že už nemůže zvětšovat svůj příspěvek do společné pokladny EU. Tudíž ani „táhnout“ náklady na rozšíření, třebaže tento projekt výslovně nezpochybnil. Na peníze stál řeč rovněž současný kancléř, když se s komisaři v Bruselu dohadoval, jak by mohl Berlín lépe uplatnit národní zájmy s ohledem na potřeby uchovat si vlastní průmyslovou politiku. Měl tím na mysli omezení pravomoci Evropské komise brzdit při ochraně volné hospodářské soutěže podle unijního práva spolkovou vládu v subvencování odvětví, která Berlín považuje za klíčová.

Nejen pro vládu, ale také pro opozici nevznívá povzbudivě ani okolnost, na niž poukázal 8. května levicově liberální týdeník Die Zeit: Zdá se, že náročnější část voličské klientely ostrým zrakem zaregistrovala nejen obecnou skepsi z momentálně špatné ekonomické konjunktury, ale odhaluje i hlouběji založené symptomy: Schröder i Stoiber představují, ať se navzájem distancují, jak chtějí, jednu a touž bezradnost politických elit. Ani jeden, ani druhý si neví rady s tím, jak účinně přemoci zatvrzelý odpor přeživších struktur vůči reformám. Odpor přichází zleva, zprava, stejně jako ze středu.

Netrpělivá je při volání po větší flexibilitě a reformách zvláště podnikatelská sféra. Pouze 24 procenta šéfů německých firem se podle exkluzivního průzkumu týdeníku

WirtschaftsWoche (na počátku května) domnívala, že vládní politika pozitivně ovlivnila postavení Německa jakožto vhodného místa pro ekonomickou a investiční iniciativu. Před rokem na přitažlivost Německa sázela 44 procenta top-manažerů. Nejde jen o Schröderův kabinet. Lépe nevypadala v tomto přísném zrcadle ani hlavní opoziční síla CDU/CSU. Také o ní si myslela bezmála čtvrtina podnikatelů, že na potřebný obrat kursu v ekonomice nemá.

Nejde jen o pocity domorodců. O klesající konkurenceschopnosti Německa v ekonomické 1. lize svědčí také jeho propad v rankingu, který připravil Mezinárodní institut rozvoje managementu (IMD) v Lausanne. Země v něm spadla v globálním měřítku ze 13. na 15. příčku. Příčina? Analytici ji vidí podobně jako dotázaní kapitáni průmyslu a většina voličů v „nedostatečné účinnosti práce vlády“.

Schröderův problém je letos v tom, že na rozdíl od volební kampaně v roce 1998 nemůže vehementně prosazovat modernizaci, aniž by zároveň vykázal vlastní výsledky na spolkové úrovni za poslední čtyři léta. Úspěchy, kterých jeho vláda skutečně dosáhla v podpoře rodin a také v daňových úlevách, dokonce i pro podnikatele, jsou téměř úplně zastíněny celkově horší situací na trhu práce.

Volební programy narážejí na omezené zdroje

Špatná konjunktura je objektivně příznivý moment pro opozici. A vládní SPD se s tímto olovem na nohou špatně argumentuje: „Nastoupený směr reformem se osvědčil, a tak nám dejte ještě čtyři roky!“ Hlavní soupeř CDU/CSU za dané situace vcelku úspěšně kontruje, aniž dokáže zlepšení zajistit: „Je nejvyšší čas ke změně!“

Nejlépe tedy bude rovnou přeskočit tradiční pasáže obou volebních programů, kde se vláda odvolává na „nedokončené dílo“, slibující na konci přece jen původně slibovaný úspěch, a kde opozice navrhuje v tradičním pojetí vlastní alternativu.

Jasně těžiště Stoiberova týmu je všude tam, kde vycítí u soka větší slabiny: politika zaměstnanosti a ekonomická strategie. Hned v prvním roce po případném vítězství by chtěl zavést do tarifních vyjednávání větší pružnost. Pravdu má v tom, že měkouché sociální polštáře, na které už mnohdy ekonomika nemá zdroje, začínají působit proti vnitřní stabilitě země. A podlamují též funkčnost sociálního partnerství.

CDU/CSU volá tedy po tom, aby měly aspoň ty podniky, které se dostanou do nebezpečných turbulencí, ze zákona možnost individuálně, a nikoli plošně vyjednávat se zaměstnanci o nějakém „rozumnějším“ řešení klasického mzdového dilematu. Zdá se to být prozíravé také z hlediska obvyklé volební aritmetiky, neboť 51 procent všech Němců si také myslí, že umíněný požadavek největšího odborového svazu IG Metall zvyšovat letos mzdy o 6,5 procenta je „příliš vysoký“.

Liberalové z FDP jdou ovšem ještě dál než CDU/CSU: požadují rovnou zrušit plošný charakter tarifních vyjednávání, dále ochranu různých skupin proti propouštění a jako obvykle snížit radikálně daně. Jejich volební cíl, třebaže ho na papíře vyjadřuje hranice 18 procent získaných hlasů, ve skutečnosti počítá s početně menší skupinou příznivců známého profilu. Vzrůstající ambice, které povzbudil nesporný úspěch v Sasku-Anhaltsku, odráží také rozhodnutí sjezdu FDP vůbec poprvé nominovat také vlastního kancléřského kandidáta. Stal se jím předseda Guido Westerwelle.

Jediní liberalové neslibují, že by z pozice vládní strany rozdávali na všechny strany. Pokusení populismu podlehl dokonce i racionální Stoiber, když volá po výrazném zvýšení rodinných přídatků a jedním dechem i po snížení daňových příjmů státu. Zachází mu v tom podle expertů asi 50 miliard eur ročně.

Jak si naklonit miliony voličů „tam dole“?

Odvětvové odbory bývaly vždy veledůležitou klientelou SPD. Pro Schrödera je ale letos proti roku 1998 obtížnější nabídnout tradicionalistům uvnitř vlastního tábora zřetelný důkaz, že na ně „nezapomene“. Nemá totiž už po svém boku levicovějšího Oskara Lafontaine, který umožnil Schröderovi před čtyřmi roky operovat blíž ke středu politického spektra, aniž ho kvůli tomu ztratil radikálnější voličský segment.

Kancléřův volební stratég, generální tajemník SPD Franz Müntefering, nikoli náhodou začal bít na poplach směrem dovnitř strany hned na počátku volebního klání. Vyčítal základně SPD nízký stupeň mobilizace. Zatímco vlastní start volební kampaně připadl na 13. května, už na následující měsíc ohlásili sociální demokraté rovnou stovku velkých volebních mítinků, kde se má nedostatečná mobilizace dohonit. „Nečekejte ale, že kancléř vytáhne z klobouku další a další kouzelné králíky,“ varoval Müntefering a dodal: „Všem musí být jasné, že zabojovat bude muset každý!“

A zřejmě to platí dvojnásob pro tradiční baštu SPD v Severním Porýní-Vestfálsku. Nejen kvůli korupční aféře části tamních

komunálních politiků z vládní strany. Roku 1998 přece získal Schröder jen v této nejlidnatější spolkové zemi každý čtvrtý hlas (bylo to v absolutních číslech 5,1 milionu platných lístků pro SPD). I tak se říkalo, že mu beztak předešlé volby „vyhrály východní spolkové země“. Ať tak, či tak, tentokrát má stále víc důvodů k obavám, aby letošní volební boj pro změnu neprohrál ausgerechnet na tradičním západě. Tuto pesimistickou vyhlídku jen posiluje fakt, že dávno před korupčními aférami „vlastních lidí“ se nejen v Kolíně nad Rýnem, ale i v Essenu, Gelsenkirchenu a v podobných baštách propadli kandidáti sociální demokracie loni v komunálních volbách až o deset procentních bodů. Většina místních znalců neskrývá své pochyby, zda to kancléř může v zářijovém finále volební kampaně v Porýní osobně spasit. Třebaže si tam pevně naplánoval pro tři týdny těsně před datem hlasování rovnou osm obrovských mítinků.

Jedna z posledních studií Infratestu „di-map“ dokonce naznačuje, že pro SPD se chystá jít letos hlasovat jen 36 procent dělníků, přičemž CDU/CSU hodlá dát z těžké skupiny přednost možná až 38 procent voličů. Při posledních parlamentních volbách získali sociální demokraté přízeň 49 procent voličů z dělnických kategorií. Příčinu vidí analytici v tom, že dělnictvo už v SPD nevidí hlavního tlumočníka svých zájmů. Podezírání rovněž Schrödera, že nyní snad až příliš nadbíhá střednímu stavu.

Něco na tom jistě bude, protože ve volebním guláši SPD se objevila nová lákadla pro malé a střední podnikatele: měli by získat daňová zvýhodnění nebo šanci vkládat část zisku do vlastního penzijního připojištění. Navíc by měl maloobchod dostat novelou zákona v Německu nevídanou možnost ponechat otevřeno – i přes odpor odborů – v sobotu až do dvacáté hodiny.

Osobnosti se hledají nejen pro nejvyšší patro moci

Pro hlavního kancléřského protikandidáta Edmunda Stoibera není nic logičtějšího než bryskně využít rostoucího přesvědčení voličů, že CDU/CSU bude kompetentnější v ekonomických otázkách k tomu, aby si tato formace činila nárok na funkci ministra

hospodářství, vyhraje-li volby. Protože jako její možný koaliční partner se nadále rysuje především liberální FDP, zadělává si Stoiber na další konflikt uvnitř virtuálního liberálně-konzervativního bloku. Zatím totiž v černo-žlutých koalicích obvykle funkce ministra hospodářství vždy připadla liberálům, a nikoli CDU/CSU. Vyloučena není ovšem za jistých okolností ani velká koalice. O důvod víc, aby volební stratégové CDU/CSU raději předem nesestavovali klasickou stínovou vládu.

Na každý pád se Stoiber svěřil počátkem května, že by rád viděl bývalého bádensko-württemberského ministerského předsedu v letech 1978–1991 (a nynějšího topmanažera Jenoptik na východě Německa) Lothara Spätha ve své budoucí vládě. Je mu 64 let, což není na politika u našich sousedů nijak moc. Späth potvrdil zájem nejen dát se zapřáhnout v rámci Stoiberova týmu do volební kampaně jako uznávaný expert, ale chopit se případné šance na come-back do velké politiky. Převzal by údajně do budoucna sloučený resort hospodářství a práce.

Osobnosti do druhého sledu se ovšem hledají také v táboře koalice. Příjemným překvapením pro kancléře se v tomto směru určitě stal ministr vnitra Otto Schily. Tomu se podařilo přesvědčit v posledních týdnech voliče o své kompetentnosti v resortu, který se týká druhého nejhořlavějšího tématu – bezpečnosti občanů. Předstihl v žebříčku popularity i uznávaného ministra financí Hanse Eichela, který předtím dovedl dobře prodat své uvážlivé zacházení s veřejnými financemi. A na to Němci docela slyší, i když se to nepřijemně dotkne jejich kapsy.

Pod dojmem šokujícího úspěchu praviceového extremisty Jeana-Marie Le Pena v prvním kole francouzských prezidentských voleb bude podle všeho moci Schily po kancléřově boku zabodovat i díky účinnějšímu potírání extrémní pravice v Německu. Vláda k tomu přijala soubor ostrých opatření. Podobně jako se kabinet rychle vzpamatoval po tragickém vraždění na erfurtském gymnáziu. A přesně v intencích voličů bleskově připravil pro Bundestag zprůsvětlení zákona o držení střelných zbraní, ale také proti propagaci násilí v médiích.

Už tomu asi v éře moderních komunikací nebude jinak, ale politické klání bude nejen v Německu stále častěji ovlivňovat, co občanovi elektronická média právě předstírou. A nová generace politiků se bude muset ve svých reakcích naučit rychlé reakci, skoro jako u hokejových profesionálů.

Dlouhodobá témata, která nejsou například pro televizi dostatečně „sexy“, se pak i v arzenálu volebních prostředků často ocitnou na okraji zájmu. Koho by dnes zajímalo sjednocování Evropy, rozšíření EU (nejde-li v tom o peníze či pracovní místa), anebo – s odpuštěním – tradiční křesťanské hodnoty, případně sociální spravedlnost, jimiž se oháněly velké masové strany typu CDU/CSU nebo SPD po celá desetiletí?

Francie po prezidentských volbách

JAN EICHLER

Vnitropolitické změny posledních sedmi let

V zaměření letošní kampaně se odrazily změny, kterými Francie prošla od posledních prezidentských voleb konaných v r. 1995, jejichž hlavní téma nejvýstižněji vyjádřil Jacques Chirac výrazem „sociální fraktura“. Ve francouzské společnosti na jedné straně stály dobře či velmi dobře situované vrstvy, na druhé straně pak nezaměstnaní nebo ti, kteří měli stále větší problémy se získáním slušné placené práce a s tím, aby vůbec vyšli se svými příjmy. Přibývalo lidí žijících na hranici, nebo dokonce pod hranici životního minima, což byl výsledek deprese a hospodářské stagnace, ke které vedla dlouhodobě uplatňovaná politika silného franku.

Naproti tomu během let 1995–2002 nastalo ekonomické oživení a začala se snižovat nezaměstnanost. Porodnost dosáhla hodnot zaznamenaných naposledy před dvaceti lety a silná generace narozená v době Mitterrandova nástupu do funkce prezidenta republiky přispěla i k nebyvalému nárůstu procenta lidí v aktivním věku 20–59 let. Dále došlo k jakémusi demografickému vyrovnání mezi Paříží a dalšími francouzskými městy. Začal se snižovat počet obyvatel v drahé pařížské aglomeraci a narůstal počet lidí v aglomeracích Lyon, Nantes, Bordeaux, Toulouse, Lille a Aix-en-Provence. Zároveň s tím se začala rozvíjet i spolupráce některých těchto aglomerací: Lyon se stále více sbližoval s Grenoblem, Nantes se Saint-Nazaire, Toulouse s Bordeaux atd. V rámci politických bojů tak vzrostl i význam otázek regionálního rozvoje.

Zároveň s tím se ale nadále zvýrazňovaly i negativní tendence vývoje. Narůstal počet pracovních úvazků jen na dobu určitou nebo částečných pracovních úvazků. Mezi postiženými je nejvíce žen a mladých lidí se základním vzděláním. Stejných skupin, a zejména pak neúplných rodin, se dotkl i problém nízkých příjmů. Dále se vyhrcovaly rozdíly v přístupu ke vzdělání – podle oficiálních údajů francouzského ministerstva školství přes 50 procent dětí z dělnických rodin končí získáním výučního listu, zatímco k vysokoškolskému vzdělání se dopravuje pouze 14 procent. Na opačném pólu – mezi příslušníky svobodných profesí a manažery

– je diplom téměř samozřejmostí (80–86 procent), zatímco s výučním listem končí zanedbatelná 2–4 procenta.¹⁾

Vnitřní bezpečnost jako hlavní téma volební kampaně

Zdaleka největší problémy se ale vyhroutily v oblasti každodenní bezpečnosti. Nevzrostl sice počet vražd, ale zvýšil se počet loupežných přepadení, a zejména pak jejich brutalita. Krádeže se zaměřily především na výrobky, jež jsou symbolem ekonomického růstu – na mobilní telefony, automobily a na zboží denní spotřeby. Nejvíce se tento problém vyhroutil ve velkých městech a na jejich předměstích²⁾ a v očích voličů zastínil význam ekonomické či sociální politiky nebo vztahu Francie k Evropské unii a ke světové politice vůbec. A tak se vytvořila asymetrická situace. Ta na jedné straně zvýhodnila kandidáty nabízející jednoduchá a přímočará řešení problematiky vnitřní bezpečnosti, vyjadřovaná údernými slogany. Na druhé straně znevýhodnila politiky, kteří chtěli sázet na uvádění seriózních čísel o bilanci dosavadního vývoje v ekonomické a sociální oblasti. Promítnuto do roviny personální – vytvořilo se velmi příznivé prostředí pro nacionalistického a xenofobního Le Pena a nepříznivé prostředí pro věčně argumentujícího „profesorského“ Jospina.

Rekordní počet kandidátů

Rekordem v porovnání s předchozími kampaněmi byl počet kandidátů – do prv-

ního kola se jich přihlásilo celkem 16, což svědčí o značné roztržitosti politického spektra. Takzvanou tradiční pravici zastupovali úřadující prezident Jacques Chirac, dále pak předseda strany UDF François Bayrou, předseda Liberálních demokratů Alain Madelin, pravicově orientovaná ekoložka, bývalá ministryně Corine Lepageová a poslankyně Fóra sociálních republikánů Christinne Boutinová. Jménem krajní pravice se přihlásili předák ultranacionalistické Národní fronty Jean-Marie Le Pen a jeho někdejší spolupracovník, dnes odpadlík a největší nepřítel Bruno Megret. Stejný počet uchazečů vystupoval jménem levice – byli to zejména úřadující premiér Lionel Jospin kandidující za Socialistickou stranu (PS), dále pak šéf FKS Robert Hue a poslanec z klubu tzv. pluralitní levice Noel Mamere hájící zájmy levicově orientovaných ekologů. Do hry vstoupili i tři kandidáti krajní levice – Arlette Laguillerová (byla to její již pátá účast ve volbách) za stranu Dělnický boj, Olivier Besanconet za Revoluční komunistickou ligu a Daniel Gluckstein za Stranu pracujících.

Zbývající kandidáti se vymezovali mimo tradiční dělení mezi levicí a pravíci. Nejznámějším veteránem mezi nimi je Jean-Pierre Chevenement, který během své politické kariéry prošel hned několika stranami.³⁾ Dalším kandidátem mimo tábor tradiční levice a pravice se stal Jean Saint-Josse, podnikatel, poslanec Evropského parlamentu, který je v čele hnutí milovníků lovu, rybářství, přírody a tradic. Ten zdůrazňoval, že mezi Chirakem a Jospinem nevidí žádný rozdíl, neboť „oba tančí stejný tanec: krok vpřed, dva kroky vzad“. Jeho kandidatura odrážela další vážnou nemoc současné Francie – požívačnost a zahleděnost do sebe samotné. A konečně šestnáctým kandidátem byla další, celkem čtvrtá žena, Christianne Taubiraová, která patří k levici, ale vystupovala především jménem obyvatel zámořských území a departementů.

Mezi šestnácti kandidáty však nebyl ani jediný symbolický zástupce přistěhovalců.⁴⁾ Tím se dále posílily pocity politické ukřivdnosti a dlouhodobého odpírání něčeho, co pro jiné je samozřejmost. Děti přistěhovalců pak reagují krádežemi,⁵⁾ pískáním při francouzské hymně a dalšími výtržnostmi.⁶⁾ Takové prostředí nesmírně nahrávalo demagogovi, který dokáže mistrně zneužívat pocity strachu, jež sám mnohokrát uměle přizívuje, nebo dokonce vyvolává.

Šok jménem Le Pen

Jean-Marie Le Pen se prezidentských voleb zúčastnil již popáté a zároveň s tím i naposledy. Letos jeho cílem bylo stát se oním třetím mužem, čímž si chtěl vynutit, aby jej pravicové politikové konečně přestali ignorovat a aby s ním začali dis-

kutovat. Pro první kolo si proto stanovil cíl překročit svůj rekord 15 procent z roku 1995, což nejprve vypadalo jako vysoko postavená laťka. Při snaze o její přeskocení se Le Pen obracel především na ty, kteří jsou již tradičně jeho nejspolehlivější voličskou základnou – na dělníky a obchodníky. Dále se zaměřil na tzv. provoliče, u kterých do té doby získával nejméně.

Tematické zaměření Le Penovy kampaně můžeme rozdělit do čtyř základních okruhů. První z nich se týká vnitropolitického uspořádání Francie. Le Pen letos vygradoval svou dlouholetou jednoduchou strategii, jejíž základní kameny tvoří teze o dvou zradách. Té první se měl dopustit sám zakladatel páté francouzské republiky generál de Gaulle tím, že nechal Alžírsko Alžíránům. Druhou zradu pak připisuje tradiční francouzské pravici za to, že v roce 1981 předala moc Mitterrandovi a ten pak nakonec do vlády vzal komunisty. Dále ve svém programu zdůraznil, že francouzská ústava by měla mít článek č. 1, který by vyhlásil princip upřednostňování rodilých Francouzů (tzv. préférence nationale), a to především na trhu práce a při vyplácení sociálních dávek a cestou „obnovení obchodních hranic v zájmu ochrany naší práce a našich výrobků“.

Hru na strunu xenofobie Le Pen završil důrazem na zpřísnění pravidel pro udělování francouzské národnosti mimoevropským přistěhovalcům. Vnitropolitické problémy své země využil k tomu, aby odsoudil „rozklad institucí pod tlakem růz-

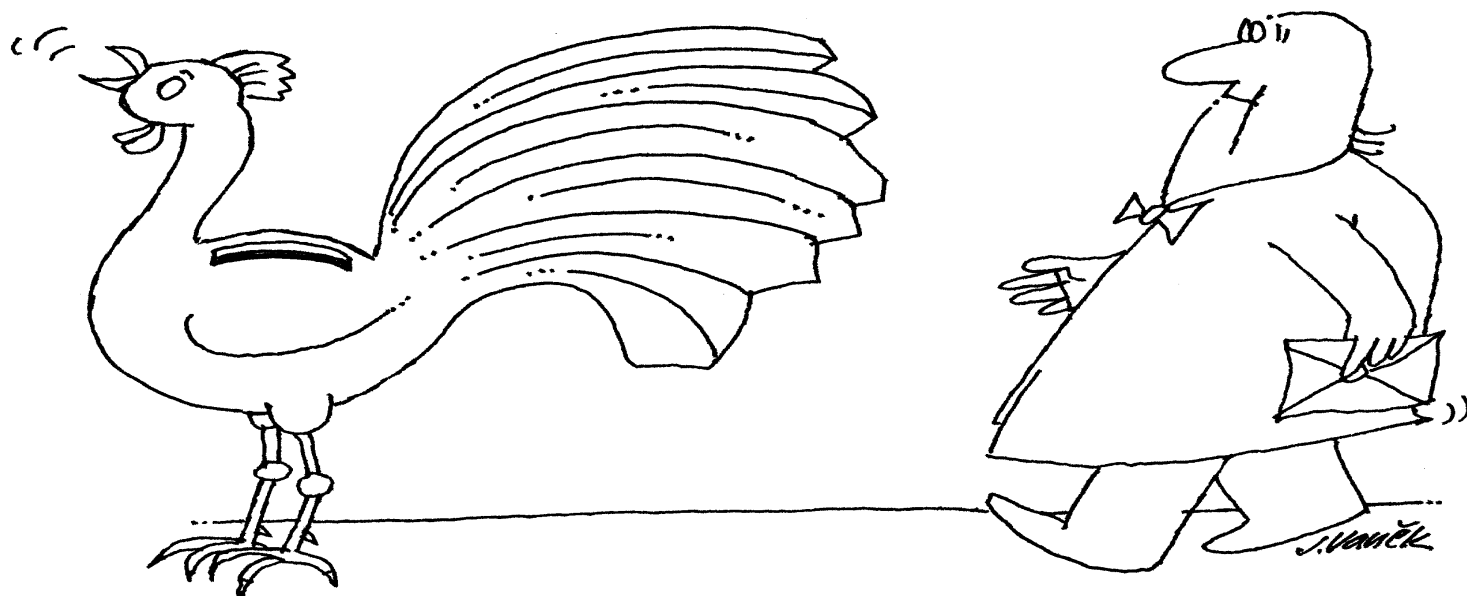
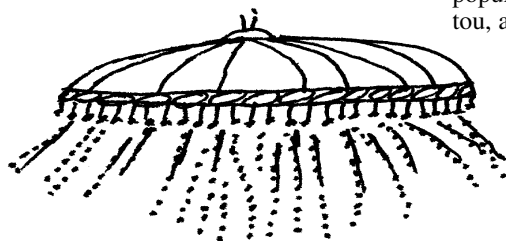
ných lobbistických skupin“. Pod demagogickým heslem „vrátit slovo lidu“ pak vyhlásil upřednostnění přímé demokracie před demokracií zastupitelskou a přeměnu Francie ve „velkou referendární republiku“, což je kamufláž pro příklon k autoritativnímu způsobu vládnutí. Novým tahem Le Penovy strategie se stal návrat k tradičním hodnotám první poloviny XX. století, včetně rehabilitace doposud tabuizovaného hesla kolaborantského vichystického režimu. Podle Le Pena „práce, rodina, vlast“ jsou hodnotami, na kterých musí spočívat každá společnost, a že největší vinu za jejich diskreditaci nese „skutečná levice a falešná pravice“.

Druhý Le Penův tematický okruh se týká vztahu k EU. Výsledkem dosavadní hry na strunu nespokojenosti s náklady procesu evropské integrace se stal požadavek na vyvázání Francie z tohoto procesu a na návrat k národní měně.

Třetí tematický okruh Le Penovy politiky se vyprofiloval v průběhu 90. let, kdy přišly antiamerické a antiliberální teze s cílem získat podporu těch vrstev, které se obávají z ekonomických, sociálních, politických, nebo dokonce i kulturních dopadů globalizace. Při výpadech proti levici kritizoval zejména zkrácení pracovního týdne na 35 hodin, na které si stěžuje mnoho zaměstnanců i zaměstnavatelů, přestože jeho přínosem skutečně bylo snížení nezaměstnanosti. Pravici, a zejména pak prezidenta Chiraka kritizoval za dosavadní ne-

činnost a za spoluzodpovědnost za to, kam se Francie dostala pod vedením premiéra Jospina. Dále do svého programu zakotvil požadavek obnovení trestu smrti.

Čtvrtým okruhem pak bylo nosné téma společné všem kandidátům – vnitřní bezpečnost ve Francii. Mimořádně příznivým faktorem Le Penova postupu se stal vývoj po 11. září 2001 – ten mu dal možnost, aby takřkajíc pouze surfoval na vlně událostí a aby znovu opakoval, že to byl právě on, kdo jako první začal upozorňovat na zhoršování každodenní bezpečnosti, na problémy spojené s přistěhovalectvím, na zločinnost a narůstající agresivitu těch, kteří přicházejí z islámského světa. Le Penovi pak už jen stačilo opakovat své teze při komentování takových událostí, které se silně dotýkají emocí celé Francie.⁷⁾ V těchto situacích Le Pen znovu osvědčil své mistrovství při zneužívání nespokojenosti Francouzů a jejich obav o vlastní ekonomickou a sociální budoucnost. Opět se zaměřil na ty, kteří se cítí být takřkajíc vyloučení (exclus) z okruhu lidí, jimž je dopráno užívat výhod prosperity a bezpečnosti. Znovu hrál na strunu obav a strachu z negativních vývojových tendencí. Zneužíval rovněž „pocitu bezmoci, který vede ke hněvu, ten zase vyvolává extrémní stanoviska a krajní nesnášenlivost, od které se pak odvíjí násilí“. Vzápětí po prvním kole se velmi výstižně vyjádřil evropský komisař pro vnější vztahy Ch. Patten – upozornil, že „hlasování pro extremistický populismus není francouzskou specialitou, ale celoevropským jevem“.⁸⁾

Paradoxy prvního kola

Prvním paradoxem je, že levice v prvním kole porazila sama sebe, „doplatila na zrady ve vlastním táboře“.⁹⁾ Zvlášť tragickou roli přitom sehrál Jean-Pierre Chevènement. Zůstal daleko za svými očekáváními a preferencemi, podle kterých měl dosáhnout dokonce až k hranici 15 procent a obsadit třetí místo. Ve snaze ukojit osobní citlivost sebral rozhoduující hlasy svému dlouholetému spolustraníkovci. A k tomu ke všemu zcela propadl se svým důrazem na obnovení vážnosti republikánských, a zejména pak gaullistických tradic.¹⁰⁾ Jeho snaha vydávat se za nejlepšího gaullistu a republikána nakonec vyzněla jako politická fraška.

S tím souvisí i paradoxní hlasování dělnického voličstva – to dalo nejvíce hlasů Le Penovi, po něm následoval J. Chirac, teprve třetí obsadil L. Jospin a komunistický kandidát skončil až na sedmém místě, když získal pouze 5,3 procenta dělnických hlasů. Daniel Cohen to vysvětluje tak, že proletariát dal sbohem levici, která ho chce mít stále tam, odkud on chce utéci – ve velkých továrnách, které bývaly její baštou.¹¹⁾

Třetím paradoxem je prohra kandidáta, který byl jedním z nejúspěšnějších premiérů páté republiky a který tuto funkci „vykonával velmi kompetentně“.¹²⁾ Zkrachoval politik, pod jehož vedením „francouzská ekonomika v posledních letech překonala Německo, ale ztenčila se podpora Socialistické strany“.¹³⁾ Jeho bilance vykazovala čtyři roky hospodářského růstu a předloni dokonce záviděníhodný problém, jak rozdělit přebytky ve státní pokladně. Zároveň s tím se mu však nepodařilo vyřešit problém chudoby zděděný z let 1992–1997 – plody konjunktury byly nadále nespravedlivě rozdělovány.¹⁴⁾ A tak se dostavil až příliš krutý trest – jedním z jeho symbolů jsou volební ztráty v průmyslové oblasti Nord Pas-de-Calais, kde většina dělníků volila Le Pena. Znovu se potvrdila dávná předtucha J. Chiraka, že z funkce premiéra se do funkce prezidenta republiky postoupit nedá, neboť to je „psí práce, při které nemáte čas na to, abyste mysleli“.¹⁵⁾

Prohrál kandidát, jehož kampaň se vyznačovala vysokou, ne-li naprosto nejvyšší kultivovaností. Jejím základem byla věcnost a konkrétnost při uvádění argumentů a protiargumentů. Lionel Jospin neměl iniciativu v osobních útocích, k nim se uchýlil jen v těch případech, kdy ho k nim někdo vyprovokoval – nejčastěji to byl prezident Chirac. Neuspěl politik, o kterém se traduje, že dělal to, co říkal, a říkal to, co dělal, na kterého nikdo nemohl vytáhnout žádné úplatky, žádnou korupci, žádné zneužívání funkce. Mnozí si ale jeho kampaň vysvětlovali jako příliš prostoupenou sebejistotou. Jospin tedy

možná neuspěl právě proto, že měl málo „lidských vlastností“, pro které mají Francouzi tak velké pochopení?

Čtvrtý a snad vůbec největší paradox je spojen s osobou J. Chiraka. Z hlediska statistického se stal kandidujícím prezidentem, který od založení páté republiky získal v prvním kole nejméně hlasů. V tom se odrazilo mnoho z rozčarování a podrážděnosti, jež J. Chirac vyvolal během své dosavadní politické kariéry.¹⁶⁾ Výsledek prvního kola jej ale předurčil k tomu, aby v kole druhém získal nejvíce hlasů. První kolo rozhodlo, že spasitelem francouzské demokracie se nakonec stane politik zapletený do spousty skandálů, včetně úplatků a zneužívání finančních fondů, člověk názorově velice nekonzistentní, který za svůj život mnohokrát změnil názory a vysloužil si přezdívku „korouhvička“. A v této kampani dokonce dostal velmi nelichotivou přezdívku „superlhář“, což ve francouzštině má navíc neodolatelný půvab slovní hříčky, kdy se ke světově známému kmeni přidá koncovka „teur“ a vznikne neobyčejně silné diskvalifikativum. Ale možná, že to vše ve skutečnosti ani není paradox, nýbrž spíše zákonitost dějin francouzské vnitřní politiky.

Paradoxem v případě J. Chiraka je rovněž to, že to nebyl Jospin, nýbrž Le Pen, kdo mu otevřel cestu za naplněním cíle, kterého do té doby nemohl dosáhnout – stát se zachráncem a sjednotitelem celé francouzské pravice. Dosáhl toho pět let poté, co byl silně kritizován za své rozhodnutí vypsát předčasné volby, ve kterých si chtěl upevnit své postavení, ale nakonec prohrál a otevřel cestu k vítězství Lionela Jospina a nedílně s tím i k dalšímu prohloubení rozporů a nesnášenlivosti uvnitř francouzské pravice. 21. duben 2002 ale vše od základu změnil a dal Chirakovi obrovský prostor pro sjednocení celé tradiční pravice pod svým vedením.

Pátým paradoxem je Le Penův úspěch mezi znejistělými dělníky (zejména pak mezi hutníky a horníky) a nezaměstnanými – tedy v někdejší tradiční lovišti Francouzské komunistické strany. Jedním z důsledků tohoto paradoxu se může stát i zánik FKS na celostátní úrovni, s tím, že jí zbudou nanejvýš funkce na městské a regionální úrovni. Le Pen dokázal mistrně tuto kategorii voličů obelhat tím, že je „ekonomicky napravo, sociálně nalevo a národním citěním Francouz“. Výrazných úspěchů dosáhl i v dynamicky se rozvíjejících velkoměstech a regionech – zejména pak v Marseille, na Azurovém pobřeží a v Alsasku. Úspěch svého důrazu na „upřednostňování národního“ oživil atmosféru počátku třicátých let, kdy takový zákon skutečně byl přijat a následoval odsun 600 000–700 000 zahraničních dělníků, především Španělů, Italů, Belgičanů, Poláků, Židů ze střední Evropy a také Alžíránů, Maročanů a Tunisánů.¹⁷⁾

A konečně šestý paradox lze spatřovat ve vlně protestů, která se vzedmula po vyhlášení výsledků prvního kola. Do ulic vyšlo mnoho mladých, kteří se v prvním kole k urnám vůbec nedostavili s poukazem, že „ti dva“ to mají stejně jisté a není mezi nimi žádný podstatný rozdíl. Právě tento klasický francouzský je *m'en foutisme* (kašlu na to) se stal jedním z činitelů, které Le Penovi pomohly. Jako projev zvlášť velké naivity se ukázalo rozhořčení nad tím, že je nikdo nevaroval před tím, že Le Pen by mohl vyhrát.¹⁸⁾ Pokud by lekce z 21. 4. 2002 sloužila k tomu, aby mladé voliče vytrhla z netečnosti, pak by Le Penův postup do druhého kola mohl mít alespoň jeden pozitivní důsledek.¹⁹⁾

Co bude dál?

Jako nejdůležitější se jeví dvě události: Le Penův postup do druhého kola a následný Chirakov triumf. Pokud jde o Le Pena, ten ve své poslední prezidentské kampani potvrdil několik základních charakteristik své politiky. Vyrosl především na tom, že francouzská společnost nedokázala zajistit přistěhovalcům politickou a kulturní integraci – v tom výrazně zůstává za Spojenými státy, kde před čtrnácti lety na prezidenta kandidoval 55letý Michael Dukakis, syn řeckých přistěhovalců, který to dotáhl až na guvernéra státu Massachusetts. V té době už americká společnost za sebou měla velmi ostré rasové střety roku 1968 a vstřebala šok jménem George Wallace.²⁰⁾ Poté byla ustavena Kernerova komise, která se vážně zabývala problémem „dvou Amerik“ a hledáním cest k integraci přistěhovalců a jejich potomků.²¹⁾ Francie zatím na svého Kerneru teprve čeká. Čím dříve jej najde, tím dříve se také zmírní napětí mezi „dvěma Franciemi“ a omezí se prostor pro demagogy a autoritativní typu Le Pena.

Mnohé námitky, kterých Le Pen zneužil, a nedílně s tím i návrhy, se kterými přišel, přetrvávají i jeho politický a případně i fyzický konec. Nadále budou působit i obavy z globalizace spojené především se ztrátou zaměstnání v důsledku delokalizace výroby do oblastí s levnější pracovní silou. Přetrvávat budou i výhrady k byrokratismu EU a k jednotné měně. Nejistotám a strachu budou nadále vystaveni dělníci na severu země, kteří postupně ztratili důvěru jak v socialisty, tak i v komunisty, aby nakonec dávali své hlasy Le Penovi, jehož jazyk na ně působí.²²⁾ To vše jsou témata, kterých mohou demagogové Le Penova ražení nadále zneužívat. Nebude přitom lehké přesvědčit ty, jejichž zájmy se zaštiťuje, že právě oni by byli prvními, kdo by doplatili na uskutečnění Le Penových prohlášení – na vystoupení z EU, na návrat k národní měně, na organizování referend a další. Jeho prohra nemusí znamenat konec lepenismu ve Francii.

Další souvislosti lepenismu můžeme považovat za méně znepokojivé. Především lze předpokládat, že Francouzi nezopakují chybu z prvního kola letošních prezidentských voleb, že účast bude vysoká a že Le Penova Národní fronta nezopakuje svůj úspěch z 21. dubna. Navíc Le Pen není žádným myslitelem, spoléhá se na zneužívání strachu, který mnohokrát záměrně vyvolává a udržuje. Sází především na sebe samého, a tak jeho stranu můžeme považovat především za stranu jednoho nesmírně autoritářského muže, který nabízí velmi jednoduchá, populistická a mnohdy i nacionalistická řešení. Z těchto skutečností lze vyvodit jeden relativně zklidňující závěr: Le Penova strana bude po odchodu svého šéfa vystavena velké nejistotě a již nikdy nebude tak silná jako pod jeho vedením či spíše velením.

Výsledky prvního kola daly životní dar úřadujícímu prezidentu J. Chirakovi – postavily jej do role zachránce francouzské demokracie a jejího mezinárodního renomé. A on tuto roli hrál s obrovským nasazením a s velkou přesvědčivostí – v dnešní Francii by to nikdo nedokázal lépe. Vzápětí po jeho projevu v Rennes dne 23. dubna 2001²³⁾ však v jeho strategii začal slílit egoismus typický pro celou chirakovskou pravici. Projevil se snahou o ovládnutí celé pravice a co největší oslabení levice, přestože ta po neúspěchu svého kandidáta vyzvala k podpoře J. Chiraka. Znovu tak převládla orientace na krátkodobé zájmy před úkolem mnohem závažnějšího a dlouhodobějšího charakteru, znovu se projevila sebestřednost.²⁴⁾ Opět se potvrdilo, že „hlavní politické strany jsou rozloženy v důsledku osobních politických ambicí, namísto seriózního politického myšlení se prosazuje emocionální ideologizace, francouzská politická třída není schopna řešit to, co znepokojuje francouzský lid“.²⁵⁾

Mnohé bude záležet na výsledku červnových parlamentních voleb. Je však otázka, která strana dostane nejvíce hlasů. Současná situace vyznívá v neprospěch socialistů – ti jsou po pádu svého vůdce oťreseni. Pokud by to pravice sjednocená pod vedením jednoznačného vítěze druhého kola prezidentských voleb dokázala náležitě využít, nelze vyloučit návrat k politice odvetného kursu, kterou Chirac nastolil již po vítězství pravice v parlamentních volbách 1986 a snažil se ji prosazovat až doku 1988. Toto dvouleté mezidobí však ukázalo velkou rozkolísanost francouzských voličů – ti v r. 1986 takřka smetli socialisty, aby jim o dva roky později v mimořádných parlamentních volbách znovu dali většinu hlasů.²⁶⁾ A tak nelze vyloučit ani to, že v červnu by znovu mohli hlasovat proti triumfalismu chirakovské pravice a proti její snaze o dosažení politického monopolu.

Nejdůležitějším výsledkem je záchrana základních demokratických hodnot páté francouzské republiky a potvrzení její orientace na Evropskou unii. Ale právě toto téma bylo ve francouzské volební kampani zcela na okraji, avšak tváří v tvář Le Penovi si snad Francouzi nakonec uvědomili, že zvláště v jejich případě výhody členství v EU převládají nad nevýhodami. A tak nelze než s napětím čekat, jak se budou vyvíjet francouzská stanoviska k rozšiřování EU a k reformě jejich politik, zejména pak zemědělské.²⁷⁾

eichler@iir.cz

¹⁾ Citováno podle: Des cursus scolaires à plusieurs vitesses. In: Le Monde, 10.–11. 3. 2002, s. 17.

²⁾ Le thème de l'insécurité a pris le relais de la fracture sociale. Tamtéž, s. 18.

³⁾ Začínal v 60. letech jako předseda Sdružení pro socialistická studia a výzkumy (CERES), jež se pohybovalo mezi komunismem a socialismem. V roce 1971 podpořil François Mitterranda při sjednocování nekomunistické levice a stal se vůdcem jednoho z proudů v nově vzniklé Socialistické straně (PS) a v roce 1981 po triumfálním vítězství F. Mitterranda místopředsedou vlády. Na samém konci 80. let vytvořil hnutí pod názvem Socialismus a republika (SOREP). V roce 1988 se stal ministrem obrany, ale potom, co se Francie zapojila do akce Pouštní bouře, podal demisi. V polovině 90. let byl ještě jedním z nejbližších spolupracovníků Lionela Jospina – toho přesvědčil, že je tím pravým, kdo může ze země zvednout prapor strany, která byla za své předchozí chyby velmi silně kritizována. Podpořil jeho kandidaturu v prezidentských volbách 1995 a o dva roky později ho Lionel Jospin při sestavování svého kabinetu jmenoval do funkce ministra vnitra. Také z ní ale Chevenement nakonec odstoupil – hlavním důvodem byl nesouhlas s Jospinovým přístupem ke korské otázce. Mezitím své sdružení přetransformoval pod názvem Demokratické hnutí občanů (Mouvement démocratique des citoyens – MDS), aby do volební kampaně vstoupil coby politik sdružující své stoupence pod názvem Pôle républicain – Republikánský pól.

⁴⁾ Ani ho mít nemohli, protože pro zaregistrování je nezbytné mít doporučující podpis pěti set ústavních činitelů – z řad ministrů, poslanců, starostů, předsedů volených regionálních orgánů či jejich zastupitelů. Přistěhovalci totiž nemají své zastoupení ani na takové úrovni! To vše je doménou Francouzů.

⁵⁾ Rabují obchody a zaměřují se zejména na takové zboží, které je symbolem hospodářské konjunktury, a také na luxusní výrobky, které jsou pro mnohé francouzské snobské bohatce odznakem bohatství, výjimečnosti a rozmařilého života.

⁶⁾ Šlo zejména o pískot při francouzské státní hymně na počátku přátelského fotbalového zápasu mezi Francií a Alžírskem, útoky proti policistům a jejich následné demonstrace vyjadřující slíci nespokojenost, agresivní chování výrostků alžírského původu, kteří k smrti ubili

otce jednoho ze svých spolužáků, když je důrazně žádal, aby přestali vydírat a šikanovat jeho syna.

⁷⁾ David Howell: Who listen to the people of Europe? In: International Herald Tribune, 2. 5. 2002.

⁸⁾ Chris Patten: Sous les décombres du 21. avril... Le Monde, 27. 4. 2002.

⁹⁾ William Pfaff: Two ways out of France's political mess. International Herald Tribune, 3. 5. 2002.

¹⁰⁾ Blíže viz Bertrand Le Gendre: Jean-Pierre Chevenement, le dernier des gaullistes, Le Monde, 15. 4. 2002.

¹¹⁾ Daniel Cohen: L' adieu du prolétariat. Le Monde, 3. 5. 2002.

¹²⁾ Financial Times, 6. 5. 2002.

¹³⁾ A wake-up call to France. The New York Times, 24. 4. 2002.

¹⁴⁾ Serge Marti: Chirac – Le Pen: deux projets, deux Frances. Le Monde Economie, 24. 4. 2002, s. I.

¹⁵⁾ Raphaëlle Bacqué: Jacques Chirac – une ambition au sommet. Le Monde – Horizons, 7. 5. 2002, s. 13.

¹⁶⁾ V r. 1974 se J. Chirac spolu se svými stoupenci odklonil od J. Chabana-Delmase, jednoho z tzv. baronů gaullismu, aby podpořil kandidaturu V. Giscarda d'Estainga a tím rozhodl o výsledku prezidentských voleb. Odměnou mu byl post premiéra – z něho však Chirac po dvou letech utekl a v dalších prezidentských volbách pak Giscardovi udělal totéž, co sedm let předtím Chabanovi-Delmasovi, a tím mu znemožnil, aby byl znovuzvolen.

¹⁷⁾ Michel Margairaz: Ni droite ni gauche, un theme typique des années 1930. Le Monde Economie, 24. 4. 2002, s. III.

¹⁸⁾ Piotr Smolra: „Pourquoi on ne nous a pas dit que Le Pen allait passer?“. In: Le Monde, 24. 4. 2002, s. 4.

¹⁹⁾ Blíže viz např.: Ces jeunes qui regrettent de s'être abstenus au premier tour. Le Monde, 25. 4. 2002, s. 7.

²⁰⁾ Tento rasistický politik, který jako guvernér Alabamy zakázal černochům přístup na tamní univerzitu, získal v roce 1968 celkem 13 procent hlasů na základě hesla „dejme jim jasné poselství“.

²¹⁾ Blíže viz: David Ignatius: Separate and unequal in France. In: International Herald Tribune, 27.–28. 4. 2002.

²²⁾ Jean-Paul Dufour: Les enfants perdus de la classe ouvrière. In: Le Monde – Horizons, 25. 4. 2002, s. 13.

²³⁾ Jacques Chirac vyhlásil, že podstupuje „boj svého života, morální boj proti extremismu, rasismu, antisemitismu a xenofobii.... boj proto těm, kteří nesdílejí naši oddanost republice a demokratickým hodnotám“. Blíže viz: Le Monde, 25. 4. 2002, s. 2.

²⁴⁾ Blíže viz: Chirac et la gauche. Éditorial. Le Monde, 30. 4. 2002.

²⁵⁾ William Pfaff: Parties have ceased to be serious. International Herald Tribune, 23. 4. 2002.

²⁶⁾ Ty vypsál François Mitterrand poté, co byl znovu zvolen do funkce prezidenta republiky.

²⁷⁾ Blíže viz: John Vinocour: Deep problems still linger. International Herald Tribune, 6. 5. 2002.

Ukrajina po volbách

LUBOMÍR
GOMBOS

Většinu v parlamentu získaly proprezidentské síly

Volby do jednokomorové Nejvyšší rady, konané 31. března, podle očekávání vyhrál reformní blok Naše Ukrajina Viktora Juščenka, který získal 23,54 procenta hlasů. Na druhém místě skončila Komunistická strana Ukrajiny s 20,02 procenta a na třetím blok Za jednotnou Ukrajinu sdružující stoupence prezidenta Leonida Kučmy s 11,79 procenta. Do parlamentu se dostal ještě blok bývalé vicepremiérky a ostré Kučmovy kritičky Julije Tymošenkové se 7,24 procenta hlasů, Socialistická strana Ukrajiny Oleksandra Moroze s 6,88 procenta a Sociálnědemokratická strana Ukrajiny se 6,27 procenta hlasů.

Z 33 kandidujících uskupení tak prorazilo čtyřprocentní hranici jen šest. (V posledních volbách roku 1998 se do parlamentu dostalo osm stran a nejvíce hlasů (24,65 procenta) získala Komunistická strana Ukrajiny.) Avšak díky kombinovanému volebnímu systému, kdy polovina z 450 poslanců Nejvyšší rady je volena v jednomandátových obvodech, budou nakonec v parlamentu sedět i zástupci několika malých stran. Zmíněná čtyřprocentní bariéra pro vstup do parlamentu donutila politické strany, kterých je v zemi registrováno 80, ke sjednocování a hledání koaličních partnerů. Stran, které si mohly dovolit kandidovat na vlastní pěst s jistotou úspěchu, bylo málo: komunisté, socialisté a sociální demokraté. Výsledkem složitých jednání trvajících celý minulý rok vzniklo celkem 33 uskupení, která se ucházela o hlasy voličů.

Předvolební kampaň oficiálně začala 9. února. Toto datum mělo pro politické strany velký význam, protože agitace 50 dní před datem voleb je zakázána a porušení zákona by mohlo vést až k odejmutí registrace Ústřední volební komisí. Samozřejmě mnozí politici, zejména z okruhu prezidenta Leonida Kučmy, si z podobné normy hlavu nelámali a využívali státní televize a rozhlasu ke své propagaci daleko před 9. únorem. Provládní kandidáti zneužívali své služební pravomoce, včetně toho, že se na mítinky nechali vozit ve služebních limuzínách nebo i v helikoptérech. Nestandardnost nebyla vlastní jen politikům, ale i volebním komisím. Jak se ukázalo ještě daleko před volbami, členové volebních komisí neznali nebo nechťeli znát volební zákon, což pro mnoho kandidátů znamenalo jediné: nutnost odvolávat se k Ústavnímu soudu a bránit své právo soudní cestou. Komise totiž po kandidátech chtěly registraci v místě trvalého bydliště, tzv. propisku, ačkoli Ústavní soud institut povinné registrace v loňském roce zrušil. Ukázalo se, že o tom komisaři nevěděli. Komise vůbec nefungovaly, jak by měly: volič-

ské seznamy byly neúplné, komisaři často neměli k dispozici volební zákon. V Lužanské oblasti novináři zjistili, že ve voličských seznamech se objevila jména 30 000 nebožtíků, což v očích opozice vyvolalo obavy, že Kučma se chystá volby falšovat. K významnějším porušením zákona během hlasování i sčítání hlasů, které by mohlo vést k neuznání výsledků voleb, naštěstí nedošlo, a tak i OBSE a Evropská komise průběh voleb pochválily. Zpráva Mezinárodní pozorovací mise pro volby do Nejvyšší rady Ukrajiny uvádí, že „volby do Nejvyšší rady 31. března 2002 zaznamenaly pokrok v porovnání s parlamentními volbami v roce 1998 a odpovídají mezinárodním standardům“. Zpráva přivítala přijetí nového volebního zákona, který v sobě zahrnuje všechna doporučení OBSE a Rady Evropy ohledně provedení demokratických voleb, otevřenost Ústřední volební komise, na jejímž zasedání mohli být přítomni zástupci stran a médií, a především možnost nezávislých nevládních pozorovatelů kontrolovat průběh hlasování a sčítání hlasů. Zpráva vyznívá pozitivně: Ukrajina se vydala na cestu demokratické země a vývoj nelze zvrátit zpět.¹⁾

Za průběhem voleb a sčítáním hlasů kromě mezinárodních pozorovatelů také slídilo celkem 24 tisíc dobrovolníků z Výboru voličů Ukrajiny (VVU), který svou předběžnou zprávu zveřejnil pět dní po volbách. VVU zaznamenal především drobná narušení: téměř ve třetině (nejčastěji venkovských) komisí pozorovatelé zjistili, že předsedové komisí vůbec nečetli volební zákon, k dispozici měli neúplné voličské seznamy (někteří voliči se na nich nenašli, nebo naopak v nich byli již dávno zemřelí), voliči také často vyplňovali lístky mimo plentu, což zákon zakazuje. Zpráva VVU kritizuje také samotné politické strany, které do komisí vysílaly neproškolené zástupce, kteří pořádně nevěděli, jak se jako řadový členové komise mají chovat a jaká mají práva. VVU zaslal do Ústřední volební komise celkem 10 tisíc

žalob na různá drobná narušení. Konečný výsledek voleb ale nevládní pozorovatelé ovlivnit nemohou. Na rozdíl od loňských prezidentských voleb v Bělorusku, kde byli nevládní pozorovatelé, financovaní stejnými mezinárodními fondy jako letos na Ukrajině (zejména Georgem Sorosem), doslova potírání a ke sčítání hlasů vůbec nepuštění, byli ukrajinští pozorovatelé bez problémů vpuštěni do volebních komisí, bylo jim dovoleno sledovat sčítání hlasů a poskytnuty závěrečné protokoly k nahlédnutí.

Zpráva Mezinárodní pozorovací mise, ale i celá řada nevládních organizací, jako francouzských Reportérů bez hranic nebo amerického Výboru na obranu novinářů, kritizují neobjektivnost státní televize a rozhlasu a nerovný přístup do médií (a to i soukromých) pro většinu stran. Podle mediálních průzkumů nejpoužívanější politik Viktor Juščenko dostal na třech celostátních televizních kanálech v první polovině března celkově 32krát méně prostoru než postkomunistka Natalie Vitrenková, která měla přitom sotva čtyřprocentní podporu a do parlamentu její Blok Vitrenkové vůbec neprorazil. Také protiamerické výpady prvního tajemníka komunistů Petra Symoněnka se setkávaly s velkým porozuměním hlavních televizních kanálů, nemluvě o absolutním monopolu na prime-time pro Kučmu a s ním spřízněného bloku Za jednotnou Ukrajinu.

Juščenkův blok byl pod silným tlakem nejen ukrajinské televize, ale i ruské. Kanály ORT a RTR, jež jsou zejména na východě Ukrajiny populárnější než domácí televize, vysílaly před volbami reportáže, které spojovala stejná osa: obviňovaly Juščenka z rusofobie, nacionalismu, a dokonce zrádovství. Na proprezidentskou orientaci celostátních televizních stanic upozornila zpráva moskevského Centra pro extrémní žurnalistiku, podle které tato média jsou v rukách dvou proprezidentských subjektů: bloku Za jednotnou Ukrajinu a Sociálnědemokratické strany. Jednoznačně to vysvětlila zástupkyně šéfredaktora prestižního týdeníku Zrcadlo týdne Julija Mostovaja: „Podnikatelé, kteří si mohou dovolit vlastnit média, si nemohou dovolit zaujmout pozici na vládě nezávislou, protože jsou na ní závislí.“²⁾ Na Ukrajině téměř neexistuje nezávislý objektivní tisk a Zrcadlo týdne je světlou výjimkou. Prakticky všechny noviny a rozhlasové i televizní stanice se angažovaly ve prospěch politických stran nebo jednotlivých politiků. Evropský institut masových médií, který monitoroval obraz volební kampaně na obrazovkách od ledna do konce března, kritizoval „neobjektivní a nedostatečné informování voličů“. Ve prospěch proprezidentských sil, bloku Za jednotnou Ukrajinu a Sociálnědemokratické strany vystupovaly stanice UT-1, Inter, ISTV a 1+1, čili všechny celostátní kanály. Televizní zprávy byly značně zaujaté především proti Bloku Julije Tymošenkové a Naší Ukrajině a zprávy o obou blocích nesly jednoznačně negativní charakter. Situace se svobodou slova na Ukrajině skutečně není

ideální. V květnu 2001 zanesl americký Výbor na obranu novinářů Leonida Kučmu na seznam největších nepřátel svobodného tisku. Kučma si podobnou „zásluhu“ nevysloužil jen podivnými okolnostmi okolo smrti šéfredaktora Ukrajinské pravdy Heorhije Honhadzeho, ale i dalšími případy, které nebyli ukrajinští vyšetřovatelé schopni vyšetřit: jedná se o smrt Olega Breuse z Luhansku, vydavatele novin 21. století, a Igora Aleksandrova, redaktora televizní stanice Tor z města Slavjansk. Předpokládá se, že smrt obou novinářů si objednala mafie. Pracovat na Ukrajině jako novinář může být skutečně nebezpečné. Od posledních parlamentních voleb v roce 1998 za nevyjasněných okolností zahynulo v zemi 10 novinářů, 41 bylo surově zbito vesměs „neznámými chuligány“ nebo „narkomany“, jak se nejčastěji uvádí v policejních zprávách. Všichni tyto novináři pracovali na materiálech obsahujících obvinění na adresu milice, prokuratury, vlivných podnikatelů a úředníků, čili vesměs zástupců státu. Samozřejmě, že smrt novinářů ve většině případů nebyla objasněna. Heorhij Honhadze, vydavatel internetového deníku Ukrajinská pravda,³⁾ který z pozice dobře informovaného média kritizuje vládu, zmizel beze stopy už 16. září 2000. Krátce nato bylo objeveno jeho tělo, které však nebylo uspokojivě identifikováno. V listopadu však šéf socialistů Oleksandr Moroz zveřejnil v parlamentu nahrávky, jež měly dokládat, že si vraždu objednal osobně prezident Kučma. Kazety tajně nahrál bývalý šéf prezidentské ochranky Mikola Melnyčenko, který dnes žije v azylu ve Spojených státech. Vyšetřování se podivně táhlo, vyšetřovatelé odmítli nahrávky převzít, zato prokuratura na jaře loňského roku prohlásila, že má svědka, který prý viděl Honhadzeho v lázních v západních Čechách. V září 2001 se dokonce případ projednával na půdě Parlamentního shromáždění Rady Evropy, které vydalo rezoluci žádající, aby prezident Kučma vyšetřování urychlil. Nejenže na podobná volání prezident neodpovídá, ale činí potíže i parlamentní komisi ustavené nespokojenými poslanci. Komisi po celou dobu ignoruje i generální prokuratura, jejíž vyšetřovatelé na pozvání komise mlčí.

Přes všechny problémy je důležitým výsledkem, že poprvé od roku 1991 vyhrála volby pravicová demokratická opozice. Opravdovou nekontrolovatelnou opozici však představuje Blok Julije Tymošenkové a Socialistická strana Ukrajiny Oleksandra Moroze.⁴⁾ Když před rokem Julije Tymošenková, obviněná ze zneužití pravomocí, vyšla po několikátý denním pobytu ve vězení na svobodu, požadovala vyhlášení referenda o předčasném odchodu prezidenta Kučmy z funkce. Za tímto účelem dokonce vznikla aliance 40 stran, tzv. Fórum národní spásy, které mělo docílit Kučmovo odstoupení. Podle průzkumů ji v tom tehdy podporovalo 61 procent Ukrajinců. Na Ukrajině je silný protestní voličský potenciál, který je však amorfní a může stejně snadno podlehnout populistické a protizápadní Komunistické straně Ukrajiny. Výsledky voleb totiž potvrdily ještě jednu dávno známou skutečnost: totiž vnitřní rozdělení Ukrajiny na ukrajinojazyčný západ s proevropskou orientací, ruskojazyčný východ a jih s proruskou orientací, kde zvítězila Komunistická strana Ukrajiny a blok Za jednotnou Ukrajinu, a střed okolo hlavního města. Hranicí je bývalá východní hranice předválečného Polska a Sovětského svazu. Právě východní regiony pomohly k získání parlamentní většiny proprezidentským silám v jednomandátových obvodech.

Z tohoto důvodu nehraje procentuální vítězství proreformní Naší Ukrajiny velkou roli. Přestože volby vyhrála, získala jen 109 vlastních mandátů a největší parlamentní frakci tak bude paradoxně proprezidentský blok Za jednotnou Ukrajinu se 112 mandáty. Mnohé bude záviset na nezávislých poslancích a poslancích zvolených v jednomandátových obvodech za některou z malých stran. Vzhledem k tomu, že v čele bloku Za jednotnou Ukrajinu stojí vedoucí prezidentské kanceláře Volodymyr Lytvyn, premiér Anatolij Kinach a většina jeho ministrů, kteří byli rovněž do parlamentu protlačeni, lze očekávat, že Kučma bude po zbytek svého volebního období, které mu končí v roce 2004, stavět právě na nich. Nejvyšší radu tak ovládl proprezidentské síly a levice, což znamená další sbližování s Ruskem a jen pomalé pokračování nutných

reform. Povolební matematika však může být o mnoho složitější, podíváme-li se na strukturu jednotlivých bloků: Naše Ukrajina představuje koalici dvaceti stran, Za jednotnou Ukrajinu čtrnácti stran a Blok Julije Tymošenkové čtyř stran. Můžeme v takové situaci hovořit o stabilním parlamentu?

Hledání parlamentní většiny a především nového premiéra může zabrat několik měsíců. Budoucímu premiérovi nezbude nic jiného než hledat v parlamentu konsenzus pro každé hlasování zvlášť. Právě to bude charakteristické pro budoucí parlament. Blok Za jednotnou Ukrajinu i komunisté už prohlásili, že nevylučují společné hlasování v některých strategických otázkách, např. státního rozpočtu. Tymošenková a Moroz by zase podpořili komunisty v otázce impeachmentu prezidenta. Juščenko, pro něhož je nevhodné vyhlášení předčasných prezidentských voleb, je v tom však těžko bude podporovat. A tak bude zapotřebí vydat ze sebe všechno politické umění, kterému se politici za léta samostatné Ukrajiny naučili.

gombos@belarus.cz

Ukrajinská opozice na internetu:

Ukrajinské národní shromáždění UNASO <http://unso.tsx.org>

Hnutí Ukrajina bez Kučmy <http://www.maidan.org.ua>

Politické strany a bloky v parlamentu:

Blok Naše Ukrajina <http://www.razom.org.ua>

Komunistická strana Ukrajiny <http://www.kpu.kiev.ua>

Socialistická strana Ukrajiny <http://www.socinfo.kiev.ua>

Blok Julije Tymošenkové <http://www.tymoshenko.com.ua>

Za jednotnou Ukrajinu <http://www.zaedu.org.ua>

Sociálnědemokratická strana Ukrajiny <http://www.sdpuo.org.ua>

Kdo se ucházel o voliče:

(celkem 33 stran nebo bloků, zde strany, které překročily hranici 4 %)

1. Naše Ukrajina – blok 20 stran (včetně Ruchu Genadije Udovenka a Ruchu Jurije Kostěnka), lídr Viktor Juščenko.

2. Komunistická strana Ukrajiny, lídr Petro Symoněnko.

3. Za jednotnou Ukrajinu – blok 5 stran, lídr Volodymyr Lytvyn.

4. Sociálnědemokratická strana Ukrajiny, lídr Viktor Medvedčuk.

5. Socialistická strana Ukrajiny, lídr Oleksandr Moroz.

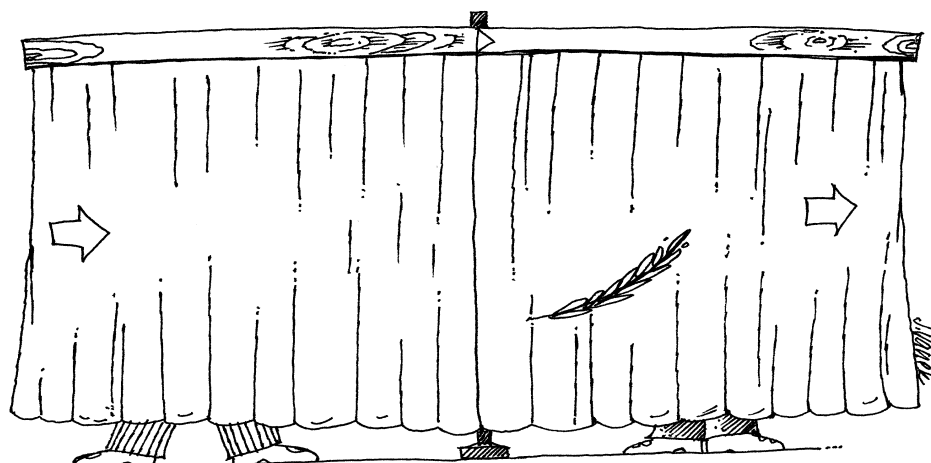
6. Blok Julije Tymošenkové – blok 4 stran, šéfka Julije Tymošenková.

¹⁾ Celá zpráva je k dispozici na <http://www.osce.org/press-rel/documents/2002-142-odihr.pdf>

²⁾ <http://www.cjes.ru/archiv/rus/11899.php>

³⁾ Adresa internetového deníku Ukrajinská pravda: <http://www.pravda.com.ua>

⁴⁾ Podrobnosti o ukrajinských politických stranách na stránkách Euroasijského expressu: <http://euroasia.euweb.cz/pstrany.htm>

Slovensko na ceste do NATO

EDUARD KUKAN

Pád komunizmu a ukončenie bipolárneho rozdelenia sveta pred takmer trinástim rokmi vyvolal veľkú eufóriu. Očakávali sme, že svet sa stane stabilnejším a bezpečnejším a ústrednou témou nastupujúceho tisícročia bude najmä pokrok v oblastiach vedy, techniky, medicíny a ochrany životného prostredia. Dnes vieme, že uvedený pokrok a rozvoj civilizačných hodnôt je úzko previazaný s celosvetovými otázkami bezpečnosti, ktoré nadobúdajú nový rozmer.

Politická a hospodárska nestabilita, nerovnomerný hospodársky rozvoj, narastajúca chudoba, nevyriešené konflikty a latentné etnické a náboženské napätia sa stávajú zdrojom závažných bezpečnostných hrozieb globálneho charakteru. Ako v tejto súvislosti vníma Slovensko postavenie a úlohu NATO a ako vidí svoj príspevok pri vysporiadaní sa s novými bezpečnostnými výzvami?

Začiatok 21. storočia sa nesie v znamení nových asymetrických bezpečnostných hrozieb, ktoré sú komplexné a ťažko vypočítateľné. Vyžadujú si flexibilný a koordinovaný prístup, pričom nemôže ísť len o krátkodobú kampaň, ale nevyhnutný je systematický postup. K tomu je nutné prispôbiť plánovanie, financovanie a ľudské zdroje. Z tohto hľadiska predstavuje NATO jednoznačný politický a vojensko-bezpečnostný nástroj pre efektívne vysporiadanie sa s novými bezpečnostnými hrozbami a výzvami.

NATO stelesňuje transatlantickú väzbu, založenú na hodnotách demokracie, právneho štátu, trhovej ekonomiky a úcty k ľudským právam a slobodám. NATO je zatiaľ najefektívnejším euroatlantickým zoskupením na poli bezpečnostnej a obrannej politiky. Hodnoty, ktoré NATO predstavuje, sú hodnotami, na ktorých je postavená a ktoré rozvíja aj slovenská spoločnosť. NATO zohráva významnú úlohu nielen ako nástroj kolektívnej obrany, ale aj ako nástroj efektívneho krízového manažmentu, a to najmä vďaka schopnosti flexibilne prispôbovať svoju strategickú doktrínu a politiku novým okolnostiam a stavať ich na spoločných hodnotách, politickej vôli a adekvátnych kapacitách.

Dôkazom úspechu je predovšetkým spoločný postup členských krajín NATO a partnerských krajín pri stabilizácii situácie v Bosne, Kosove, alebo najnovšie v Macedónsku. Aj historická aktivácia čl. 5 Washingtonskej zmluvy na pomoc USA po

udalostiach z 11. septembra nebola len symbolickým vyjadrením solidarity s americkým ľudom. Následné konkrétne opatrenia a pevné odhodlanie viacerých členských, ako i aspirantských krajín zapojí sa do medzinárodnej kampane proti terorizmu boli jasným a nespochybniteľným príspevkom založeným na princípoch a kapacitách Aliancie.

Tieto problémy a zvolená stratégia a konkrétne prevedenie operácií na ich vyriešenie poukazujú na budúci možný vývoj v oblasti celosvetovej bezpečnosti. Výzva, pred ktorou dnes NATO stojí, je adaptovať svoje schopnosti a spôsobilosti na novovznikajúce hrozby, najmä medzinárodný terorizmus a šírenie zbraní hromadného ničenia. Spôsobom pre dosiahnutie tohto cieľa je posilňovanie transatlantického spoločenstva a kolektívnej obrany, vytváranie efektívnej spolupráce medzi NATO a EÚ, NATO a RF, NATO a Ukrajinou a rozvoj spolupráce s partnerskými štátmi v rámci EAPC a PfP. Rozhodujúcim krokom v tomto úsilí bude rozšírenie NATO o nových členov.

Čím môžu aspirantské krajiny Severoatlantickej aliancie prispieť k boju s aktuálnymi bezpečnostnými hrozbami? Moja odpoveď: Svojou politickou a ekonomickou stabilitou, dobrými susedskými vzťahmi, politickou vôľou prispievať k upevňovaniu bezpečnosti euroatlantického priestoru a v neposlednom rade vojenskou pripravenosťou zasiahnuť v prípade ohrozenia demokracie a spoločných hodnôt nášho euroatlantického priestoru. Čím budú aspirantské krajiny stabilnejšie, čím efektívnejšie budú bojovať s korupciou, nelegálnym obchodovaním s drogami a ľuďmi, praním špinavých peňazí a inými závažnými kriminálnymi aktivitami s cezhraničnou pôsobnosťou, tým bezpečnejšie bude aj prostredie, v ktorom sa nachádzajú, a tým bezpečnejšia bude aj celá Európa.

Integrácia do NATO smeruje k dosiahnutiu tohto cieľa. Proces rozširovania NATO a jeho pokračovanie je dôležitým opatrením pre zvyšovanie prevencie a akcieschopnosti proti novodobým bezpečnostným hrozbám. Rozširovanie NATO a EÚ sú dva paralelné procesy, úzko prepojené, aj keď nie vzájomne funkčne podmienené. Spája ich však rovnaká idea integrácie strednej a východnej Európy do oblasti prosperity, demokracie a slobody, ktorej sa vždy cítili byť integrálnou súčasťou, napriek ich násilnému držaniu v sovietskom bloku. Záujem Aliancie výrazne rozšíriť NATO chápeme ako konkrétny príklad naplňovania vízie Európy jednotnej, slobodnej a mierovej.

Dnešné aktivity Slovenska ako aspirantskej krajiny v zápase s novými bezpečnostnými hrozbami a výzvami sú našim budúcim príspevkom ako člena Aliancie. Nie je to príspevok iba verbálny, ale je potvrdený jasnými a konkrétnymi činmi. Slovensko zvyšuje svoje mierové kontingenty v krízových oblastiach, aktívne prispieva do výmeny spravodajských informácií, sprísňuje režimy kontroly exportu zbraní do rizikových oblastí, uplatňuje novú legislatívu namierenú proti praníu špinavých peňazí a organizovanej kriminalite, reformuje svoje ozbrojené sily a napriek často zložitým ekonomickým podmienkam stabilizuje a postupne zvyšuje svoje výdavky na obranu, aby sme boli schopní prispieť k vlastnej obrane, ale aj obrane našich budúcich spojencov v NATO.

Za posledné štyri roky prešlo Slovensko náročnú, ale úspešnú cestu. V zložitých okamihoch sme nezakolísali a prakticky potvrdili náš postoj a smerovanie. Ani v čase kosovskej krízy, alebo po udalostiach z 11. septembra 2001, Slovensko neostalo pozadu a správajúc sa ako de facto člen Aliancie sa v rámci svojich možností a kapacít zapojilo do prebiehajúcich kam-

paní. Účasťou na mierových misiách NATO, ako i OSN sme sa už zaradili medzi aktívnych exportérov stability. V tejto súvislosti spomeniem iba vytvorenie slovensko-poľsko-českej mechanizovanej brigády pre mierové operácie NATO a EÚ, ktorej velenie bude sídliť na Slovensku, a vytvorenie prvej spoločnej česko-slovenskej jednotky od rozdelenia federácie, ktoré je výrazom vynikajúcich vzťahov medzi oboma národmi. Zaradenie slovenských profesionálnych vojakov, príslušníkov elitného práporu okamžitej reakcie v Martine v rámci 1. česko-slovenského práporu do mierovej misie KFOR je mimoriadnym uznaním ich profesionality a schopností a má i veľký zahraničnopolitický význam pre naplnenie integračných snáh Slovenskej republiky do európskych a euroatlantických štruktúr. 500-členný prápor so 100 slovenskými vojakmi je rozmiestnený v srbskej enkláve v Kosove so sídlom v obci Šajkovac a pôsobí v rámci mnohonárodnej brigády Stred pod velením Veľkej Británie.

Za mimoriadne úspešný projekt považujeme Akčný plán členstva (MAP), ktorý výraznou mierou napomohol tvorbe a prijatiu moderných a novým bezpečnostným hrozbám zodpovedajúcich strategických dokumentov a prispel k rozbehnutiu zásadnej reformy ozbrojených síl. Podarilo sa nám pripraviť realistický a vyvážený plán reformy ozbrojených síl Model 2010, ktorého implementácia sa už začala. Plne chápeme, že efektívne ozbrojené sily sú východiskom pre zabezpečenie vlastnej obranyschopnosti a plnenie zmluvných záväzkov voči ostatným členom. Nevyhnutné finančné prostriedky na plnenie plánu reformy armády, ktorá by mala byť plne sprofesionalizovaná od roku 2006, sú zaručené odsúhlasením Modelu 2010 v slovenskom parlamente. Pre nasledujúce roky vláda SR garantuje výdaje na obranu minimálne vo výške 2 % HDP. Zároveň treba pripomenúť, že rozhodujúce strategické a legislatívne dokumenty boli už v parlamente prijaté väčšinou koalície i opozície. Vytvorením Národného bezpečnostného úradu došlo k pokroku i v oblasti ochrany utajovaných informácií v súlade so štandardmi NATO.

Slovensko ako stabilný, moderný a sebavedomý európsky štát je schopné byť pre Alianciu prínosom nielen vo vojenskej oblasti. K napĺňaniu a ochrane základných hodnôt západnej civilizácie sa nehlásia len ústavní činitelia a politici, ale je to predovšetkým drvivá väčšina občanov Slovenska. Politické sily i občania si uvedomujú jedinečnosť príležitosti, ktorá sa pre Slovensko na summite v Prahe otvára, ako i zodpovednosť za jej zvládnutie. Zárukou nemenosti doterajšieho kurzu je okrem zdieľania spoločných demokratických hodnôt aj vysoká podpora obyvateľstva vstupu SR do NATO. Tá preukazuje rastúcu tenden-

ciu, podľa prieskumov verejnej mienky je to v súčasnosti 60,7 %, čo už dnes umožňuje vedeniu krajiny chovať sa tak, ako by sme de facto boli členmi Aliancie. Významná je predovšetkým aktivizácia občianskej spoločnosti a mimovládnej sféry v prospech členstva v Aliancii, ktorá je základom zdravého fungovania demokratického štátu. Slovensko tak vo svojom vývoji už dosiahlo bod, odkiaľ už nie je možný návrat (*point of no return*). Dlhodobá politická a občianska vôľa na Slovensku potvrdzuje, že naše jasné a nespochybniteľné smerovanie do NATO bude pokračovať aj po jesenných parlamentných voľbách. Dúfame, že sa týmto naša dôveryhodnosť v očiach Aliancie a jej členských krajín definitívne upevní.

Schopnosť SR spolupracovať v NATO sa určuje aj mierou jej zapájania sa do spolupráce v regionálnych zoskupeniach. V rámci Višegrádskej štvorky spolupracujeme s tromi členskými štátmi NATO, pričom táto spolupráca zásadným spôsobom ovplyvňuje stabilitu a bezpečnosť v strednej Európe. Slovenská republika vychádza z úspechu začlenenia Poľska, Maďarska a Českej republiky do NATO a je presvedčená, že naše členstvo v NATO by výrazne prispelo k udržaniu trvalého stabilného politického a ekonomického vývoja a udržania kontaktu s vývojom s krajinami V4, s ktorými Slovensko spája množstvo prirodzených historických, politických, hospodárskych a kultúrnych väzieb. Ich ďalší rozvoj iba posilní stabilitu vývoja tak v stredoeurópskom regióne, ako i celoeurópskom kontexte.

Slovensko je taktiež aktívnym podporovateľom spolupráce aspirantských krajín, tzv. Vilniuskej skupiny. Minuloročná májová konferencia predsedov vlád desiatich aspirantských krajín a Chorvátska v Bratislave bola mimoriadne úspešná a vystúpenie prezidenta Václava Havla malo osobitný ohlas ako v Európe, tak aj za Atlantikom. Vilniusku skupinu viaže solidarita pri dosahovaní spoločného cieľa – členstvo v NATO. Napriek niektorým pôvodným skeptickým vyjadreniam o zmysluplnosti tohto zoskupenia je dnes Vilniaska skupina reálna politická síla, ktorej životnosť nekončí pred bránou pražského summitu. Slovensko je pripravené podeliť sa o vlastné skúsenosti z procesu prípravy na vstup do NATO a v praxi bude podporovať politiku otvorených dverí Aliancie a jej ďalšieho rozširovania.

Čoraz častejšie sa hovorí aj o potrebe a schopnosti európskych krajín niesť väčšiu mieru zodpovednosti za stabilitu a bezpečnosť na našom kontinente. Technologická a výdavková priepasť medzi USA a Európou je zreteľná, neznamená to však, že Európa je odsúdená do úlohy outsidera tvorby zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Európa má všetky predpoklady byť dôstojným partnerom USA. Budovanie ESDP nie je v rozpore s posilňovaním

spôsobilosti NATO, a naopak. Transatlantická väzba, ktorú NATO predstavuje, je viac, ako len formálne zainteresovanie USA na bezpečnosti Európy a Slovensko ju bude plne podporovať a posilňovať.

Rozšírenie NATO v roku 1999 napriek pôvodným obavám niektorých krajín posilnilo demokratický svet a prispelo k stabilite v euroatlantickom priestore. Preto, ako i v súvislosti s novou situáciou vo svete, Aliancia prijala historické rozhodnutie o pozvaní nových krajín počas summitu v Prahe. Čoraz častejšie sa hovorí o rozšírení robustnom, čo považujeme za rozumné a prezieravé. Slovensko víta a jednoznačne podporuje takéto úvahy. Hoci pre Slovensko je pražský summit spojený predovšetkým s rozšírením a očakávaným pozvaním, vieme, že agenda summitu musí pokryť širší okruh otázok. Slovensko má pritom veľký záujem na tom, aby NATO uspelo aj pri hľadaní odpovede, ako sa čo najefektívnejšie prispôbiť fungovaniu v podmienkach nových bezpečnostných rizík a výziev, ako i pri budovaní novej formy spolupráce s Ruskom. Tým by sa posilnila nielen euroatlantická bezpečnosť a NATO, ale prispelo by to k ešte výraznejšiemu priblíženiu sa Ruska k hodnotám, ktoré Aliancia uznáva a ochraňuje. Slovensko je pritom pripravené niesť svoj diel zodpovednosti aj pri plnení týchto úloh.

Česká republika je pre nás dôležitá nielen ako krajina, ktorá bude hostiť summit NATO, ale hlavne ako krajina, ktorá prejavuje trvalú podporu Slovensku v jeho úsilí stať sa členom NATO a spolu s Poľskom definuje tento záujem ako svoj životný. Je to pre nás vyjadrenie najsilnejšej možnej podpory. Slovensko túto dôveru ČR nechce sklamať.

Slovensko očakáva od pražského summitu pozvanie za člena Severoatlantickej aliancie. Je to ambícia primeraná významu summitu, ktorý prináša pre budúcnosť Slovenska a jeho občanov, ako aj úsiliu, ktorý sme na splnenie tohoto cieľa vynaložili. Politici i občania si veľmi dobre uvedomujú, že príležitosť, akou je pre Slovenskú republiku pražský summit, sa už v budúcnosti nemusí zopakovať. Vstupom do NATO sa Slovensko stane súčasťou rodiny najvyspelejších demokratických krajín sveta, ktoré si vzájomne garantujú ochranu slobody, nezávislosti a spoločne vyznávaných hodnôt. Silnejšie vyjadrenie dôvery a presvedčenia o pozitívnej perspektíve vývoja krajiny, akou je Slovensko, neexistuje. Preto plne chápeme, že rozhodnutie o pozvaní je podmienené dôveryhodnosťou kandidáta. Som pevne presvedčený, že Slovensko i túto výzvu úspešne zvládne. Zodpovednosť pred pražským summitom je o to väčšia, že už jedenkrát Slovensko ponúknutú šancu nevyužilo. Pritom nejde iba o úspech tejto vlády, ale predovšetkým úspech celej krajiny a jej občanov.

○

Medzinárodné zmluvy v dejinách

DANIEL
ŠMIHULA

Medzinárodná zmluva je trochu zavádzajúce označenie pre zmluvný dokument medzi dvoma a viac štátmi či inými subjektmi medzinárodného práva, uzavretý podľa pravidiel medzinárodného práva. Názov je zradný, rovnako ako pojem medzinárodné právo. Skôr by sa malo hovoriť o „medzištátnom práve“ a „medzištátnej zmluve“. Takúto zmluvu podľa istých prijatých zásad neuzatvárajú totiž medzi sebou národy, ale suverénne štáty. Len pri akceptovaní tézy, že uzavretie zmluvy je istý prejav suverenity a suverénom v každom štáte je národ (nie etnický, ale politický), by bol prívlastok „medzinárodná“ prijateľný.

No oba pojmy sa používali dávno pred všeobecným prijatím koncepcie suverenity ľudu. Ide pravdepodobne o dôsledok toho, že v čase humanizmu, keď došlo k sfomovaniu medzinárodného práva, ako ho chápeme dnes, nebola prvými teoretikmi správne pochopená časť rímskeho práva nazývaná *ius gentium*. Išlo vlastne o právo, ktorým sa na rímskom území mali spravovať cudzinci – teda právo (cudzích) národov. V 16. storočí bol význam tohto označenia posunutý do inej roviny – do roviny právnej úpravy vzťahov medzi suverénnymi štátmi, a tak bol tento termín mechanicky preložený aj do iných jazykov. Nahrádzať ho možno presnejšími prídavnými menami „medzištátny, medzištátna“ nemá už dnes význam. V priebehu polstoročia sa pojem „medzinárodné právo“ vžil a nadobudol špecifický a všade zrozumiteľný obsah. Navyše subjektmi medzinárodného práva nie sú iba suverénne štáty, ale prostredníctvom Svätej stolice i katolícka cirkev, medzinárodné organizácie štátov (tzv. vládne), Rád maltézskech rytierov a popri prípade povstalecké hnutia.

Nakoniec, niektoré jazyky práve v dôsledku istej problematickosti termínu „medzinárodná zmluva“ hovoria skôr len o zmluvách ako takých. Napr. v angličtine stačí používať termín „treaty, treaties“ bez prídavného mena „international“.

Medzinárodné zmluvy a suverenity štátov

Štáty medzi sebou uzatvárajú dohody z rôznych príčin. Ich hlavným cieľom je spolupracovať pri dosahovaní spoločných cieľov a pri realizácii i tých záujmov, ktoré možno skôr dosiahnuť v spolupráci než samostatne, alebo dokonca bojom. Medzinárodná zmluva by mala byť najpriaznivejším výsledkom diplomatického vyjednávania.¹⁾ Všeobecne sa medzinárodné zmluvy chápu ako jeden zo štyroch-piatich zdrojov medzinárodného práva.²⁾ Spôsobilosť uzatvárať medzinárodnú zmluvu – okrem niektorých netradičných subjektov ako Svätá stolica a Rád maltézskech rytierov – majú len suverénne štáty a medzinárodné organizácie štátov, ktorým však toto právo bolo priznané členskými štátmi. Tieto organizácie teda odvodzujú svoju subjektivitu od subjektivity svojich členských

štátov. Ako štát-subjekt medzinárodného práva môže v zmluvných vzťahoch v určenom rozsahu vystupovať aj členský štát federácie, keď to umožňuje federálna ústava.

Ako vidno, medzinárodná zmluva a právo uzatvárať zmluvu podľa medzinárodného práva sú úzko spojené s pojmom suverenity štátu. Dokonca definíciu možno obrátiť a tvrdiť, že suverénny štát je len taký, ktorý môže uzatvárať medzinárodnú zmluvu podľa medzinárodného práva.³⁾ Uzatvoriť medzinárodnú zmluvu väčšinou znamená diplomatické uznanie partnera a jeho pripustenie do spoločenstva suverénnych štátov. Vstupom do zmluvných záväzkov štáty formálne neobmedzujú svoju suverenity – v každom prípade však súhlasia s obmedzením jej výkonu v určitej oblasti.

Medzinárodné zmluvy v minulosti

Svojho druhu „medzinárodné“ zmluvy medzi sebou uzatvárali už staroveké ríše. Ako prvý viac-menej zachovaný dokument sa tradične v literatúre uvádza text mierovej zmluvy medzi chetitským kráľom Chattušilim III. a egyptským panovníkom Ramesom II. z roku 1295 pr. Kr.⁴⁾ Iní autori idú ešte hlbšie do minulosti až k starým Sumerom a za prvú zachovanú „medzinárodnú“ dohodu považujú zmluvu medzi vládcami Lagasu a Ummy z roku okolo 3100 pr. Kr.⁵⁾

V staroveku a stredoveku sa síce uzatvárali zmluvy, ktorým dnes pridávame prívlastok medzinárodné, no jednoznačne by sme ich mali odlišovať od medzinárodných zmlúv v dnešnom ponímaní. Neexistoval jednotný svetový medzinárodný systém, ale len niekoľko partikulárnych. Nebolo ani v žiadnom kultúrnom okruhu sfomované medzinárodné právo jasne oddelené od práva občianskeho, cirkevného a všeobecne vnútroštátneho. Neboli ani jednoznačne určené subjekty, ktoré môžu vstupovať do medzinárodné právnych záväzkov. A o ich formálnej rovnosti nemohlo byť ani reči. Preto sa môžeme domnievať, že o skutočných **medzinárodných zmluvách** môžeme hovoriť až od 16. storočia, keď boli položené základy medzinárodného práva ako uceleného systému. Hoci samozrejme, napr. antické grécke štáty pred obdobím dominancie Atén, Sparty, Téby a Macedónie a pred vznikom federácií (napr. Achájsky spolok)

mali systém vzájomných vzťahov, ktorý sa podobal napr. systému medzinárodných vzťahov, ako existuje dnes, alebo existoval v nedávnej minulosti (1648–1945). Tu je vhodná príležitosť poznamenať, že nástup hegemonu, respektíve zjednocovanie štátov do rôznych spolkov a konfederácií, rozbieha medzinárodný systém a privádza k úpadku medzinárodné právo a úroveň medzinárodných vzťahov a klasickej diplomacie. Veď hegemon nemusí brať ohľad na ostatných partnerov a diktuje im bez ohľadu na medzinárodné právo.

Porušenie medzinárodného práva nevyvoláva zjednotenie ostatných členov medzinárodného alebo „medzinárodného“ (ak hovoríme o niektorom partikulárnom systéme) spoločenstva s cieľom potrestať štát, ktorý takto ohrozuje záujem celého spoločenstva na dodržiavaní práva. Úlohu sudcu a trestajúceho meča si vyhradzuje sám hegemon, alebo ak porušuje právo on, nikto sa neodváža proti nemu organizovať sankcie. Pri rôznych formách spolčovania štátov sa rozplýva deliaca čiara medzi vnútornou a zahraničnou politikou a vzťahy medzi štátmi sa riadia nie iba pravidlami bežnými v medzištátnom styku, ale i pravidlami platnými v danom spolku.

O medzinárodných zmluvách v modernom chápaní je správne hovoriť až od prelomu 18.–19. storočia. Sú produktom štyroch procesov, ktoré prebehli, či boli zavŕšené v novoveku (16.–19. stor.):

1. Muselo dôjsť k sfomovaniu teoretických zásad **medzinárodného práva** a jeho oddeleniu od iných druhov práva, čo prebehlo v 16.–17. storočí (zásluhou teoretikov ako Grotius, Vitoria, Suárez).

2. Tento proces úzko súvisel so vznikom **siete moderných národných štátov** s vlastnou suverenitou – tzv. vestfálskeho systému. Teda štátov, ktoré potlačili akýchkoľvek aspirantov na suverénne postavenie vo vnútri a zároveň odrazili pokusy cudzej moci rozšíriť svoju suverenity na ich územie. Popri tom si vytvorili kvalifikovanú a na štáte závislú byrokráciu a ozbrojenú moc, ktoré konajú v jeho mene a majú záujem na jeho prežití a fungovaní. Takémuto štátu zároveň musí byť zo strany jeho obyvateľstva priznávaná legitimita – „symbolický kapitál“. Občania štátu musia priznávať štátu právo určovať pravidlá a záväzky.⁶⁾ Zároveň by malo ísť o štátnu moc predstavovanú a vykonávanú vzdelaným a racionálne uvažujúcim úradníctvom, ktoré sa riadi dlhodobými cieľmi viac-lebo menej zodpovedajúcimi záujmom väčšiny obyvateľstva a snahe zväčšiť moc a nezávislosť štátu. Zrodili sa pojmy *raison d'état* a národný záujem.⁷⁾

V skutočnosti by medzinárodné právo v novovekom chápaní ani nemalo význam, keby štát nezískal účinné mechanizmy na ovplyvňovanie správania svojich poddaných (alebo občanov). Inak by každá dohoda alebo prijatý záväzok zostali len kusom papiera, ktorým by sa riadili len vyslanci, čo by ju podpisovali. Sprvoti bol takýto štát reprezentovaný jediným absolutistickým vládcom. Až od 18. storočia môžeme hovoriť o demokratickejších koncepciách.

3. Od 13. storočia dochádzalo k postupnému **oddeleniu štátu ako istej abstrakcie od osoby panovníka** a popri tzv. dynastickom

záujme sa presadil pojem národný záujem a neskôr sa za zosobnenie štátnosti či dokonca suverenity prestal považovať panovník či panovnícky rod (na rozdiel od stredoveku), ale také pojmy ako „koruna, ľud, štát, impérium“. V 17.–18. storočí štát definitívne prestal byť stredovekým súkromným majetkom jednej osoby alebo rodiny, ale stal sa právnou inštitúciou, ktorá by mala vyjadrovať vôľu a záujmy jeho obyvateľov.⁸⁾

I novoveký absolutistický panovník mal síce absolútnu moc, bol vnímaný ako nositeľ suverenity a od jeho vôle záviselo teoreticky všetko, avšak predpokladalo sa, že sám panovník uvedomelo slúži vyššiemu štátnemu a spoločenskému záujmu a v jeho vládnutí sa neprejavuje len jeho ľubovôľa. No len od čias americkej a francúzskej revolúcie platí, že suverénom v štáte nie je panovník, ale ľud alebo jeho časť s politickými právami. Preto aj v prvom období moderných medzinárodných vzťahov (tzv. klasický systém 1648–1789) zmluvy sa stále uzatvárali podobne ako v stredoveku medzi panovníkmi – jedinými nositeľmi suverenity národného štátu. Je to už obdobie moderných medzinárodných vzťahov, moderných národných štátov, ale ešte stále nie obdobím moderných medzinárodných zmlúv.

Až v období takzvaného transformujúceho sa systému (1789–1945), povojnového (1946–1973) a súčasného systému je prilihavejšie sa vyjadrovať, že štát odvodzuje svoju suverenity od ľudu, ktorý ho obýva. Nezapustuje už záujem dynastický, ale národný.⁹⁾ V modernom štáte s jeho už vytvorenými inštitúciami na miesto absolutistického monarchu nastúpil abstraktnejší ľud. Zmenil sa nie iba formálny postup uzatvárania zmluvy, ale i nároky a požiadavky na jej obsah. Nemala by vyjadrovať záujmy monarchu alebo panovníckeho domu, no aspoň teoreticky širokých mäs obyvateľstva-politického národa. Odtvtedy je aspoň v teoretickej rovine pravdou, že medzinárodná zmluva je skutočne medzinárodnou – uzatvára ju suverénny „národ“ jednej krajiny s „národom“ druhej krajiny. To si vyžiadalo zmeny aj v diplomatickej praxi a spôsobe uzatvárania medzinárodných zmlúv. (V slovenčine a češtine, kde hovoríme o suverenite ľudu, nie národa, by výstižnejší názov bol z tohto hľadiska asi „medziľudová zmluva“.)

4. V 19. storočí sa vytvoril **jednotný svetový medzinárodný systém**. Nie tak, že by došlo k rovnoprávnemu zjednoteniu jednotlivých medzinárodnoprávných partikulárnych systémov, ale stalo sa to cestou presadenia sa systémom európskeho a potlačením všetkých ostatných. Často veľmi brutálnym spôsobom. Neeurópske štáty boli buď ovládnuté niektorou európskou veľmocou, alebo sa prijatím vonkajších foriem vystupovania na medzi-

narodnej scéne museli prispôbiť zvyklostiam, ktoré sa presadili v styku medzi európskymi štátmi. Respektíve išlo o štáty, ktoré boli založené európskymi kolonistami. Dnes, po emancipácii neeurópskych národov (rozumej „nebelošských“, „nekresťanských“, tých, čo nepatria k euro-amerikej civilizácii), je práve tento vývoj nimi používaný ako argument na to, aby sa dnešný europocentrický systém medzinárodných vzťahov odvrhol a nový univerzálny systém sa ustanovil rovnomeným začlenením skúseností a tradície všetkých kultúrno-geografických regiónov.

Až po prebehnutí týchto procesov, až od prelomu 18. a 19. storočia, možno hovoriť o medzinárodnej zmluve v skutočne modernom slova zmysle, hoci tento pojem zo zvyku používame aj na akty dohodnuté a prijaté medzi štátmi či panovníkmi i pred týmto obdobím, lebo splňajú isté formálne podmienky a skutočne boli už od 16. storočia vnímané ako osobitný druh dohody medzi suverénnymi štátmi uzatvárané podľa medzinárodného práva. Tieto dohody boli medzinárodnými zmluvami, ale nie modernými medzinárodnými zmluvami.

Dve fázy vývoja modernej diplomacie

Moderná diplomacia je samozrejme spojená so vznikom moderného národného štátu. V predvestfálskom systéme mala úplne iný charakter. No i vo vývoji takej inštitúcie, akou je diplomacia a diplomatické rokovanie, nachádzame od 17. storočia prinajmenšom dve fázy.

V prvej fáze existencie moderného národného štátu – panovníckom alebo osvietenom absolutizme – bola všetka moc oficiálne koncentrovaná v rukách monarchu. A zahraničná politika zostala doménou panovníka vo väčšine európskych krajín až do druhej polovice 19. storočia napriek nástupu konštitučných a liberálnych reforiem. Na uzatvorenie zmluvy stačila vôľa a rozhodnutie dvoch korunovaných hláv a niekoľko formálnych aktov vykonaných ich služobníkmi. Ak aj diplomati dostali rozkaz samostatne vyjednať zmluvu bez prítomnosti alebo priamych zásahov panovníkov, jej definitívne potvrdenie si monarchovia mohli vyhradiť pre seba. (Tu sú korene rôznych foriem ratifikácie.) Ale diplomat mal obyčajne pomerne značnú slobodu a jeho spojenie s centrom moci bolo priamo počas rokovaní obmedzené, čo na jeho osobnosť kladlo nesmierne nároky...

Postupom času sa v 18.–19. storočí, ako už bolo uvedené, skutočná moc začala prenášať na štátnu byrokráciu, politické elity, zastupiteľské a štátne orgány, slobodný ľud, zákon... Hoci treba povedať, že posledné dva pojmy reprezentujú reálnu moc viac-menej formálne – skôr posky-

tujú legitimitu a morálne oprávnenie. Jej vykonávateľmi sú v skutočnosti predovšetkým byrokratické a politické elity. Vďaka tejto dekoncentracii práva rozhodovať a konať sa v každom štáte musel vytvoriť veľmi zložitý mechanizmus prijímania rozhodnutí, v ktorom hrá úlohu niekoľko rôznymi väzbami prepojených aktérov. Navyše zdokonalením technických prostriedkov v 19. storočí vyslanec či hlavný vyjednávač stratili pôvodnú voľnosť a všeobecné poverenie. Svoj postup už mohli ustavične konzultovať s ústredím a prijímať od neho pokyny, a tak sa stali integrálnou súčasťou štátneho byrokratického mechanizmu.

Výnimky

Z hore uvedenej evolučnej schémy sa pochopiteľne vymyká antická polis, starý Rím, stredoveké (najmä talianske) mestské štáty a organizácie katolíckej cirkvi. Depersonalizáciou moci a jej vnímaním ako vlastníctva istého kolektívu reprezentovaného inštitúciami s presne určenými úlohami sa možno viac podobali na našu predstavu o modernom štáte než feudálne európske monarchie. Ale antické štáty zanikli a súčasný európsky a svetový systém medzinárodných vzťahov sa vyvinul v 17.–19. storočí zo vzťahov, ktoré medzi sebou udržiavali formujúce sa veľké národné štáty. Tie práve v začiatkoch obdobia absolutistického panovníckeho podriaďovali nezávislé mestá a obmedzovali slobodu cirkvi. Len niektoré talianske mestá (Benátky, Florencia, Janov) mali to šťastie, že pretrvali až do 18. storočia a svojim politickým myslením a organizáciou diplomatickej služby sa stali vzorom pre svojich väčších premožiteľov.

Predmetom tohto článku nebolo ani rozoberať, či už náhodou nežijeme v akejsi postmodernej dobe, v ktorej mnohé tradičné modernistické predstavy prestali byť aktuálne.

¹⁾ Oskar Krejčí: Mezinárodní politika, Praha, 1997, s. 221–222.

²⁾ Článok 38 Štatútu medzinárodného súdneho dvora, Medzinárodné otázky 2–3/1997, Bratislava, s. 118.

³⁾ Oskar Krejčí: Mezinárodní politika, Praha, 1997, s. 240.

⁴⁾ J. M. Žukov a kol.: Dějiny světa, svazek I. SNPL, Praha, 1958, s. 406.

⁵⁾ Ján Tomko: Medzinárodné verejné právo, Bratislava, 1988, s. 42.

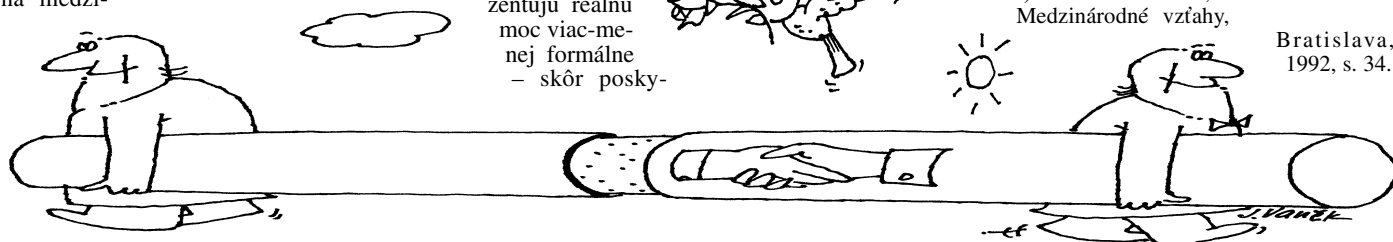
⁶⁾ Pierre Bourdieu: Teorie jednání, Praha, 1999, kap. Zrod a struktura byrokratického pole, s. 76–78.

⁷⁾ Oskar Krejčí: Mezinárodní politika, Praha, 1997, s. 178.

⁸⁾ Jozef Kresák: Teória práva, Bratislava 1995, s. 56–58.

⁹⁾ Frederic Pearson, Martin Rochester: Medzinárodné vzťahy,

Bratislava, 1992, s. 34.

Dôkaz globálnych ambícií Číny

ROBERT ŠKOPEC

Začiatkom septembra 2001 sa na základe informácie The New York Times objavili špekulácie, podľa ktorých by Spojené štáty mohli pristúpiť na výmenný obchod s ČLR v tom zmysle, že USA by, vraj, ne-

namietali voči ďalšej výstavbe a modernizácii čínskych strategických jadrových síl a na oplátku by ČLR prestala klásť odpor voči vybudovaniu národnej protiraketovej obrany USA.

Námestník ministra obrany USA pre politické otázky Douglas J. Feith však 4. septembra 2001 prehlásil, že správy navodzujúce uvedený trade-off nezodpovedajú skutočnosti (*The Washington Times*, September 5, 2001). Tlačový tajomník Bieleho domu Ari Fleischer uviedol v písomnom prehlásení: „K výstavbe čínskych jadrových síl chceme povedať Číňanom, že nie je nevyhnutná, a nie je to dobré pre regionálnu stabilitu a mier.“

Obdobne sa vyjadrila nová poradkyňa šéfa Pentagonu pre verejné záležitosti Victoria Clarkeová, keď na otázku, či USA mienia prestať odporovať snahám Pekingu o zvýšenie počtu jadrových bojových hlavíc, odpovedala „absolútne to neprichádza do úvahy“. Podľa nej politikou prezidenta G. W. Busha je hľadanie možností redukcie počtu nukleárných a ofenzívnych zbraní po celom svete. Je to jedna z priorit Bushovej administrácie. Protiraketová obrana pritom tvorí súčasť širšej stratégie zadržiavania, dodala V. Clarkeová.

Súčasný arzenál Číny z rakiet s dlhým doletom pozostáva z 20 kusov ICBMs typu CSS-4 (dolet 8 000 míľ) a z 20 kusov CSS-3 (dolet 3 400 míľ), ďalej z ponorky vyzbrojenej balistickými raketami. Číňania disponujú aj stovkami rakiet kratšieho doletu.

V Číne prebieha výstavba strategických nukleárných zbraní, ktorá zahŕňa dva nové typy strategických rakiet s mobilným cestným odpaľovaním: DF-31 a DF-41. Na dôvažok, ČLR vyvíja aj novú triedu ponorky Typ 094, schopnú niesť námornú verziu balistických už spomínaných rakiet DF-31. Vyvíja sa aj nový druh útočnej ponorky Typ 093.

Americké prieskumné agentúry zaznamenali prvýkrát v priebehu júla prvú formáciu rakiet Dong Feng-31 a podľa predstáv Pentagonu by mohli byť rozmiestnené s operačnou schopnosťou do konca tohto roku. Dong Feng v čínštine znamená Východný víťaz. Podľa očakávaní expertov DF-31 bude niesť jednu bojovú hlavicu s doletom 5520–6400 míľ. Uvedený dolet

by bol postačujúci pre zásah v západnej časti Spojených štátov. Variant DF-41 je vo vývoji. Bude mať dolet 8 000 míľ. Čína vyvíja aj verziu DF-31, ktorá sa bude vypúšťať z ponorky, kódové označenie tejto rakety je JL-2. Raketa DF-31 absolvovala prvý letový test v auguste 1999. Druhý test sa uskutočnil v novembri rovnakého roku počas návštevy generála Henry H. Sheltona a posledný test prebehol v decembri 2000. Podľa mienky odborníka na vojenskú problematiku ČLR Richarda Fischera zavedenie rakiet DF-31 už bolo dlhšie očakávané, zatiaľ čo sa ukazuje, že program DF-41 neprebíha úplne bez problémov.

V čínskej vojenskej tlači sa 28. 2. 2001 publikoval článok, v ktorom sa tvrdilo, že uvedené rakety s dlhým doletom by mohli poslúžiť ako prostriedok úderu na veľké vzdialenosti v prípade, že by sa USA postavili na stranu Taiwanu v hypotetickom konflikte s ČLR. Čínsky prezident Ťiang Cemin ešte v roku 1998 ponúkol, že Čína nebude mať rakety zacielené na ciele Spojených štátov, ak tie urobia to isté voči nej. Jedná sa však skôr o návrh propagandistického rozmeru, pretože znovuzacielenie nukleárných zbraní je dnes otázkou minút. Vzájomné zrušenie zacielenia rakiet však spochybnilo gesto Číny, keď sa v rámci vojenského cvičenia v roku 1999 uskutočnil aj simulovaný jadrový útok na sily USA v Ázii. Richard Fischer sa domnieva, že modernizácia strategických jadrových síl Číny je podnik, ktorý nemôže ovplyvniť politiku USA. Z toho vyplýva, že je nevyhnutné vybudovať robustnú protiraketovú obranu v danom priestore k zadržianiu ČLR. Názor R. Fischera potvrdzuje aj klasifikovaný materiál U. S. Air Force z roku 1996, v ktorom stojí: „Interkontinentálne rakety DF-31 poskytnú Číne hlavnú údernú kapacitu, voči ktorej bude ťažké účinne zasiahnuť v ľubovoľnej fáze operácie.“

Zástupca riaditeľa CIA John E. Mc Laughlin uviedol, že zámerom Číny je modernizácia svojich strategických síl, v rámci ktorej nahradia oných 20 medzikontinentál-

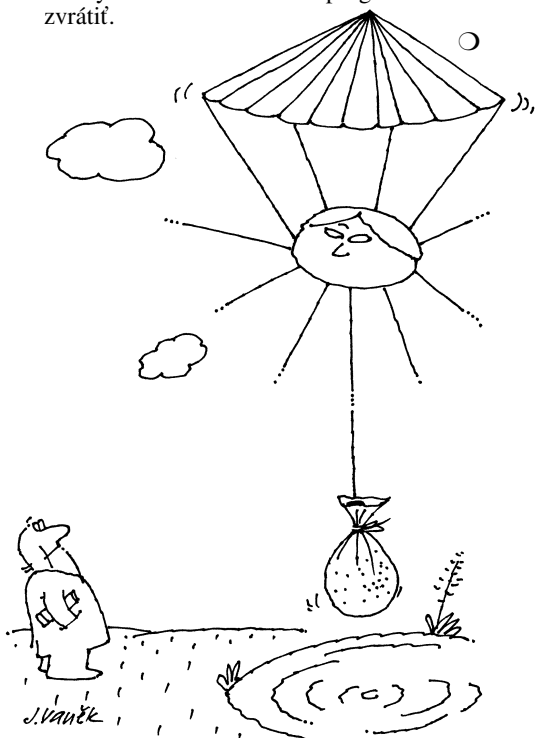
ných rakiet novými raketami s mobilným odpaľovaním. Peking už pracuje na niekoľkonásobnom zvýšení počtu svojich strategických bojových hlavíc s termínom do roku 2015. Aj po završení tohto programu však počet jeho hlavíc ostane jasne pod úrovňou počtu bojových jadrových hlavíc USA či Ruska.

Podľa V. Clarkeovej „rastúci počet nukleárných zbraní nie je dobrou cestou pre zvyšovanie medzinárodnej stability a spolupráce. Našou pozíciou v otázke protiraketovej obrany je, že mienime uskutočniť agresívny, robustný program výskumu a vývoja s cieľom testovania a rozmiestnenia limitovaného systému, ktorý ochráni nás a naše sily v zahraničí, našich priateľov a spojencov voči hrozbe raketového útoku zo strany nespôahlivých krajín, či od vypustenia rakety v dôsledku omylu.“

Minister obrany USA Donald H. Rumsfeld prehlásil 6. 9. 2001, že „budovanie arzenálu strategických rakiet ČLR odráža seriózný zámer Pekingu stať sa globálnou mocnosťou“ (*The Washington Times*, September 7, 2001). Podľa neho čínska vláda sleduje dva impulzy:

- Zachovanie režimu v jeho terajšej forme.
- Simultánne dosiahnutie ekonomickej prosperity.

Podľa mienky čínskych diplomatov akreditovaných v USA bude nutné rozlišovať medzi modernizáciou a expanziou čínskych jadrových síl, ktorá by mohla byť potrebná na prekonanie akýchkoľvek pokusov o zastrasenie. Uvedené zdroje označili za dôležité, či sa realizuje program protiraketovej obrany USA, ak áno, potom vraj treba rátať s expanziou obrannej kapacity Číny. Stratégovia ČLR sa obávajú, že by medzinárodnú strategickú rovnováhu vytvorenú za posledných 50 rokov mohol program NMD zvrátiť.

Před sedmdesáti lety vznikla Saúdská Arábie

JAROSLAV BOUČEK

Osmanská vláda nikdy neovládla celý Arabský poloostrov a turecké posádky zabezpečovaly její pravomoc pouze v Hidžázu při pobřeží Rudého moře a na západním břehu Perského zálivu. V polovině 18. století se ve vnitrozemském Nadždu začalo rozvíjet nové náboženské hnutí nazvané podle svého zakladatele wahhábismem. Muhammad Ibn Abdal Wahháb (1703–1787) ve své doktríně vyžadoval přísný monoteismus, odmítal kult svatých i proroka Muhammada jako projev polyteismu, hlásal obnovení původní společenské praxe islámu na základě koránu a sunny, souboru výroků a příběhů tradicí připisovaných Muhammadovi, návrat ke starému a prostému způsobu života.

Když se jako soudce v Rijádu pokusil svou fundamentalistickou interpretaci islámu uskutečnit v praxi, byl svými chráněnci vyhnán a musel se uchýlit do oázy Daríja, kde byl roku 1749 přijat šajchem Muhammadem Ibn Saúdem, vůdcem mocného kmene Anaza. Nástupce Ibn Saúda Abdal Azíz (1765–1803) se v roce 1733 zmocnil Rijádu a do smrti Abdala Wahhába ovládl celý Nadžd a Omán a stal se politickou i duchovní hlavou nového státu. V roce 1801 dobyl irácké město Kerbelá, posvátné město muslimských šítů, kde dal zničit hrob Husajna Ibn Alího, jenž ztělesňoval šíitskou víru v dědičné právo přímých Muhammadových potomků stát v čele muslimské obce. Ovládl Mekku i Medínu, začal ohrožovat i Damašek. Jeho úspěchy byly umožněny Napoleonovou expedicí do Egypta a Palestiny, která znemožnila osmanské vládě vyslat do Arábie posily.

Následníci Abdala Azíze postupně ovládli celý Arabský poloostrov mimo Jemen, dokud osmanský sultán nepožádal o pomoc egyptského pašu Muhammada Alího. Egyptské vojsko převahou své taktiky a využitím mezikmenových rozporů způsobilo wahhábům řadu porážek, pod vedením syna Muhammada Alího Ibrahíma vtáhlo do Nadždu, dobylo jednu oázu po druhé a roku 1818 dosáhlo Daríje, kterou zcela zničilo. Abduláh Ibn Saúd byl zajat a v Istanbulu popraven.

Saúdovský stát obnovil Abduláhův příbuzný emír Turki, který v roce 1822 úspěšně přepadl egyptskou posádku v Rijádu, obnovil vládu Saúdovců v Nadždu a roku 1830 se zmocnil oblasti Hasa i ostrova Bahrajn při Perském zálivu. Za vlády jeho syna Fajsala (1834–1865) se rozhořel boj mezi Saúdovci a Rašídovci, náčelníky kmene Šammarů, kteří roku 1835 ustanovili svou vládu v oáze Hail. Postupně ovládli další oázy, s podporou sultána obsadili Rijád a vytlačili Saúdovce z Nadždu. Turecký gu-

vernér v Bagdádu obsadil Hasu a odřízl Saúdovce od moře, v roce 1891 saúdský stát znovu zanikl a jeho náčelník byl nucen uchýlit se do Kuvajtu.

Na přelomu 19. a 20. století zesílil na Arabském poloostrově vliv světového kapitalistického trhu, který zhoubně působil na domácí chov dobytka. Otevření Suezského průplavu a rozvoj paroplavby zasadily těžkou ránu obchodu zprostředkovanému karavanami, poklesla poptávka po velbloudech. Zhoršená hospodářská situace podnítila novou vlnu kmenových válek, kmenová oligarchie chtěla totiž nahradit zmenšení svých dosavadních příjmů válečnou kořistí.

Arabský poloostrov se stal jablkem sváru mezi velmocemi. Německo sledovalo politiku posilování osmanské říše, aby ohrozilo hlavního konkurenta v boji o světovládu – Velkou Británii. V roce 1899 získalo konsorcium německých bank koncesi na stavbu bagdádské dráhy směřující z Anatólie do Perského zálivu.

Anglie, která se snažila zabezpečit své panství v Indii, již roku 1839 obsadila Aden, v průběhu 19. století vnutila protektorátní smlouvy státekům v Perském zálivu a získala zde i vojenské opěrné body. Na přelomu století urychleně dobudovala svůj strategický systém v Perském zálivu a usilovala získat na svou stranu i beduínské kmeny ve vnitrozemí.

Pro posílení svých pozic v Perském zálivu Angličané podpořili kuvajtského šejcha Mubaraa Ibn Sabáha, jenž roku 1899 přijal britský protektorát. Když turecká vláda podněcovala Šammary, aby se zmocnili Kuvajtu, Britové vytvořili a podpořili zbraněmi i financemi protišamarskou beduínskou koalici, která zahrnovala i wahhábiské kmeny, věrné Saúdovcům.

Roku 1901 Britové vyzbrojili malý wahhábiský oddíl, který se pod vedením Abdala Azíze (známějšího později pod jménem Ibn Saúd, 1880–1953) nočním přepadem

zmocnil Rijádu. Pomocí kuvajtských střelců porazil rašídovská vojska a ovládl celý Nadžd. Po jednání s osmanskou vládou Saúdovci uznali svrchovanost osmanského sultána v Nadždu, jejich představitel byl ovšem jmenován guvernérem.

Abdal Azíz si dokázal uvědomit nové faktory v politické realitě Arabského poloostrova: britskou aktivitu v Perském zálivu a tendenci ke stanovení pevných hranic, zcela v rozporu s dosavadní praxí nomádské společnosti. K další územní expanzi se připravoval vytvářením primitivní formy státní organizace i spolehlivých ozbrojených sil. Dokázal využít relativního oslabení zájmu velmocí o Arabský poloostrov v desetiletí předcházejícím první světové válce. Expanzivní politika vyžadovala vojsko, jež by spojovalo kvalitu usedlých s mobilitou beduíňů. Abdal Azíz tak vytvořil nábožensko-vojenské bratrstvo Ichwán, do řady kmenů byli vysíláni wahhábistští duchovní (ulámá), kteří získávali dosud nábožensky vlašné beduíny pro „pravý islám“, tj. wahhábismus, a oddanost dynastii Saúdovců.

Pod heslem *svazek islámu je silnější než svazek kmene* byli dosavadní nomádové usazováni v zemědělských koloniích nazvaných symbolicky hidžra. Pro Ichwán znamenala hidžra útěk od dosavadních bezbožných mezikmenových půtek k bratrství pravé víry. Celkem bylo založeno 60 až 200 osad a žádné místo na poloostrově nebylo dále než den pochodu od hidžry. Kmenové složení osad spojovalo jejich obyvatele se všemi významnějšími kmeny. Beduíni byli tak připoutáni k půdě a v případě potřeby tvořili základ saúdského vojska. V průběhu první světové války Abdal Azíz pomocí Ichwánu zlomil odpor nepřátelských kmenů, likvidoval mezikmenové boje, loupeživé přepady karavan a rozšířil své panství na velkou část svého poloostrova.

Když v listopadu roku 1914 Velká Británie vstoupila do války proti Turecku, její politiku v Perském zálivu určovala India Office v Bombaji, odkud John Philby a Percy Cox již před válkou navázali politické kontakty s Abdalem Azízem, zatímco Arab Bureau v Káhiře s proslulým T. M. Lawrencem (podléhajícím přímo Foreign Office) sázel na hašímovského šarífa Husajna, vládce Hidžázu. Lawrence přijel v říjnu 1916 do Džiddy, kde získal Hašímovce pro britské plány za slib vytvoření velkého arabského státu pod jejich vedením. Hašímovská vojska s podporou Angličanů zlomila odpor tureckých posádek v Hidžázu, zmocnila se strategicky důležitého přístavu Akaba a v září 1918 vstoupila do Damašku.

Abdal Azíz podepsal s Percym Coxem v prosinci 1915 smlouvu, již uznal britský protektorát a za finanční podporu 5000 liber šterlinků měsíčně a dodávky zbraní se zavázal bojovat proti Rašídovcům, kteří zůstali věrni osmanské vládě. Jeho vystoupení proti Turecku se ale omezilo na jednu prohranou bitvu, po které pomocí Ichwánu potlačoval kmenovou vzpuru a soustřeďo-

val vojenské síly pro budoucí válku proti Hašimovcům. Po porážce osmanské říše se na celém území vystupňovalo získávání kočovníků i usedlého obyvatelstva pro wahhábismus.

Když se Hašimovec Fajsal prohlásil králem Iráku a jeho bratr Abdaláh emírem Transjordánska, dal se Abdal Avíz v červenci 1921 shromážděním wahhábických duchovních a kmenových náčelníků prohlásit sultánem Nadždu a připojených území. Desítkami dynastických sňatků Abdal Azíz získával podporu jednotlivých kmenů, a tak posiloval mocenskou pozici svého rodu. Loajalitu jednotlivých kmenů mu však především zajišťovalo uplácení jejich náčelníků penězi, které mu poskytovali Angličané. Angličané několikrát pohrozili, že tyto subvence budou zastaveny, neskončí-li útoky Ichwánu proti britským chráněncům Hidžázu, Kuvajtu, Iráku a Transjordánsku. Tyto vpády byly odraženy britskými letadly a obrněnými vozy nebo hrozbou jejich použití. Britové jistě nechtěli vytvoření silného jednotného státu na Arabském poloostrově, vyhovovala jim dosavadní rozdrobenost.

Hidžázký šaríf Husajn na rozdíl od svých synů na iráckém a transjordánském trůnu odmítal přijmout britský mandát, připomínal Angličanům jejich věrolomnost, dožadoval se splnění původních britských slibů na vytvoření jednotného arabského státu pod jeho korunou. V roce 1924 se dopustil osudné chyby, když po zrušení chalífátu v kemalistickém Turecku se sám prohlásil novým chalífou. To vyvolalo bouři v celém muslimském světě, který Husajna považoval za usurpátora závislého na britském vlivu.

V červnu 1924 přijalo shromáždění duchovních a kmenových představitelů požadavek Ichwánu, aby byla zahájena válka proti usurpátorovi Mekky. Po nezbytných přípravách vtrhli wahhábité do Hidžázu, 1. září po krátkém boji dobyli Taif a 16. října vstoupili bez boje do Mekky. Již předtím

Husajn abdikoval ve prospěch svého syna Alího. Alí vytvořil parlamentní vládu a pokusil se wahhábítům vzdorovat z obležených měst. Doufal ve změnu britského stanoviska, v příchod posil z Iráku a Sýrie. Když se však po ročním obléhání v prosinci 1925 vzdala Medína, nezbylo mu než odplout do exilu. Již předtím se Abdal Azíz prohlásil králem Hidžázu, Nadždu a přilehlých území, které dohromady zaujímaly plochu pětiny Evropy.

Jeho výboje byly dovršeny podmaněním Asíru na jemenské hranici, jehož emír byl v říjnu 1926 přinucen přijmout saúdský protektorát. Britové po kratším váhání s ním uzavřeli smlouvu, kterou uznali jeho království, Abdal Azíz uznal britské mandáty a protektoráty na Arabském poloostrově a neformálně se zavázal, že nebude trpět protikoloniální agitaci v Mekce. Jeho pozice by byla mnohem obtížnější, kdyby Britové tušili, že v zemi jsou největší známé zásoby ropy.

Dohody s Angličany, ústupky, kterými si Abdal Azíz vykoupil uznání ze strany notáblů z hidžázkých měst, a zavádění evropských novot (telegrafu, telefonu, automobilů) vyvolaly odpor Ichwánu, jehož povstání roku 1929 potlačil král pomocí kulometů a obrněných vozů dodaných Angličany. Když Ichwán přestal být vojenskou hrozbou, byli jeho členové integrováni do tzv. Sboru pro šíření dobra a potírání zla, náboženské policie, která uváděla do praxe principy wahhábismu a současně pronásledovala politické odpůrce saúdského režimu. Sbor dodnes dohlíží na přísné dodržování náboženských předpisů a je přímo orwellovským nástrojem kontroly absolutistické vlády nad veškerým myšlením obyvatelstva.

Asketický způsob života Ichwánu a jeho náboženský fundamentalismus rozhodujícím způsobem ovlivnily tvářnost monarchie, které v září 1932 dal Ibn Saúd i své jméno – Saúdská Arábie.

Mezinárodní společenství se na Balkáně doposud zaměstnávalo především ozbrojenými konflikty. Evropská unie a USA, v jejichž rukou byla posledních deset let rozhodující diplomatická iniciativa, se od poloviny 90. let pokoušejí konfliktům předcházet. Jejich hlavní dlouhodobou strategií je v tomto směru regionální balkánská spolupráce. Ta má spočívat na třech pilířích, jimiž jsou: regionální bezpečnost, podpora demokratizace a ekonomický rozvoj.

Bezpečnostní situace v regionu se zdá být po dohodách v Makedonii a v Jugoslávii prozatím stabilizována a nový ozbrojený konflikt bezprostředně nehrozí. Vlády všech států regionu můžeme označit alespoň formálně za demokratické. Autokratické režimy v Albánii, Chorvatsku či Srbsku jsou dnes minulostí. Udržení bezpečnostní stability a prohlubování demokratizace bude nyní záležitostí drobnějších, napohled méně zásadních kroků, které však budou mít velkou důležitost.

Stále více tedy vystupuje do popředí důležitost třetího pilíře – ekonomiky. Ekonomický růst sám o sobě rozhodně nemusí přinést politickou stabilitu, avšak ekonomický propad se může stát úvodem ke konfliktům nebo k omezování demokracie. Hospodářství balkánských postkomunistických států se nachází v depresi, ze které se bez cizí pomoci není samo schopno pozvednout.¹⁾ Mírné oživení na přelomu století bylo dáno spíše ukončením konfliktů a obchodní izolace Srbska. Ekonomiky těchto států charakterizuje nedotčená nebo pokřivená transformace, jsou více či méně poznamenány dopadem několika nedávných válek,²⁾ jejich nízkou výkonnost charakterizuje vysoký deficit obchodní bilance.³⁾ Pomoc Západu je pro nastartování hospodářského růstu nezbytná.

Marshallův plán pro Balkán

O plánu hospodářské obnovy Balkánu – novináři i politici často hovořili o „novém Marshallově plánu“ – se mluví od roku 1995.⁴⁾ Ze zpětného pohledu ho můžeme plným právem označit jako pilotní ambiciózní program poválečné obnovy, který mezinárodní společenství realizovalo v Bosně a Hercegovině (BaH). Na obnovu bosenskohercegovského hospodářství bylo v letech 1996–2000 vynaloženo 10–12 bilionů USD,⁵⁾ hlavními dárci byly Světová banka a Evropská unie.

Pětileté období od skončení války mělo k rámcové obnově ekonomiky podle původních předpokladů stačit, výsledky jsou však hubené. Ekonomika BaH je dodnes závislá na zahraniční pomoci, bez níž by tento stát pravděpodobně nebyl schopen plnit ani všechny základní funkce. Carlos Westendorp, hlava mezinárodního protektorátu

Korupce, bolest Balkánu

FILIP TESAŘ

v letech 1997–1999, označil za hlavní překážku ekonomické obnovy země právě korupci. BaH je tak výmluvnou ilustrací hypotézy, podle níž je korupce jedním z hlavních důvodů, proč chudé země zůstávají stále chudými.

Korupce v BaH je systematická a masivní. Westendorp neměl na mysli ani tak silně rozšířené úplatkářství, nýbrž především korupci na nejvyšší politické úrovni. Špičky tří nacionalistických politických stran, vládnoucích v tiché alianci, využívaly zahraniční pomoci k financování stran a neskutečnému osobnímu obohacování. V pozadí neúspěšné obnovy nestojí ani tak výše vložených finančních prostředků, jako fakt, že se tyto prostředky z nemalé části rozplynuly dřívě, než dospěly na místo určení. Korupční síť zasáhla nakonec i úřad samotného protektora (tzv. Úřad Vysokého představitele), který se neukázal být dostatečně imunním.

Programy ekonomické pomoci pod patronátem Evropské unie navázaly rovněž na mírové operace, které NATO vedlo v Albánii a na Kosovu. V Makedonii takové operaci dokonce předcházely a po pádu Miloševićova režimu byl podobný balík programů odstartován loni i v Srbsku. Bosenská zkušenost se promítla do menší ochoty EU i USA sponzorovat rozpočty uvedených států nebo oblastí. Sliby ekonomické pomoci byly především krátkodobým politickým nástrojem.⁶⁾ Měly usmířit znepřátelené strany, upevnit vnitropolitickou stabilitu nebo zvýšit popularitu opozice. Entuziasmu, který by opravňoval označení „nový Marshallův plán“, v nich příliš nebylo.

Negativní zkušenost hlavních dárců s korupcí pozměnila přístup EU ve dvou ohledech. Jednak si dárcovské státy snažily udržet maximální kontrolu nad vloženými prostředky – touto cestou se vydal i Úřad Vysokého představitele v BaH, který stále výrazněji vylučoval z rozhodování domácí volené orgány. V souvislosti s tím logicky zesílily korupční tlaky na samotný Úřad. Dárcovské státy začaly dále usilovat o zajištění větší návratnosti vložených prostředků, například o různé výhody v obchodní oblasti, při privatizaci apod.

Nelze si také zastírat, že dárcovství není nezištné. V případě EU je jedním z hlavních podnětů k němu strach z uprchlíků. Tam, kde nejsou oba hlavní sponzoři příliš vázání konkrétními přísliby a odkud uprchlická vlna nehrozí, jako v Bulharsku, Rumunsku a Chorvatsku, je pomoc ještě o poznání slabší. Do všech balkánských postkomunistických zemí však kromě rozvojové a pová-

lečné pomoci směřují zahraniční investice. Ty jsou bez ohledu na svůj rozsah pro korupci významným lákadlem tím spíše, že stejně jako ve všech reformních zemích i v balkánských státech probíhá rozsáhlá privatizace. Přirozenou součástí privatizačního procesu je vyplácení velkých částek. Poněvadž jsou státní struktury využívány k financování politických stran, a tedy k udržení jejich moci, což skýtá příležitost k obohacení lidem, kteří patří ke stranickým špičkám, existuje silný tlak na plnou kontrolu privatizace a vyřazení nezávislé kontroly privatizace, zvláště do rukou zahraničních subjektů. To pak působí i opačným směrem. Investoři mohou za takové situace usilovat o takové podmínky, které jsou pro ně maximálně výhodné, avšak nevýhodné pro prodávající stát.

Co je korupce?

Výraz korupce patří k oněm nesnadno definovatelným (nebo spíše neustále znovu definovaným) pojmům, jejichž význam se mění v závislosti na prostoru a čase. To znamená, že například jednání, které považujeme za korupci dnes, nemuselo být stejně posuzováno v minulosti. Tak například ve Francii 18. století stát prodával úřední funkce šlechticům. Získání přístupu k rozhodování za úplatu by dnes znamenalo korupční chování vysokého kalibru. Tehdejší francouzský stát se však choval naopak protikorupčně, neboť tak rozbíjel klientské sítě příslušníků vysoké šlechty.

Jak tedy korupci definovat? Na úvod si můžeme posloužit definicí užívanou v OSN, podle níž se za korupci považuje „nabídka, slib nebo předání jakékoli výhody v něčí prospěch jako nepřiměřené pohytky pro výkon nebo nevykonání jeho povinností, a vyjednávání, požadavek, přijetí jakékoli takové výhody jako nepřiměřené pohytky pro výkon nebo nevykonání povinností“.⁷⁾ Právní definice korupce, obsažené v zákonech a jejich výkladech (např. v soudních rozhodnutích), patří k nejpreciznějším. Postihují ovšem jen konkrétní projevy. Šířeji celý fenomén umožňují uchopit definice opírající se o hledisko veřejného zájmu.

Konečně existují definice uchopující korupční chování z hlediska veřejného mínění. V těchto případech se pak význam pojmu korupce může velmi lišit. V porovnání se Západem, kde je míra korupce obecně velmi nízká, veřejné mínění na Balkáně většinou nezahrnuje mezi korupční chování řadu drobných pozorností, úsluh a protislužeb, které by byly na Západě jednoznačně hodnoceny jako úplatky. Také míra toleran-

ce vůči korupci je na Balkáně obecně vyšší. Silně se však veřejné mínění na Západě a na Balkáně rozchází v tom, co je chápáno jako zneužití důvěry.

Zneužití důvěry je vnitřním významem korupce, vlastním všem definicím. Posuzujeme-li korupci jako sociologický jev, nemůžeme přehlédnout široce zakořeněný klientelismus, tedy systém společenských vztahů založený na vzájemných úsluhách, který na Balkáně tvoří společenskou kostru korupce. Klientelismus je rozšířen nejen v administrativě, politice a ekonomice, ale především v neformálních vztazích. Každý úředník, policista, politik apod. může být potenciálním členem nějaké klientury. Tím se stírají hranice mezi oficiální sférou (funkcí) a sférou soukromou, ale také mezi veřejnými statky a soukromým vlastnictvím: přístup k těmto statkům bývá ztotožňován s jejich vlastněním. Vnímání veřejného zájmu se zužuje na zájem konkrétní klientské sítě. Zmiňované zneužití důvěry je proto přirozeně vnímáno jinak než na Západě. Týká se především případů, kdy je protislužba pocíťována jako neúměrně malá, drahá, nebo je výsadou příslušníků jiných klientských sítí. Nejvíce je proto odsuzována korupce na nejvyšší politické úrovni, poněvadž tato síť je většinou obyvatel nedostupná. Veřejné mínění na Balkáně je v náhledu na korupci většinou rozpolcené: na jednu stranu je korupce většinou deklarativně odsuzována, na druhé straně se často setkáváme s vyjadřováním pochopení pro dárce i příjemce úplatků i s vyjadřováním ochoty (s odvoláním na tlak nutnosti) se do systému zapojit. To vytváří předpoklady k tomu, aby se korupce v některých sektorech stala přímo normou.

Balkánský klientelismus

Společenské podloží korupce na Západě a na Balkáně můžeme ilustrovat ještě jedním historickým příkladem. Jak bylo řečeno, zakupování úředních funkcí bylo typickým průvodním jevem západoevropského absolutismu. Zhruba ve stejné době se stále běžnějším jevem v osmanském říši (tedy i na Balkáně), která procházela úpadkem, stávala stará římsko-byzantská praxe zakupování výběru daní. Zákupci si výběr daní fakticky kupovali na dluh, jejich zájmem bylo vybrat více, než se zavázali odevzdat. Přitom se vytvářel řetězec vzájemných vztahů, neboť z odevzdání vyměřené daně bylo možné se za úplatu výběřčímu vykoupit. Tuto možnost měli pochopitelně bohatší, a o to nemilosrdněji pak výběr postihl nejnížší složky obyvatelstva. Chudí tak chudli, zatímco bohatí bohatli, stát se rozkládal a autorita institucí se vytrácela. Může to posloužit i jako ilustrace k debatě o současné korupci na Balkáně.

Zmínka o osmanském říši nebyla náhodná. Její hranice, jak se na Balkáně nadlouho ustálila na přelomu 17. a 18. století, zhruba vymezuje určitý společenský celek, propojený společným historickým dědictvím a sdíleným systémem hodnot. Můžeme sem zahrnout Albánii, Bosnu a Hercegovinu,

Bulharsko, Černou Horu, Makedonii, Rumunsko, Srbsko a Řecko. Demograficky (migracemi, které znamenají i přenos hodnot) je s touto oblastí propojeno i Chorvatsko. Tyto státy do značné míry charakterizuje určitá tradice státních institucí i přístupu obyvatelstva k nim.

Co bychom neměli přehlížet, je slabá tradice na státu nezávislého soudnictví. V osmanské říši – na rozdíl od Západu – nebyla oddělena výkonná, legislativní a soudní moc. Samotné soudnictví bylo přímo podřízeno státu. Lapidárně je to shrnuto v přísloví: „Soudce tě žaluje, soudce tě soudí“. To bylo běžné i jinde, od starověkého Egypta přes Čínu po Peru, na Balkáně se však mnohde pojí s tradičním obrazem státu jako nepříteli, slabým chápáním pojmu veřejná funkce, přežíváním lidové tradice o vzpouře proti autoritě. Období balkánských zbojníků byly živé i jinde mezi evropskými horami a nemusíme je hledat pouze na východě kontinentu, dokladů je dost i na západě: Sicílie, Kalábrie, Abruzzo, Sardinie, Korsika, Pyreneje, Sierra Morena, části Švýcarska, Skotska... Zde to však byly pouze ostrůvky na periferii, kdežto na Balkáně se odtud často rekrutovali tvůrci novodobých států.⁸⁾

Ačkoli je osmanská éra vzdálena jedno až dvě století, Západ měl v budování institucí několik století náskok. Určité stereotypy, vzorce chování a jeho normy přežily na Balkáně dodnes. Rozšířená korupce v soudnictví je toho dokladem. Korupcí je většinou silně zasažena policie, celní služba i administrativa. Korupce ve zdravotnictví je zčásti odrazem situace, kdy v transformujícím se hospodářství přežívá dřívější zdravotnický systém, který se na neformální bázi musí adaptovat na změněné podmínky, tento jev má však i starší kořeny. Mnozí lékaři, zubaři nebo psychiatři sloužili často i v minulosti jako zprostředkovatelé protislužeb a měli široké klientury.

Korupce se projevuje především v početných a složitěji organizovaných společnostech, a to zvláště tam, kde je společnost silně stratifikována. Balkánská společenství bývají výrazně rovnostářská. Není ani divu, když stupeň urbanizace byl zde ještě v 19. století velmi slabý, předky většiny dnešního obyvatelstva byli venkované. Dojem rovnostářství umocňuje malá míra vnějškových projevů společenského odstupu i u společensky vysoce postavených skupin. Jestliže však společnosti na Balkáně nejsou stratifikovány horizontálně, o to více jsou stratifikovány vertikálně. Velký společenský odstup může panovat mezi městským centrem a periferií, mezi městem a venkovem, mezi jednotlivými regiony, často navíc odlišenými národnostně, nábožensky či jinak. Balkánskou společnost také obecně charakterizuje výrazný kolektivismus, vyrůstající v první řadě z příbuzenských a sousedských vazeb.

To všechno zakládá široké možnosti vzniku velkých i malých zájmových skupin, které se snaží privatizovat státní sektor, usilují o přístup k finančním zdrojům a k roz-

hodování o nich. Ke způsobům voleným velkými zájmovými skupinami patří například „spoils system“ (systém obsazování úřadů podle stranického klíče). Těmi bývají například politické strany, ale také kapitálové nebo v jiných případech třeba národnostní skupiny. Tak si tři politické strany z BaH postavené na národnostním základě rozdělily úřední funkce po společném vítězství ve volbách v roce 1990. Zde se kříží stranická organizace s národnostním hlediskem, ale i kapitálovými zájmy. Každá z těchto stran totiž byla při svém rozjezdu financována „černými“ podnikateli příslušné národnosti, působícími na sklonku 80. let a usilujícími o legalizaci svých aktivit.

Způsoby malých zájmových skupin jsou jiné. Nepotismus, se kterým se dnes potýkají některé země procházející politickou transformací, například Filipíny či Nikaragua, nijak výjimečný za komunismu, dnes na Balkáně příliš rozšířen není. Lze se s ním v jednotlivých případech setkat – například Miroslav Tudjman, syn bývalého chorvatského prezidenta, byl hlavou chorvatských tajných služeb. Rodiny prezidentů Tudjmana, Miloševiče, Izetbegoviće nebo Berišy, stejně jako příbuzní řady ministrů v Albánii, BaH, Srbsku, Chorvatsku, Makedonii či Bulharsku, se dostaly díky vlivnému příbuznému do postavení, z něhož mohli těžit. Jednalo se však především o ekonomická privilegia, nikoli o dosazování do funkcí. Nejde tedy o nepotismus, spíše o rodinný protekcionismus.

Protekcionismus vždy byl a na Balkáně je jevem široce rozšířeným. Příslušecně byly poměry v Srbsku druhé poloviny 90. let, kde Miloševićova manželka Mira Markovićová odměňovala patřičné pozornosti pro své děti ředitelskými a ministerskými funkcemi. Protekce však může být založena i na jiných pojítkách než na rodinných – na stejném smýšlení, na lokálních poutech... Případy velkých zpronevěr v paralelních státech, jako byla „Republika Kosovo“ nebo „Republika Srbská Krajina“, ukazují, že funguje i za improvizovaných podmínek. Základem je přednostní, nebo dokonce výhradní právo disponovat s lákavými ekonomickými zdroji, zaštitěné vlivným patronem. Stojí rozhodně za připomenutí, že společné ekonomické zájmy, založené na politické korupci, spojovaly leckdy i nepřátelské strany v době konfliktů na území bývalé Jugoslávie. Pašování zbraní, pohonných hmot a zbraní přes nepřátelskou hranici nebo válečnou frontu se účastnili lidé stojící často na špičce politiky nebo armádní logistiky. Jejich zájmem bylo udržování konfliktu v chodu, nikoli vítězství. Právě válečné okolnosti jim totiž poskytovaly monopol na dodávky výše uvedených žádaných komodit.

Postkomunistické elity

Společenská zakořeněnost korupce v postkomunistických zemích na Balkáně má ještě jeden rozměr. Korupce měla v době vlády komunistů politické krytí. Široká

síť tolerované korupce byla často jediným způsobem, jak mohly nižší (a nejširší) vrstvy překonat nedostatek peněz, a pro politické vedení tak představovala výborný způsob, jak se vyhnout sociálním nepokojům a jak poskytnout zdání rovnosti a spravedlnosti. Nedostatek peněz byl nahrazován mímopenněžní výměnou služeb, velmi často nelegální, avšak mocenskými orgány záměrně tolerovanou. Tato korupční síť organicky navazovala na síť běžných sousedských a příbuzenských služeb a protislužeb, a jejím předpokladem byla tichá privatizace veřejných funkcí. Jak můžeme soudit podle různých průzkumů, prováděných v 90. letech, tento systém asi nejvíce zakořenil v zemích, v nichž byla politická kontrola hospodářství dovedena nejdále – v Albánii a v Rumunsku.⁹⁾

Na nejvyšší politické úrovni korupce samozřejmě existovala rovněž. V počátečním období po druhé světové válce byla většinou tlumena vnitrostranickou morálkou, ovšem jak postupovala generační výměna ve straně, morální direktivy ztrácely oporu. V období těsně před pádem komunismu už byly stranické špičky vesměs zkorumpované.¹⁰⁾ Po zhroucení komunismu se novým politickým elitám podařilo poměrně rychle navázat a vybudovat korupční síť na nejvyšší úrovni, jejíž moc se opírá o formálně demokratické struktury, především parlament. Jeho poslanci tvoří vlastně výlučnou společenskou vrstvu, zasedají – s rozsáhlými pravomocemi a požitky – v dozorčích radách bank a státních podniků, především těch nejziskovějších, jsou preferováni v privatizačním procesu, politické kontrole parlamentu jsou podřízovány i burzy apod. Chování elity, která je z politických důvodů trestně téměř nepostižitelná, je samozřejměm návodem pro zaměstnance státních institucí, a veřejnost vůbec.

Rozšířená korupce snižuje rozpočtové příjmy, což vede ke zvyšování daňové zátěže, a potažmo k zaškrcování soukromého sektoru v ekonomice. Vzdaluje tak možnost integrace do západních struktur, především přibližování k Evropské unii. Ačkoli navenek korupce často zdánlivě funguje na bázi reciprocity, ve skutečnosti zvyšuje odstup mezi nejbohatší a nejchudší složkou obyvatelstva. V rukou úzké korupční špičky se kumuluje velké bohatství, které ale neslouží k rozvoji ekonomiky. Slouží totiž převážně k uspokojování požadavků na osobní moc a luxus, nezřídka je i vyváženo za hranice země.

Řecko, jediná balkánská země, která se nepotýká s dědictvím komunismu, naopak, již plných dvacet let je členem ES/EU, ukazuje, že viníkem rozšířené korupce v balkánských zemích není pouze tradiční kolektivismus. Velmi důležitá je malá ochota postkomunistických elit s korupcí bojovat, nebo ještě spíše, podporovat ji.

Řecko se ve výročních hodnoceních Transparency International objevuje pravidelně v první polovině tabulky, zatímco ostatní balkánské země spolu s Chorvatskem v polovině druhé. Řecko rozhodně

nelze srovnávat s premianty typu Finska, Nového Zélandu nebo Singapuru. Tradiční korupce mezi policisty a dozorcí ve věznicích usnadňuje pašování narkotik, odlehlejší okrajová území, jakým je například východní Kréta, jsou korupcí doslova prosycena. Odrazem historie je všeobecně rozšířená nedůvěra veřejností vůči daňovým inspektorům. Skandály z 80. a 90. let ukazují, že korupce na nejvyšší úrovni zde rovněž existuje, trvalým zdrojem problémů je především financování/sponzorování politických stran. Přesto se Řecko od svých postkomunistických sousedů výrazně odlišuje mírou korupce i tím, že korupce na nejvyšší úrovni postrádá neprůstělné politické krytí. Zatímco legislativa postkomunistických zemí zhusta vytváří pro korupci na nejvyšší úrovni legislativní základ, řecký parlament přijal řadu zákonů korupci omezujících. Na příkladu Řecka je vidět dvojkoľejnost problému korupce na Balkáně. Na jedné straně je tu živná půda tradičního kolektivismu, na druhé straně jsou to politické garnitury, jež se etablovaly po pádu komunismu a které cíleně korupční prostředí udržují.

Perspektivy

Korupce, Západ a Balkán se od druhé poloviny 90. let neprolnuly jen díky výše uvedeným programům ekonomické obnovy. OECD, Rada Evropy a Organizace amerických států začaly z podnětů vycházejících z USA a EU zhruba od roku 1994 rozvíjet nadnárodní strategie boje proti korupci, jejichž základní smluvní rámce byly dokončeny v letech 1996–1997. Podobným směrem se zaměřily i Mezinárodní měnový fond a Světová banka, které začaly rozvojovou pomoc podmiňovat v důraznější míře bojem přijímající země proti korupci. Nadnárodní strategie boje proti korupci, zavazující většinu nejbohatších zemí světa, mohou napomoci snížit nabídku prostředků, které mohou být předmětem korupce. To je důležité, protože zahraniční pomoc a investice jsou živitelem korupce na nejvyšší politické úrovni. Je to právě korupce na nejvyšších místech, která dělá korupci v rámci jednoho státu skutečně systematickou. Přinejmenším v roce 1997 však EU ještě vůči korupčním svodům z Balkánu nebyla imunní.¹⁾

Určité statistické souvislosti můžeme skutečně zvažovat. I když výroční přehledy indexu korupce Transparency International je možné brát více jako orientační, je vidět, že Bulharsko a Chorvatsko v hodnocení po roce 1998 pozvolna stoupaly.²⁾ Do obou těchto zemí směřovala poměrně malá rozvojová pomoc. Stejně však můžeme předpokládat, že vzestupný trend má určitou hranici: Dokud nebude rozhodnější politická vůle s korupcí bojovat, zůstane rozšířeným jevem.

Shodou okolností právě v době formování nadnárodních protikorupčních strategií získalo mezinárodní společenství negativní zkušenost s poválečnou obnovou v BaH. Struktura rozvojové pomoci poskytované na Balkáně západními státy začala být členitě-

jší, rozdělená do více menších programů, které je snazší kontrolovat. Ukazuje se však, že v případě vážných krizí se přístup zásadně nezměnil. Zprostředkování mírové dohody v Makedonii v roce 2001 doprovázel příslib rozsáhlé zahraniční pomoci. Pomoc nebyla podmíněna bojem proti korupci a není ani dodatečně na donátorských konferencích. Spekuluje se proto o tom, nakolik může být účinná a nakolik se může opakovat případ BaH. Dokonce je možné uvažovat i o tom, do jaké míry byla ochota čtyř rozhodujících stran (dvou národních makedonských a dvou národních albánských) podepsat dohodu dána právě příslibem finanční pomoci, na které lze profitovat. Dohoda byla jistě výrazem politického realismu, to však vůbec nevylučuje, že podpis zpečetil i tichou shodu čtyř stran o participaci na lákavých finančních sumách, jejichž příslibem byla výše letos činí čtvrtinu HDP země.

S jistou dávkou pravděpodobnosti můžeme předpokládat, že ozbrojený konflikt v Makedonii již znovu nepropukne. Sami obyvatelé Makedonie se podle průzkumu veřejného mínění, provedeného švédským Institutem pro demokracii IDEA, obávají více než etnického napětí právě korupce. Jako ještě větší hrozbu vnímají už jen nezaměstnanost a chudobu.³⁾ To, že negativní vliv korupce hodnotí občané tak vysoko, svědčí jasně o tom, že jsou si vědomi toho, jak na korupci prodělávají. V době socialismu korupční síť zajišťovala zdání sociální spravedlnosti, zatímco dnes je až příliš zřejmé, že užitek z ní má pouze velmi úzká vrstva lidí. Ta bohatne, zatímco ostatní chudnou – a bojí se toho. Průvodním jevem existence privilegiovaných klientských sítí je růst stínové ekonomiky, která se může vyšplhat až na polovinu HDP. Stínová ekonomika rovněž spočívá na klientelistickém podkladě. Obyvatelstvo se tak brání poklesu životního standardu a závislosti na privilegiovaných vrstvách únikem mimo oficiální struktury.

Tam, kde EU a USA financují programy hospodářské obnovy (v BaH, na Kosovu, v Srbsku, v Makedonii a zčásti v Albánii),

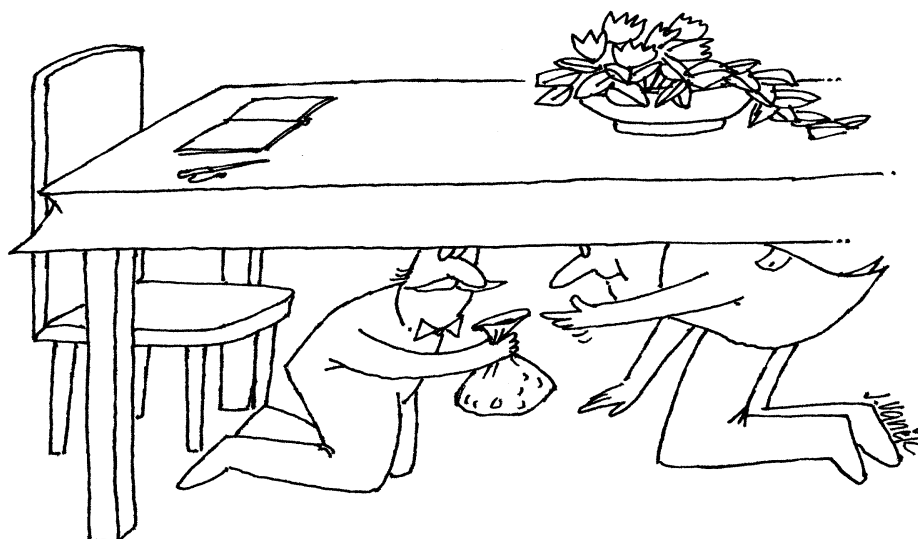
potenciální finanční zdroje korupce poplynou ze zahraničí i nadále. Jedním z prvních předpokladů je podmínit další financování přijetím antikorupční legislativy a vypracováním strategie boje s korupcí. U zemí, které rozsáhlou hospodářskou pomoc nepřijímají, je možné výměnou za přijetí legislativy nabízet například výhody v obchodním styku s EU a USA. Ovšem při vědomí toho, že policie a soudnictví, tedy instituce, které by měly být nástroji v boji s korupcí, jsou jí samy zasaženy, sama legislativa nestačí. Je nutné výrazně napomoci školení zvláštních policejních útvarů určených pro boj s korupcí, stejně jako prokurátorů a soudců.

Dalším důležitým předpokladem je omezení role parlamentů v ekonomice. Jak toho ale dosáhnout, když by to znamenalo jednat proti zájmu jejich osazenstva? Poslanci, stranické špičky a na ně napojení podnikatelé tvoří politicky chráněnou a trestně obtížně postižitelnou vrstvu. Zástupci parlamentu zasedají v desítkách státních podniků a organizací, zatímco jejich rodiny, známí a sponzoři získávají nejrůznější podnikatelské výhody, výjimky, daňové úlevy nebo výhradní vývozní a dovozní povolení.

Univerzální recept zde neexistuje. Vráťme-li se k příkladu Řecka, nezbytnou podmínkou je růst uvědomělosti veřejnosti. Pro velkou část veřejnosti na Balkáně, jak ukazují výsledky voleb v posledních letech, už přestává být národní zájem nebo ohrožení prvořadým tématem. Veřejnost také začíná dávat do souvislosti způsob vládnutí a ekonomický vývoj. Ačkoli tedy dnešní obraz korupce na Balkáně působí neveselým dojmem, není vyloučeno, že by se při vhodném přístupu zahraničí mohl v průběhu příštích let alespoň v některých zemích zlepšit a dosáhnout zhruba poloviny bodového hodnocení CPI (Corruption Perception Index), což je úroveň Řecka a středoevropských zemí.

tesar@iir.cz

¹⁾ Statistickou výjimkou je Albánie, jejíž ekonomika prodělává od pádu komunismu s vý-

jímku období 1997–1998 růst; ze všech balkánských států ovšem její ekonomika i tak zůstává nejslabší. Růst je navíc silně podložen přílivem peněz od albánských občanů pracujících v zahraničí (hlavně v Řecku a v Itálii).

²⁾ Výjimkou je opět Albánie, ovšem díky sousedské izolaci trávající do roku 1992. Krize obchodní výměny se zeměmi bývalé Jugoslávie se proto na její ekonomice neprojevovala, naopak, kosovští Albánci začali po roce 1992 do země přinášet kapitál.

³⁾ Výjimkou je Bulharsko, které má obchodní bilanci v zásadě vyrovnanou.

⁴⁾ Rok 1995 znamenal určitý předěl: byly ukončeny války v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině a uzavřena dohoda mezi Řeckem a Makedonií. Do té doby politika USA a EU především reagovala na akutní stav, zatímco nyní se mohla zaměřit na plánování dlouhodobější strategie. EU vystoupila s vlastním plánem (tzv. Royaumontskou iniciativou) na obnovu balkánské regionální spolupráce za ekonomické podpory Západu v prosinci 1995, avšak vlažná podpora samotné Unie vedla v následujícím roce k jejímu nahrazení americkou iniciativou Southeast European Cooperative Initiative (SECI). Snahy USA a EU o koordinaci ekonomických a politických aktivit byly nakonec v roce 1999 korunovány vznikem tzv. Paktu stability pro jihovýchodní Evropu, jehož náplň je definována v úvodu zmíněnými třemi pilíři působení.

⁵⁾ Přímé válečné škody jsou odhadovány na 50–60 bilionů USD, z toho škody na výrobních kapacitách činí kolem 20 bilionů USD.

⁶⁾ Dlužno říci, že i uvolňování pomoci zůstává politickým nástrojem, bývá tedy různě podmiňováno.

⁷⁾ Viz Organizovaný zločin a korupce v dokumentech OSN a Rady Evropy, I, IKSP, Praha 1995.

⁸⁾ Posledním příkladem toho je politická elita kosovských Albánců, rekrutující se z UČK, která vznikla v oblasti Drenica se silnou zbojnickou tradicí.

⁹⁾ Miloševićem ovládané Srbsko zopakovalo obdobnou situaci i po pádu komunismu: ustavení téměř úplné politické kontroly nad ekonomikou bylo doprovázeno setrvalým poklesem v hodnocení Transparency International až na hodnotu 1,3 CPI (Corruption Perception Index) z roku 2000, tedy na úrovni Nigérie.

¹⁰⁾ V Jugoslávii vedlo odhalení korupční aféry, do níž byl zapleten premiér, na sklonku roku 1988 přímo k pádu poslední ryze komunistické vlády a nastolení reformního, tržního (fakticky „kapitalistického“) programu.

¹¹⁾ Slobodanu Miloševićovi se v květnu 1997, kdy EU uvalila na SR Jugoslávii ekonomické sankce, podařilo prodat 49 % akcií srbského Telekomu italskému a řeckému veřejnoprávnímu partnerovi za cenu tříprocentní provize pro kupující. Obchod, který mu vynesl více než 1,5 mld. DEM, mu umožnil udržet sociální smír, zvítězit ve volbách a připravit se na válečné tažení na Kosovu.

¹²⁾ Bulharsko se v letech 1998–2001, kdy bylo zahrnuto do hodnocení, zlepšilo z hodnoty CPI (Corruption Perception Index) 2,9 na 3,9, Chorvatsko v letech 1999–2001 z hodnoty 2,7 na 3,9.

¹³⁾ Macedonia: Government Reluctant to Tackle Fraud, Balkan Crisis Report 328, 4. 4. 2002.

Banka

pro mezinárodní vypořádání plateb

LUKÁŠ BORTEL

Ekonomické vztahy posledních padesáti let výrazně determinuje rozvoj bankovních a potažmo finančních systémů. Na efektivnost národních bankovních soustav dohlíží orgány veřejné moci – jako centrální banky, ústřední orgány státní správy (ministerstva financí) nebo jiné nezávislé dohledové orgány (srovnej Kanada – Office of the Superintendent of Financial Institutions,¹⁾ Kolumbie – Superintendencia Bancaria,²⁾ nicméně také bankovní ombudsman (Banking Ombudsman, Banking Adjudicator, Banking Mohtasib), ale také regulační funkce vykonávají clearingové domy (clearing houses – New York Clearinghouse Association) a bankovní kluby (bankers' clubs – Banks Association of Turkey).³⁾

Metodicky v rámci regulačních činností mohou, často se tak i děje, vycházet výše zmíněné instituce z návodů publikovaných Bankou pro mezinárodní vypořádání plateb (*Bank for International Settlements*, BIS, případně též v textu „Banka“), jež se v tomto ohledu stala diskusním a metodickým fórem, a to nejen pro euroamerické bankovní instituce, ale též s jistými výhradami i instituce islámské. *De facto i de iure* dochází z pohledu práva k harmonizaci úprav obezřetného podnikání. Tato instituce však nepůsobí jen v této oblasti (srovnej clearing, ekonometrické odhady atd.).

Obecně mezinárodní finanční systém ovlivňují smluvně zakládané vládní univerzální či partikulární organizace či instituce (univerzální Mezinárodní měnový fond, Skupina Světové banky nebo partikulární Evropská centrální banka atd.), jednak nevládní organizace (ISO – *International Organization for Standardization*, SWIFT – *Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*, IASB – *International Accounting Standards Board*,⁴⁾ IFAC – *International Federation of Accountants*,⁵⁾ IVSC – *International Valuation Standards Committee* atd.). Právní subjektivita výše zmíněných organizací nevychází jen z mezinárodněprávních pramenů, nicméně existuje celá řada subjektů, jejichž subjektivita je určena vnitrostátním právem, ale konsekvence jejich činností mají výrazný mezinárodní dosah (SWIFT, ISO, BIS, VISA atd.). Jedná se také o vlivnou skupinu auditorských společností – takzvaná velká pětka (*Arthur Andersen, Deloitte Touche Tomatsu, Ernst & Young, KPMG, PricewaterhouseCoopers*), ale také o významné soukromé banky (*Merrill Lynch, JP Morgan Chase, Sumitomo Mitsui*), konzultanty, investory apod. Specifickou kapitolou pak jsou expertní skupiny a diskusní kroužky týkající se problematiky kupříkladu centrálního bankovníctví (*Latin American Shadow Financial Regulatory Committee, European Shadow Financial Regulatory Committee* atd.).

BIS je nejstarší z mezinárodních měnových institucí, v současné době se na ni pohlíží jako na banku centrálních bank. Myšlenka založit organizaci, která by zajišťovala kontakty centrálních bank a učinila je pravidelnými a jistým způsobem je i institucionalizovala, se začala objevovat už před první světovou válkou. Válka plány zhatila a až v roce 1930 na základě tzv. Haagské smlouvy (*1930 Hague Agreement, Convention Respecting the Bank for International Settlements*)⁶⁾ mezi centrálními bankami Belgie, Francie, Německa, Velké Británie, Itálie, Japonska a finančními institucemi z USA (*J. P. Morgan & Company of New York, First National Bank of New York, First National Bank of Chicago*) byla založena BIS. BIS prvotně sloužila jako místo pro technické zajištění úhrad německých válečných reparací⁷⁾ v rámci Youngova plánu a usnadnění mezinárodního toku kapitálu. BIS *de facto* převzala funkce generálního pověřence se sídlem v Berlíně a angažovala se jako zplnomocněnec (trustee) v rámci Dawesových a Youngových půjček Německu, nicméně úloha reparací byla postupně zastíněna snahou koncipovat BIS jako prostředí pro kooperaci mezi centrálními bankami.

Na půdě BIS se setkávají guvernéři centrálních bank států *Group of 10* (Austrálie, Kanada, Švýcarsko, SRN, Španělsko, Francie, Velká Británie, Itálie, Japonsko a Nizozemsko – dále jen G10), ale i guvernéři centrálních bank zemí Evropských společenství a ostatních zemí. V letech 1947–1950 působila jako zúčtovací centrum mnohostranných platebních dohod, v letech 1950–1958 technicky zajišťovala fungování Evropské platební unie, v 60. letech iniciovala intervence na trhu zlata prostřednictvím tzv. zlatého *poolu* společně s centrálními bankami zemí G10. Do roku 1978 působila jako agent při aplikaci Dohody OECD o směnných zárukách (*Exchange Guarantee Agreement*), aktivně se podílela na přípravách a budování Evropského systému centrálních bank a Evropské centrální banky. Byla vytvořena celá řada výborů, které se orientují např. na zkoumání problematiky eurodolarových trhů, spolupráce v oblasti bankovního dohledu, platebních systémů. Zejména v oblasti bankovního dohledu v BIS vytvořené Basilejské standardy (*Basel Accord*), tedy standardy obezřetného bankovního hospodaření, je akceptována za významnou autoritu – celá řada centrálních bankovních autorit (centrální bankovníctví *lato sensu*), a to nejen zemí G10, přebírá tyto standardy a aplikuje je na hospodaření obchodních bank spadajících pod jejich dohled. *Basel Accord* jsou přebírána i orgány dohlížejícími nad trhem cenných papírů, což je i případem České republiky. BIS sídlí ve švýcarské Basileji. Jedná se o akciovou společnost, jejíž základní kapitál činí 1,5 miliardy zlatých franků (435 483 870,96 gramů ryzího zlata) a je rozdělen na 600 tisíc akcií, které upisují centrální autority a jim na roveň postavené finanční instituce. Statut BIS předpokládá emisi akcií ve třech tranších s tím, že upisovatel je povinen splatit alespoň 25 procent jmenovité hodnoty akcie při úpisu. Na zasedání 10. 9. 2000 rozhodla správní rada, že omezí právo vlastnit akcie jen ve prospěch centrálních bank (interpretací se dovozovala možnost vlastnit akcie Banky i soukromými osobami), případně dalších jim na roveň BIS akceptovatelných institucí. Zpětná koupě má probíhat na účet Banky, která za jednu akcii zaplatí částku 16 000 CHF, což pak potvrdila mimořádná valná hromada konaná 8. 1. 2001.

BIS sice *de iure* není subjektem mezinárodního práva, nicméně významně ovlivňuje mezinárodní společenství a vstupuje do právních vztahů se státy cestou mezinárodních smluv. Dokument označený jako Zakládající charakter Banky pro mezinárodní vypořádání plateb (*Constituent Character of the Bank of International Settlements*)⁸⁾ upravil vynětí BIS z placení jakýchkoli daní (tax immunity) běžně uvalovaných na kapitál, rezervy, zisky, mzdy zaměstnanců, kteří nejsou státními příslušníky Švýcarské konfederace. Podle smlouvy mezi BIS

a vládou ČLR z 11. května 1998⁹⁾ jsou stanovena nejen daňová osvobození, ale i nedotknutelnost majetku BIS a vkladů třetích osob bez ohledu na to, kdo vklad učinil. Především však jsou stanovena privilegia, imunity a výjimky vztahující se na členy správní rady, prezidenta banky, výkonného ředitele a jeho asistenta a představitele členských centrálních bank, kteří v rámci výkonu oficiálních aktivit BIS a v průběhu cesty na jednání konané na území Zvláštního administrativního regionu Čínské lidové republiky Hongkong nemohou být zadrženi a uvězněni. Jejich osobní zavazadla nemohou být kontrolována či zabavena (to se netýká okamžiků tzv. zjevného trestného činu)¹⁰⁾, kontrolována a zabavena nemohou být oficiální zavazadla, dotčeny jakékoliv dokumenty, data a datová média (ať kódována, šifrována, či nikoliv). Na výše zmíněné osoby se nevztahuje jurisdikce ČLR. V podobném duchu, nicméně ne tak kasuisticky, byl kontrahován vztah mezi BIS a Švýcarskou konfederací v únoru 1987.¹¹⁾

BIS řídí správní rada sestávající z *ex-officio* ředitelů, kteří zároveň působí jako guvernéři, případně jimi určení zástupci, centrálních bank Belgie, Francie, Německa, Velké Británie, Itálie a USA, pak z dalších šesti členů na tříleté funkční období, kteří patří mezi uznávané obchodníky, průmyslníky a finančníky z výše zmíněných zemí. Tito představitelé jsou vybíráni každým ze šesti *ex-officio* ředitelů. Zároveň rada může zvolit dalších devět členů z guvernéřů centrálních bank, které upsalý akcie, nicméně nemají svého zástupce v radě. Statut podmiňuje členství v radě bydlištěm v Evropě, případně schopností kandidáta se pravidelně účastnit zasedání rady. Rada volí ze svého středu předsedu a jednoho či více místopředsedů, volí také prezidenta Banky, a to buď ze svého středu, přičemž osoba předsedy rady a prezidenta Banky může být totožná. Rada Banky je statutárním orgánem Banky, může delegovat právo zavazovat Banku na prezidenta Banky, předsedu rad, člena či členy rady nebo zaměstnance Banky.

Na řádné valné hromadě se projednávají věci běžné pro jakoukoliv jinou kapitálovou společnost, tedy otázky provozního a finančního charakteru. Finančním rokem se mní období od 1. dubna do 31. března následujícího kalendářního roku, za toto období Banka vykazuje v rozvahách a výkazech zisků a ztrát hospodářské výsledky prověřené auditem. Mimořádné valné hromady se svolávají buď z důvodu změny statutu BIS, snížení nebo zvýšení kapitálu Banky, anebo z důvodu likvidace Banky.

Zisky se přerozdělují ve prospěch zákonného rezervního fondu, dividend, Všeobecného rezervního fondu (*General Reserve Fund*), Zvláštního dividendového rezervního fondu (*Special Dividend Reserve Fund*). Váhy hlasů akcionářů se na valné hromadě odvíjejí od počtu vlastněných akcií, akcie lze převádět, nicméně účinky převodu počínají být závazné okamžikem zanesení rozhodné skutečnosti v knihách BIS.

BIS může podle svého statutu na trzích se zlatem – nakupovat a prodávat zlaté mince a cihly na vlastní účet či účet centrálních bank, uschovávat zlato pod vlastní značkou v trezorech centrálních bank, uschovávat zlato centrálních bank ve svých trezorech, vydávat nebo si za protihodnotu vypůjčovat likvidní obligace, směnky a jiné ověřené cenné papíry – na devizových trzích – intervenovat, tj. nakupovat a prodávat zahraniční měnu/y apod. BIS na základě smlouvy může také zastupovat nebo působit jako korespondent centrální banky. BIS však není oprávněna „emitovat bankovky splatné majiteli, akceptovat směnky, poskytovat vládám půjčky, otevírat vládám běžné účty, vlastnit nemovitosti.“¹²⁾

To se však netýká nemovitostí nutných pro samotný provoz BIS. V polovině 90. let minulého století spravovala BIS cca deset procent celosvětových devizových rezerv pro zhruba sto centrálních bank – cca 100 mld. USD. V oblasti úvěrových operací se BIS především soustřeďuje na překlenovací půjčky (*bridge loans*) určené k překlenutí krátkodobých platebních problémů. Vedle toho spolupůsobila při uzavírání mezinárodních finančních dohod, asistovala spolkové vládě SRN při znovusjednocení Německa. V roce 1994 se BIS angažovala ve změnách splátkového kalendáře brazilského zahraničního dluhu. V souladu s dvěma Smlouvami o zajištění zárukou (*Collateral Pledge Agreements*) působí BIS jako zajišťovací agent, jenž drží a investuje jistinu ve prospěch majitelů dolarové dluhopisy emitované brazilskou vládou s dobou splatnosti od 15 do 30 let. V podobném duchu působí BIS od roku 1997 při změnách splátkového kalendáře Peru, od roku 1998 Pobřeží slonoviny.

BIS jako banka centrálních bank vedle explicitně ekonomických aktivit, mezi které patří intervence na devizových trzích a trzích se zlatem, tvorba pravidel *Basel Accord*, tedy pravidel obezřetného hospodaření, nabízí celou řadu dalších služeb *a priori* zaměřených na zjevné ekonomické cíle. V rámci BIS se vytváří celá řada diskusních a pracovních fór, jako Basilejská komise bankovního dohledu (*Basel Committee on Banking Supervision*), Komise platebních a vypořádacích systémů (*Committee on Payment and Settlement Systems*), Komise globálního finančního systému (*Committee on the Global Financial System*), Komise pro směnu zlata a zahraničních měn (*Committee on Gold and Foreign Exchange*), Fórum finanční stability (*Financial Stability Forum*), Institut finanční stability (*Financial Stability Institute*), Mezinárodní asociace pro dohled nad pojišťovnami (*International Association of Insurance Supervisors*).

Při BIS je zřízen Stálý arbitrážní soud se sídlem v Haagu, který rozhoduje spory mezi BIS a jedním či více soukromými stranami, týkající se interpretace a aplikace

smluv a statutu BIS. Příloha XII Haagské smlouvy z roku 1930 inkorporuje Kapitulu III Haagské konvence z roku 1907 o mírovém řešení mezinárodních sporů, která obsahuje procesní normy, jimiž se řídí rozhodčí soud. Soudu byl kupříkladu doručen návrh na zahájení řízení ve věci rozhodnutí mimořádné valné hromady ze dne 8. 1. 2001 o vypořádání se se soukromými vlastníky akcií BIS, kterým má být vyplacena „spravedlivá kompenzace“ 16 000 CHF za akcii. Vůči tomu se ohrazuje ve svém návrhu Horst Reineccius, Hannover, SRN, neboť podle něj poradci (J. P. Morgan & Cie S. A.) BIS v této záležitosti použili nevhodnou oceňovací metodu hodnoty akcií, postavenou na modelu dividendových perpetuit (DPM). Podle navrhovatele je tato metoda vhodná pro výpočet jen v případě těch společností, jež distribuují významnou část čistých zisků na dividendy, což není případ BIS, jež v poslední době adresuje jen cca pětinu čistých zisků ve prospěch dividend. Podobně argumentuje další navrhovatel – *First Eagle SoGen Funds, Inc.*, New York, USA.

○

¹⁾ Srovnej Superintendent of Financial Institutions Act.

²⁾ Srovnej Decreto Numero 1154 de 1999.

³⁾ Srovnej Art. 19 Banks Act No: 4389, as amended by the Act No. 4491.

⁴⁾ Srovnej IASC Constitution (2000) – as amended on 5th March 2002.

⁵⁾ Srovnej International Federation of Accountants Constitution.

⁶⁾ Convention Respecting the Bank for International Settlements (in Hague Conference on Reparations, January, 1930), In American Journal of International Law, Vol. 24, No. 4, Supplement: Official Document. (Oct., 1930).

⁷⁾ Srovnej Agreement regarding the Complete and Final Settlement of the Question of Reparations from Germany (The Hague, 20th January 1930).

⁸⁾ Srovnej Constituent Character of the Bank of International Settlements (of 20th January 1930, as amended on 10th December 1969).

⁹⁾ Srovnej Host Country Agreement Between the Bank for International Settlements and the Government of the People's Republic of China Relating to the Establishment and Status of a Representative Office of the Bank for International Settlements in the Hong Kong Special Administrative Region of the People's Republic of China (11th May 1998).

¹⁰⁾ Srovnej Art. 13 (a) Host Country Agreement Between the Bank for International Settlements and the Government of the People's Republic of China Relating to the Establishment and Status of a Representative Office of the Bank for International Settlements in the Hong Kong Special Administrative Region of the People's Republic of China.

¹¹⁾ Srovnej Agreement between the Swiss Federal Council and the Bank for International Settlements to determine the Bank's legal status in Switzerland (of 10th February 1987).

¹²⁾ Art. 24 Statutes of the Bank for International Settlements (of 20th January 1930; text as amended on 8th January 2001).

Konkurenceschopnost

se stává stále živějším tématem

LADISLAV ŘÍHA

Záměrem příspěvku je poskytnout informaci o směrech zvyšování naší vnitřní konkurenceschopnosti, zejména cestou změny administrativní výkonnosti. Současně však upozorňujeme, že mechanický přenos úspěšných modelů není tím nejšťastnějším řešením. Na druhé straně je zřejmé, že etapa kvantitativního navyšování zdrojů skončila a ze strany veřejnosti sílí tlak na efektivní využívání státních prostředků. To je patrné i v oblasti správy daní, která má přímý dopad na celkovou efektivnost veřejné správy.

Aplikace poznatků ze zemí Evropské unie jsou pro nás důležitá, neboť se blíží reálné datum vstupu České republiky do Evropské unie a je zřejmé, že úspěch v konkurenci vyspělých zemí můžeme jen při srovnatelných nákladech a kvalitě státní a veřejné správy.

Pro mnohé nebylo překvapením, že před deseti lety si Evropská společnost uvědomila ztrátu konkurenceschopnosti a dynamiky evropského trhu. Bezprostřední reakcí bylo posílení integračních procesů a současně posílení vnitřní integrity vytvořením hospodářské a měnové unie. V otázce měnové unie bylo 1. ledna 2002 zásadního pokroku dosaženo. Každý z nás má nyní možnost využívat jednotné měny Evropské unie – eura. Nyní se pozornost soustřeďuje na fiskální téma. Mezi tyto otázky patří řešení vnitřní a vnější konkurenceschopnosti. Je zřejmé, že bez nové evropské filosofie nelze v globalizovaném světě úspěchu dosáhnout.

Nejzávažnějším důvodem startu reformy byla situace při řešení záležitostí pro občany, veřejnost, podnikatele a obce. Nejen nespokojenost občanů, ale zejména dopady složitých předpisů a procedur vedly ke snížení konkurenceschopnosti evropských podnikatelů a zdůraznění nepružnosti absorpce programů podpory rozvoje zaoostalých regionů, jak od příslušné národní vlády, tak i ze zdrojů Evropské komise. To byly hlavní důvody, které vedly Evropskou komisi k razantní podpoře zahájení reformy.

Jedním z důvodů reformy byla přespřílišná a neefektivní regulace. Vytvořil se složitý a ne vždy přehledný systém zákazů, příkazů, různých povolení a rozhodnutí, obtížně kontrolovatelných pobídek, ale též přenesení mnoha rozhodování na centrální úroveň. Některé vlády zemí Evropské unie situaci urychleně řešily, jiné se chovaly opatrně a navyšovaly zdroje na podporu veřejné správy a podnikání. Jejich využití však nemělo požadovaný efekt. V obtížné situaci se ještě nedávno nacházela kupříkladu Itálie, mezi jejíž tradice patří mít regulační opatření na úrovni zákona. Pohybovat se mezi více než 35 000 zákonnými norma-

mi a zajistit jejich kvalifikovanou obsluhu, znamenalo nesmírné, a jak se i následně ukázalo, zbytečné zatížení státních úřadů, občanů, podnikatelů a veřejné správy. Komplikovanost právních předpisů znamenala nejednoznačnost, rozpornost, překrývání a vrstvení právních pravidel, a tím i podporu korupčního prostředí. Jen málokdo si mohl být zcela jist, jak a které právní normy na konkrétní případ aplikovat. Regulační „znečištění“ pohltilo transparentnost. Rozhodujícím měřítkem je prospěšnost regulačních opatření. Ta musí směřovat na změny vnitřního příkazového a kontrolního systému regulace. Regulace je nyní orientována převážně na příjemce, a nikoliv jako dříve na úřední moc. Všeobecně byl přijat model evropské filosofie regulace spočívající v tom, že nejde jen o deregulaci, ale naopak o vytvoření vysoce kvalitní regulace. Tím se stala regulační reforma součástí celkové vládní reformy v zemích Evropské unie.

Příklad si opět můžeme vzít z Itálie, kde dvě třetiny analyzovaných procedur regulace byly zásadním způsobem racionalizovány a zbývající část byla zcela zrušena, protože komplikovala příslušné postupy. V mnohých případech se prokázalo, že jim ani nebylo možno vyhovět. Jedním z výsledků bylo opatření, které znamenalo vytvoření jednoho podacího místa umístěného v obci (skupině obcí) pro podávání žádostí občanů i podnikatelů. Na této nejnižší úrovni se zajišťuje komplexní vyřízení žádosti v pevných termínech zpravidla do tří měsíců, ve výjimečně složitých případech do dvanácti měsíců. Předtím nebyly stanoveny žádné lhůty a vyřízení žádosti trvalo 2–5 let. Dalším příkladem je, že v pětadevadesáti procentech případů došlo ke zkrácení doby pro vyřízení žádosti o licence autorizací, nebo dokonce její nahrazení pouhým oznámením.

Je zřejmé, že je nutné věnovat pozornost dopadům takovéto razantní změny regulačních systémů. To je významné i ekonomicky, neboť roční náklady na státní správu, která zajišťuje regulaci, činily v případě

Itálie v roce 2000 více než 23 mld. lir. Náklady, které regulace stojí občany, veřejnost, podnikatele a veřejnou správu, nejsou nižší. Tyto náklady jsou natolik vysoké a výsledek tak nejistý, že odrazoval podnikatele z jiných zemí v Itálii investovat a zhoršoval domácí konkurenční prostředí.

Vliv globálních trhů potvrzuje tendenci změny funkcí státních institucí ve směru k poskytování služeb občanům, obyvatelstvu, podnikatelům a veřejné správě, a to včetně přenesení kompetencí z ústředí na regionální či lokální úroveň. Je třeba vzít na vědomí, že státní správa bude stále méně vykonávat normativní činnost. Ta je předávána regionům a obcím či nezávislým orgánům, jako jsou profesní svazy, komory atd.

Dalším poznatkem je, že cílem není deregulace, ale kvalitní regulace odpovídající politice Evropské unie. Tato deregulace podporuje konkurenceschopnost malých a středních podniků v prostředí jednotného evropského trhu.

Stabilizujícím prvkem ekonomického systému jsou malé a střední podniky. Jejich význam se zvyšuje pro jejich schopnost vytvářet nové pracovní příležitosti a být nositeli nových podnikatelských aktivit. Je proto pozitivní, že počet malých a středních podniků (podniky s méně než 250 zaměstnanci) se také u nás velice dynamicky zvýšil. Podle statistik přesáhl počet samostatně podnikajících fyzických osob, malých a středních podniků čísla 760 tisíc. Tyto podniky vytvářejí pracovní příležitost pro téměř 60 procent z celkového počtu zaměstnanců. Na výkonech naší ekonomiky se podílejí více než dvaapadesát procenty. Proto je velice potřebné tyto nejdynamičtější skupiny cíleně státem podporovat. Dosud je státní podpora malého a středního podnikání upravena zákonem č. 299/1992 Sb. Ze státního rozpočtu na rok 2002 je vyčleněno na programy cílené do oblasti záruk poskytovaných za úvěry, příspěvků na úhradu úroků, přímé dotace apod. 1183,6 mil. Kč, z toho na regionální programy je určeno 200 mil. Kč. Kromě toho jsou vytvořeny možnosti využití i mezinárodních programů, včetně programu PHARE.

Malým a středním podnikům by podpora státu měla napomoci konkurenčně obstát v období po vstupu České republiky do Evropské unie. V rozličných formách je poskytl vlády všech zemí vstupujících do Společenství. Konkrétní zaměření vládní podpory například naznačuje regionální mapa tempa zaostávání produktivity práce, rentability či nezaměstnanosti. Nově však přistupují i další konkurenční faktory, jako je faktor cenový a kursový. Některé zkušenosti naznačují, že řada tradičně osvědčených nástrojů není pro rámec globálního evropského trhu účinná. Směřují více na získávání nových dodatečných zdrojů. Je to i důsledek působení lobbistických tlaků na zvýšení finančních podpor státu. I když přímá vládní podpora může krátkodobě působit účinně, z dlouhodobého pohledu je účinnější podpora, která směřuje na vytváření

podmínek pro úspěšné podnikání. Včasné řešení tohoto momentu bude mezním pro malé a střední podniky k získání zdrojů z programů a podpor Evropské komise i v našich podmínkách.

Nedostatečně pružné zvládnutí institucionálních přeměn může znamenat omezení, nebo dokonce vyřazení částí našich podniků ze soutěže na rozhodující podpory z nadnárodních zdrojů. Podporu nechápeme jen jako vytvoření transparentního prostředí (různých forem podpor, systému jejich rozdělování a kontroly, informační podpory apod), ale zejména praktických možností, jak na ni v domácím a nadnárodním prostředí reálně „dosáhnout“.

Je třeba vzít vážně skutečnost, že „naše“ firma se může zúčastnit soutěže v jiných zemích, a naopak. Nelze podceňovat konkurenční zkušenosti firem ze zemí EU při získávání různých forem vládní podpory. Ty si je již osvojily a využívají je ke svému prospěchu při získávání vládní podpory i z jiných členských zemí. Nedostatečně zvládnutí této nové situace může vést ke značné rozladěnosti místních podnikatelů. O tom se přesvědčilo již mnoho vlád v zemích Evropské unie, které včas regulativní opatření neuzpůsobily novým podmínkám.

Pro zdůraznění významu těchto kroků uvádíme i rozměr pravděpodobné podpory ze zdrojů Evropské komise. Podle Agendy 2000 může deset kandidátských zemí výchozí Evropy čerpat v období před a po přijetí do Evropské unie každý rok celkem 1,56 miliardy eur z programu PHARE, jednu miliardu eur z programu ISPA určeného na výstavbu infrastruktury a 520 milionů ze zemědělského programu SAPARD. Po přijetí těchto zemí do EU budou mít noví členové teoreticky každoročně nárok na 12 miliard eur podpor ze strukturálních fondů.

Zkušenosti ze získávání podpor v ekonomicky zaostalejších oblastech zemí Evropské unie ukázaly, že původní regulační opatření omezovala, či dokonce znemožňovala využít programy na rozvoj chudších oblastí, vyhlašované vládou, či prostředky poskytované z fondů Evropské komise. Jejich nepřehlednost vedla v některých zemích až ke skandálům ohledně zneužívání vládních prostředků nebo prostředků poskytovaných Evropskou komisí. Tato situace znevýhodňovala poctivým podnikatelům přístup na evropský trh.

Přijetí evropské filosofie regulace umožnilo postupný přechod od centrálních pobídek k pobídkám regionálním, od sektorové podpory k horizontální, od poskytování přímých finančních prostředků k daňovým pobídkám. Největším přínosem „nových“ regulačních opatření je, že umožnila „dosáhnout“ na pobídky malým a středním podnikům.

Regulace a harmonizace daní

Oblastí, která vytváří prostor pro účinnější regulativní opatření v členských zemích Evropské unie, je harmonizace daňových systémů. Ty směřují k tomu, aby

zajistily výhody jednotného trhu, jako je podpora vnitřních investic, udržování požadované úrovně zaměstnanosti, ale též udržitelného ekonomického rozvoje. Zaručují i stejné podmínky v rámci společné fiskální politiky, a to i tím, že zajišťují, aby investice neznamenal ztráty pro daňový příjem přes daňové transakce, vyhýbání se placení daní a podvody.

K harmonizaci se přistoupilo po rozhodnutí, že od roku 1993 přejdou země EU na jednotný trh. První daní, která byla v roce 1977 harmonizována, byla daň z přidané hodnoty.

V oblasti přímého zdanění nebyla přijata Evropskou komisí závazná norma, která by měla národní odlišnosti významněji regulovat. To se však již v nejbližší době zřejmě změní. Zejména oblast zdanování společností se stává v posledním období předmětem řady jednání Evropské komise. Diskuse se vedou ohledně sjednocování postupů zdanování, stanovení jednotného základu daně, sjednocování lhůt pro odpisování, ale též výše zdanění. Dalo se proto oprávněně očekávat, že například konference členských zemí EU v Bruselu 29.–30. dubna 2002 bude znamenat obrát v dosavadní daňové politice Evropské komise. Prohlubuje se též spolupráce při přijímání společných opatření proti nezdravé daňové soutěži v rámci zemí Evropské unie.

K současnému stavu v oblasti organizace správy daní můžeme uvést, že sice není sjednocena, ale jsou formulovány dobré praktiky podporující dobrovolné plnění daňových povinností a postupy k zajištění efektivního fungování daňových správ. **Evropská komise se orientuje na podporu zvyšování efektivnosti správy daní a její administrativní kapacity, výkonnosti a úrovně vnitřní integrity. To se týká též podmínek, za kterých je výkon správy daní prováděn. Jedná se o vytvoření stabilního prostředí uvnitř daňové správy, které by bylo podpořeno nejen odpovídajícím rozpočtovým zajištěním, ale též produktivitou práce a pružnou organizační strukturou.**

Mezinárodní spolupráce

Daňová správa již v předstupném období plní úkoly, které vycházejí z nutnosti těsné spolupráce s daňovými správami zemí Evropské unie. Nejde jen o rozšíření stávající administrativní spolupráce na základě mezinárodních smluv, ale též o zajištění spolupráce při zjišťování daňových úniků. Mezi nejrozšířenější formy daňových úniků u jednotlivců patří zatajování příjmů získaných ze zahraničí. U subjektů podnikajících formou nadnárodních společností, které si v jiných zemích zřizují stále provozovny nebo dceřiné společnosti, se tyto úniky týkají především převodu zboží, majetku a služeb za transferové ceny (transfer pricing). Jedná se o tvorbu cen používanou u transakcí mezi personálně či jinak propojenými subjekty, při které se neuplatňuje působení trhu. Ceny se stanoví odlišně od ceny obvyklé tak, aby

minimalizovaly daňové nebo celní břemeno. Pokud hostitelská země požaduje vysokou daň ze zisku, náklady v dečinných podnicích jsou nadhodnoceny. Zisk je přeléván do podniků podléhajících v jiné zemi nižší daň.

Účinné formy spolupráce lze aplikovat v podmínkách standardních a transparentních postupů, odpovídající organizační struktury daňových správ a odpovídajících znalostí správců daně. Výměna informací je v České republice upravena zákonem č. 253/2000 Sb., o mezinárodní pomoci při správě daní a o změně zákona č. 531/1990 Sb., o územních finančních orgánech, ve znění pozdějších předpisů. V současné době má Česká republika uzavřeno přes 60 mezinárodních smluv z oblasti zdaňování z příjmu a majetku. Tyto smlouvy se týkají jak jednotlivců, tak i společností. Jejich smyslem je na jedné straně hájit zájmy daňových subjektů a zamezit důsledku daňové povinnosti ve dvou (nebo více) zemích téměř poplatníkovi z jednoho předmětu za stejné zdaňovací období. Na druhé straně mají smlouvy napomoci potlačit šedou ekonomiku, která ve svém důsledku negativně ovlivňuje principy zdravé konkurence, práva zaměstnanců v případě využívání pracovních sil bez pracovního povolení a pravidla ochrany spotřebitele.

Na vytváření pravidel, ale i výměnu bezprostředních zkušeností se významnou měrou podílejí mezinárodní organizace, jako je **OECD** (The Organisation for Economic Co-operation and Development), **IOTA** (Intra European Organisation of Tax Administrations), **CIAT** (Cento Interamericano de Administraciones Tributarias), **CATA** (The Commonwealth Association of Tax Administrators), **CRÉDAF** (Le Centre de Rencontres et d'Études des Dirigeants des Administrations Fiscales). Technickou pomoc kandidátským zemím poskytuje Evropská komise prostřednictvím programů financovaných z prostředků PHARE, projektů pro výměnu informací v oblasti DPH (VIES) a podporou vytváření národních kanceláří pro výměnu informací (CLO – Central Liaison Office).

Z profesních organizací má pro českou daňovou správu největší význam členství v Evropské organizaci daňových správ – (IOTA), která má sídlo v Budapešti. Mezi její zakládající členy patří Česká republika. V současné době IOTA sdružuje 14 řádných a 12 asociovaných členských zemí. K jejím hlavním cílům patří:

1. poskytovat fórum pro výměnu informací v daňové oblasti formou seminářů, výcviku daňových úředníků, odborných konferencí pro top management, výměny informací, konzultací a studií s cílem zlepšit plnění daňových povinností, zdokonalení organizace a metod daňových správ a podpora činností vedoucích k dobrovolnému plnění daňových povinností daňovými subjekty,

2. podporovat modernizační programy daňových správ zemí kandidujících na vstup do EU,

3. vzájemná pomoc a spolupráce mezi daňovými správami.

IOTA poskytuje na webových stránkách (www.iota.org) mnoho užitečných informací o daňových správách svých členských zemí. Pro informaci uvádíme přehled webových stránek členských zemí IOTA.

Adresy internetových stránek

Země	Daňová správa	Ministerstvo financí
Rakousko	www.bmf.gv.at/steuern/startframe.htm	www.bmf.gv.at
Belgie	www.fictus.fgov.be/interfisc	www.minfin.fgov.be
Bulharsko	www.taxadmin.government	www.minfin.government.bg
Česká republika		www.mfcr.cz
Dánsko	www.toldskat.dk www.skat.dk	www.fm.dk
Estonsko	www.ma.ee	www.fin.ee
Francie	www.minefi.gouv.fr	
Německo	www.finanzamt.de	www.bundesfinanzministerium.dem.de
Maďarsko	www.afeh.hu	www.meh.hu
Italie	www.finanze.it	www.finanze.it
Makedonie	www.ujp.gov.mk	www.finance.gov.mk
Litva	www.vid.gov.lv	www.fm.gov.lv
Lotyšsko	www.vmi.lt	www.finmin.lt
Rumunsko	www.mfinante.ro	www.mfinante.ro
Slovensko	www.udr.sk	www.finance.gov.sk
Slovinsko	www.gov.si/mf/angl/apredmf1.html	www.gov.si/mf/angl/apredmf1.html
Španělsko	www.aeat.es	
Holansko	www.belastingdienst.nl	www.minfin.nl
Velká Británie	www.hmce.gov.uk www.inlandrevenue.gov.uk	www.hm-treasury.gov.uk
USA	www.irs.gov	www.ustreas.gov

Obdobou IOTA je **CIAT**, která sídlí v Panamě. Sdružuje celkem 33 zemí, z toho 28 z amerického kontinentu. Asociovanými členy je pět evropských zemí. Jejím hlavním cílem je podporovat spolupráci mezi daňovými správami členských zemí. CIAT vytváří aktuální banku daňových informací. Sama poskytuje technickou pomoc a poradenskou činnost daňovým správám členských zemí. Podrobnosti lze získat na webových stránkách: www.ciat.org.

CATA je mezinárodní organizace ustanovená v roce 1977 se sídlem v Barbadosu. Sdružuje 46 zemí. Hlavní činností organizace je poskytování technické pomoci, organizace výcviku daňových úředníků, pořádání technických konferencí, vydávání tiskovin atd.

CRÉDAF sdružuje daňové správy z 27 frankofonních zemí. Její hlavní náplní je podpora výměny informací a zkušeností mezi daňovými správami.

Pod vlivem globalizace zintenzivnila nejen spolupráce daňových správ, ale též spo-

lupráce mezinárodních organizací. Jedním z příkladů může být společná **celosvětová konference na téma „Daňová správa a elektronický svět“**, která se konala ve dnech 5. – 7. června 2001 v Montrealu. Byla zaměřena na diskusi k problémům, se kterými se setkává správa daní při elektronickém obchodování, ale i výměnu názorů na možné změny pohledu na stávající daňo-

vé principy při globálním obchodování. Důležitá byla výměna zkušeností daňových správ z hlediska praktických postupů zdaňování subjektů, které se věnují elektronickému obchodování. To znamená jejich identifikaci, vyměření a výběru daní a daňové kontrole těchto subjektů. Současně byly identifikovány nové internetové příležitosti pro poskytování služeb daňovým subjektům se záměrem snížit náklady na daňovou správu a zvýšit dobrovolné plnění daňových povinností. Diskutovalo se o návrzích standardů a nejlepších zkušenostech při správě daní.

Mezinárodní programy

Pro daňovou oblast je nejdůležitější program PHARE, který financuje multinationální programy, jako je TAIEEX, Fiscalis apod. V posledních letech se podpora PHARE v daňové oblasti soustřeďuje především na technickou pomoc programu modernizace daňové správy v rámci projektů twinning a twinning-light (krátkodobá pomoc zahra-

ničních expertů). Mimo technickou pomoc, která byla soustředěna na harmonizaci daňové legislativy s legislativou Evropské unie, bylo od roku 1997 v rámci tohoto programu realizováno i několik důležitých projektů pro českou daňovou správu. Jde například o projekt „Výběr daňových subjektů ke kontrole“, „Důvěryhodnost daňových přiznání“ a „Řízení rizik“. Posledně uváděný projekt byl realizován za podpory expertů z Velké Británie a Německa v letošním roce.

Obdobně jako regulativní opatření ovlivňují konkurenceschopnost malých a středních podniků, stejný, ne-li větší, dopad má efektivní správa daní. Přestože se na první pohled zdá, že se jedná o vnitřní otázky daňových správ, není tomu tak. Náklady na správu daní a složitost či malá transparentnost předpisů a procedur mohou podpořit, či naopak snížit vnitřní i vnější konkurenceschopnost.

Co vede daňové správy zemí EU ke změně přístupů? Jsou to nejen náklady na správu daní, ale i malá spokojenost poplatníků s rozsahem a kvalitou poskytovaných služeb, včetně nedostatečné informovanosti veřejnosti o jejich záměrech. Hlavní změny přístupů směřují:

a) na rozdělování zdrojů v návaznosti na očekávané výnosy-efekty (daňové příjmy, zlepšení dobrovolného plnění daňových povinností, názory veřejnosti ...),

b) na řízení prostřednictvím strategických cílů.

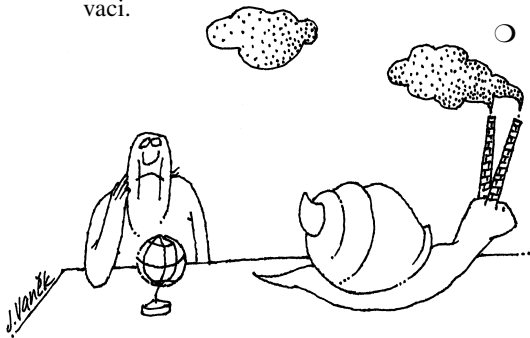
Mezinárodní srovnání výkonnosti daňových správ přineslo i následující poznatky:

- Snížování nákladů vyžaduje decentralizaci rozhodování na úroveň místního managementu daňové správy.

- Změny ekonomických podmínek doprovázejí změny ve struktuře daňových úřadů (specializace, rušení neefektivních daňových úřadů, rozšíření služeb pro poplatníky apod.).

- Ke službám patří i změna v chování daňových úředníků, včetně zodpovídání dotazů poplatníků. To znamená mimo jiné i zavedení lhůt pro provedení určitých úkonů.

Ukazuje se, že dílčí zlepšení nemají velkou naději na úspěch. Rozhodující je vytvoření komplexního modernizačního programu, který povede k vyváženému přenesení zodpovědnosti a kompetencí na místní daňový úřad. Je však třeba dodat, že tento místní daňový úřad musí mít nejen odpovědnost a kompetence, ale také motivaci.

K otázce „suverenity“ ve světle přistoupení k Evropské unii

LADISLAV ŠAFRÁNEK

1. Podstata státní suverenity

Politologové se vzácně shodují v definici státní suverenity jako **nezávislosti státní moci na jakékoli jiné moci uvnitř i mimo hranice státu**. Stát je v tomto pojetí navenek i uvnitř omezen jen suverenitou jiných států, obecným mezinárodním právem a svobodně převzatými mezinárodními závazky. Dílčí rozdíly jsou v definici jejího zdroje (fiktivního či reálného subjektu, v jehož jméně se vládne), dále ve formách její realizace v teorii státu a práva na jedné, a mezinárodních vztahů na druhé straně. Obecně je vyjádřena **vylučným monopolem na výkon státní správy i tzv. legálního násilí** na daném území. Její kvalita je **ve všech případech stejná**. Pravidla výkonu politické autority se mohou lišit, avšak ústavní principy jsou v rovné míře autochtonní.¹⁾

Pro danou otázku je důležitý i rozdíl mezi suverenitou **vnitřní** (státu náleží veškerá moc na určitém státním území) a **vnější** (plná způsobilost státu k právům a právním úkonům v oblasti mezinárodního práva a vztahů). Vnější státní suverenitu pokládám za částečně omezenou jejím přenesením na mezinárodní organizace již od roku 1945 (členstvím v OSN a delegováním specifických pravomocí na RB OSN) a dále od roku 1975 (podpisem Helsinské deklarace). Zdůrazňuji **prvek dobrovolnosti a konsenzuality**. Jistá specifika charakterizují vstup do NATO, které je prvkem vize globálního státu sui generis, umožňujícím, aby do vztahů mezi státy a jeho občany zasahovala podle svých zájmů jiná moc.

Státní suverenitu chápu jako právo na sebeurčení i na svébytné prosazování a výkon tohoto práva. Právem nejvyšším uvnitř státu, i nezávislým vůči ostatním státům, vystupujícím v dialektické jednotě, kdy zánik jednoho znamená zánik celku. Hranice suverenity mohou být pouze faktické (např. ekonomickou neschopností svou svrchovanost obhájit a vykonávat), nebo morální (např. respektováním autonomie rozhodování uvnitř rodiny), nikoli však právní. To nevylučuje její změnu v čase i prostoru. Jsouc měřena vahou mezinárodního postavení a silou vnitřní autority státu **kulminovala v polovině minulého století** dovrše-

ním procesu dekolonizace na jedné, a nástupem integračních procesů na druhé straně. Dominantní byla „nezávislost“, což některé autory vedlo k závěru o totožnosti nezávislosti a suverenity, resp. ke spojování národní a státní suverenity.²⁾ Toto nepokládám za správné. Za prvé, existují mnohonárodní státy se sdílenou či subsidiární suverenitou národa (spolkové uspořádání Německa), za druhé, „národ“ (národní, národnost) je kvalitativně jinou právní i věcnou kategorií než „stát“ (státní, státnost). Ztotožnění národní suverenity se státní, resp. jejich „zástupnost“, je základem nacionalismu vyúsťujícího v extrémní, zpátečnické národovectví.³⁾

2. Suverenity odvozené a autonomní

Státní suverenita naopak integruje množinu řady prolínajících se suverenit odvozených a autonomních. Za základní hodnotící kritérium pokládám již zmíněnou dobrovolnost a konsenzualitu měřenou právní i faktickou autoritou.⁴⁾ Učinila-li Česká republika Listinu základních práv a svobod součástí svého ústavního pořádku, přijala významné závazky, které však její státní suverenitu neomezují, neboť jde o zájem demokratické většiny. Částečně tím však omezila svou (teoretickou, neomezenou) suverenitu v oblasti lidských práv.

Pravděpodobně nejvýznamnější a nejdiskutovanější z oně „podmnožiny suverenit“ je **suverenita národa a suverenita ekonomiky**.⁵⁾ Snadno zjistíme, že žijí vlastním, relativně samostatným životem, nejsou však protikladné. Rostoucí národní uvědomění Irů, projevující se např. boomem národní kultury a výukou původního jazyka, je nepochybně odvozeno od rostoucí ekonomické síly státu. Obdobně lze vzájemnou stimulaci „díličích suverenit“ sledovat na příkladu Číny. A jakkoli jsou oba státy svou velikostí, surovinovým, hospodářským i lidským potenciálem nesrovnatelné, mají jedno společné: orientaci na „vzdělanostní“ a „novou“ ekonomiku podporovanou rostoucím zapojováním do mezinárodní dělby práce. To je jedno z hledisek rozhodování o našem případném přistoupení k Evropské unii.

Tyto otázky jsou aktuální i proto, že v Evropské unii začíná nabývat na významu **idea překonání „absolutní moci“ jednotlivých států** (budoucnost patří integrovaným celkům), **kritika „nacionalismu“ a upevňování národních států** (národy nejsou imunní vůči rozhodujícímu vlivu nadnárodního kapitálu a jeho operacím na světových finančních trzích), **prosazování priority „společných evropských hodnot“** (překonávání národních hranic a kulturních tradic směřuje ke společným evropským kořenům a upevňování sjednocené evropské civilizace). Jistým dovršením je **teze o „anachronismu“ samostatného státu v dnešním hospodářsky provázaném světě** (síla trhu je větší než síla jednotlivých států). Má-li se Evropa stát třetím mocenským centrem (viz březnový summit EU v Barceloně o „dohnání USA“ do roku 2010), nechce-li zůstat bezvýznamným poloostrovem Eurasie, musí ve své integraci „překonat státní hranice“, prosadit a upevnit svou „politickou integraci“. **Logickým vyústěním těchto snah je vznik jednotného subjektu politické moci v Evropě.**⁶⁾

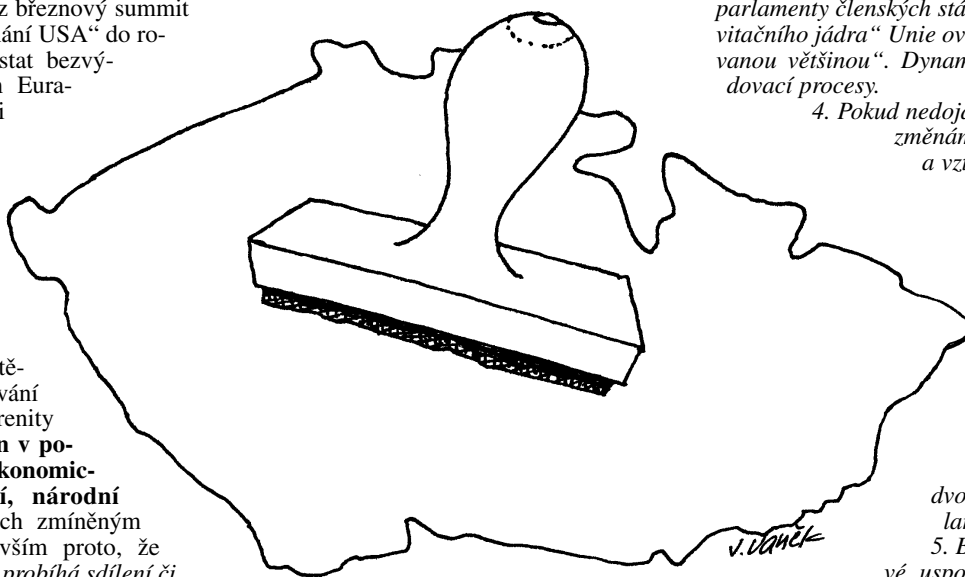
Případná polemika s těmito idejemi za zachování „zbývající“ státní suverenity se proto musí vést **nejen v poloze právní, nýbrž i ekonomické, sociální, kulturní, národní a dalších**, odpovídajících zmíněným „podmnožinám“. Především proto, že právě v těchto oblastech probíhá sdílení či omezování suverenity nejvíce, mnohdy nekontrolovaně, často i zdánlivě logicky (naše kapacitně i surovinově omezená proexportně orientovaná ekonomika nemůže žít v autarkii). Naproti tomu v právní oblasti je zachováno potenciální právo veta či korekce rozhodnutí systémem parlamentní demokracie.

3. Evropská unie a idea „sdílené suverenity“

Evropská unie je založena prioritně na myšlence „sdílené suverenity“ již od dob „otců zakladatelů“ Roberta Schumana a Jeana Monnetta. Historicky je zřejmá na postupujícím prohlubování integračních procesů v Evropě, kdy členské státy nejprve dohodou omezují své pravomoci v regulování cel, aby nakonec dospěly k smluvní úpravě základních parametrů monetární i fiskální politiky. To logicky předpokládá a vyžaduje ustavení nadnárodních řídicích orgánů, disponujících v uvedených záležitostech i dohodnutými pravomocemi.⁷⁾ **Česká republika tuto ideu přijala za vlastní již přihláškou za člena Unie v roce 1996**, konkrétně pak v Asociační dohodě a při projednávání jednotlivých kapitol. Bohužel není dostatečně znám **nezvratný závazek**

vlády ČR z Politického memoranda k žádosti o přijetí, že: „v moderním evropském vývoji je výměna části vlastní státní svrchovanosti za sdílený podíl na suverenitě nadstátní a na spoluzodpovědnosti nevyhnutelná“ a že „akceptuje pro své budoucí členství Evropskou unii takovou, jaká je a jakou ji bude dotvářet kolektivní moudrost členských států“. **Známa „euronovela“ Ústavy ČR je jen logickým vyústěním tohoto procesu.**

Skutečný problém je v tom, že po faktickém neúspěchu summitu v Nice Evropská unie stále hledá odpovědi na otázky: Co jsou „společně sdílené evropské hodnoty“ a jak je efektivně bránit, jaký stupeň sjednocení si přejeme a jaký

je dosažitelný, při jakém stupni sjednocení lze z jednoty získat nejvíce beze změny identity evropských národů, kde vlastně jsou hranice „společné Evropy“, jak v jedinci vyvolat pocit příslušnosti k „Evropě“ apod.? **Je to rozhodování mezi Evropou suverénních států jednotlivých národů a Evropou provincií svérázného superstátu.** Rozhodování navýsost politické, jakkoli je formováno hledisky ekonomickými, sociálními, kulturními či branněbezpečnostními. Slibovat si odpověď od Konventu o budoucnosti Evropy by bylo dětinské.

Bez ohledu na výslednou podobu institucí a cílového uspořádání Evropy po jejím summitu v roce 2004 je nepochybné, že **již nyní je Unie nadnárodním evropským státem v zárodečném stavu.** Směrnice a nařízení Rady ministrů EU, řada dokumentů Evropské komise, rozhodnutí Evropského soudního dvora jsou pro členské státy, jejich právnické osoby i občany závazné bez toho, že by se jimi zabývaly národní zákonodárné orgány. V případě rozporů má „evropské právo“ přednost před národním, podstatnou součástí předstupních jednání je **přehodnocení národní legislativy a zá-**

vazné převzetí acquis communautaire.

1. Hovořit o „zachování suverenity“ je již zjevně nerealné a matoucí. Dosud však k jejímu omezování smlouvami, zákony a rozhodnutími EU docházelo výhradně schválením příslušnými ústavními principy všemi členskými státy Unie, podpořenými právem veta.

2. Zavedením společné měny dosáhly země „eurozóny“ nové kvality integračního procesu. Suverenity finanční, mzdové a měnové politiky byla přenesena na nadstátní orgán. Dalším důsledkem bude obdobná integrace daňové politiky, a hlubší koordinace sociální politiky.

3. Rozšíření EU zřejmě prohloubí její „deficit demokracie“ omezením práva veta, snížením možnosti kontroly politiky Unie parlamenty členských států, možností „gravitačního jádra“ Unie ovládat ji „kvalifikovanou většinou“. Dynamizuje však rozhodovací procesy.

4. Pokud nedojde ke kvalitativním změnám v řídicí struktuře a vztazích mezi orgány Unie, bude posílen její nikomu neodpovědný byrokratický aparát. Ten by mohl konzervovat latentní prvky její možné sebe-likvidace. Proto je logický návrh dvoukomorového parlamentu.

5. Bez ohledu na cílové uspořádání Unie jako „státu států“ či „superstátu“ i reálnou dělbu práce mezi jejími ústředními orgány je neuralgická i otázka kompetencí ve vertikálních strukturách (pojetí a uplatnění subsidiarity) a jednotlivých politikách Unie.

Pokládám za oprávněné shrnout, že **Česká republika je již dnes státem s částečně omezenou státní suverenitou svým členstvím v mezinárodních organizacích a zapojením do globalizačních procesů. V tomto případě však nikoli vlastním koncepčním a aktivním úsilím, nýbrž působením nadnárodních monopolů na našem (nejen legislativně) nepřipraveném trhu. Členství v NATO, WTO, MMF apod. je formální reflexí tohoto zapojení.** Uvažovaný vstup do Evropské unie by nepochybně znamenal další výrazné oslabení zejména státní suverenity (ale nejen jí) především proto, že:

- parlament by rozsáhle delegoval své výlučné legislativní pravomoci na orgány EU,
- plnění sekundární legislativy Unie je sice v zásadě věcí členských států, Evropská komise má však nezastupitelnou a delegovanou výkonnou moc při dohledu nad aplikací a dodržováním evropského práva,
- byl by omezen prostor vlády při tvorbě některých státních politik,

– přijetí právního řádu Unie by znamenalo, že se čeští soudci budou muset při svém rozhodování řídit právem EU a jeho vztahem k českému právu,

– vstupem do EU by došlo ke sdílení některých občanských práv, což je nesporně prvek pozitivní, nicméně v realizační fázi i dosti kontroverzní,

– k zásadním změnám by došlo v procesuální rovině politiky, kterou EU formuluje a prosazuje v novém politickém prostředí multilaterální diplomacie a umění kompromisu,

– výrazným zásahem do státní suverenity by byl způsob tvorby zahraniční a vnější bezpečnostní politiky, nutně podřízené společnému postoji Unie, který nemusí vždy korespondovat s našimi národními a ekonomickými zájmy.

Zamyslíme-li se nad těmito atributy, ke kterým lze mít výhrady, avšak které v případě přistoupení budeme muset **bezvýhradně a nezpochybnitelně přijmout a plnit**, můžeme si položit otázku: **Není diskuse o omezování státní a dalších suverenity zbytečná?** V souladu s mnohými odůvodněnými J. Laughlandem odpovídám kladně. Nejrušnější vábníčky „sdílení“ či „omezení“ suverenity neodpovídají možné realitě. Buď se chceme účastnit evropského integračního procesu, nebo hodláme stát mimo. To je kardinální otázka pro danou odpověď.⁸⁾

Jestliže bude **každodenní výkon moci** převeden na Evropskou unii, neznamená to, že členské státy přestanou být automaticky suverénní. Zdůrazňují podmínku každodenního výkonu moci. Ztratí-li však členské státy politickou a právní autoritu, přestanou-li jejich občané uznávat či vnímat jejich nejvyšší právo vládnout, pak svou státní suverenitu nepochybně ztratí. Suverénní mohou být buď členské státy Evropské unie, nebo bude suverénní Unie sama. „Dělení se o suverenitu je ústavní nesmysl, neboť suverenita je absolutní.“⁹⁾

Evropská integrace spočívá na delegování rozhodovacích pravomocí do odosobněné, de facto anonymní centrály, nezávislé na zájmech, potřebách a problémech členských států, zejména malých. Přesto **považuji přistoupení k Evropské unii za akt opodstatněný a objektivní. Rozhodující pro fakt i termín vstupu by však nemělo být referendum a jeho výsledek**, neboť svým bipolárním rozhodováním pouze testuje názorovou hladinu, která nemusí být nutně správná, objektivní a dlouhodobě stabilní. **Rozhodovat by měla podoba řídicích struktur po strukturálních přeměnách Unie, znalost nových obsahových priorit Unie včetně nového systému rozpočtování integračního procesu, vědomí toho, že vstup do Evropské unie není institucionalizací našeho národního zájmu, nýbrž jedním z nejvýznamnějších prostředků jeho realizace a naplnění strategického cíle: vybudování společnosti trvale udržitelného rozvoje.** Současné nám to umožní zcela jinak uvažovat o tom, co

vlastně chceme a co jsme pro to ochotni obětovat.

mels21@volny.cz

¹⁾ Viz např.: Bourdieu, P.: *Teorie jednání*, Praha 1998, str. 74 a násl. Laughland, J.: *Znečištěný pramen*, Praha 2001, str. 171 a násl. Plichta, D.: *Česká otázka a Evropská unie*, Praha 2001, str. 82 a násl.

²⁾ Viz např.: Giddens A.: *Důsledky modernity*, Praha 1998, str. 65 a násl.

³⁾ Podle názoru D. Plichty je tažení proti národní myšlence pod heslem boje proti nacionalismu „nenápadným nebo nepřímým připravováním našeho veřejného mínění na jakousi sjednocenou Evropu skládající se nikoli ze států, nýbrž z pouhých zemí, provincií ... na zrušení národního státu a jeho pohlcení nadstátem“. Blíže viz: Plichta, D.: *Národ a národnost v čase globalizace*, Praha 1999, str. 34 a násl.

O co racionálnější je Brzezinského konstatování, že národní státy sice tvoří i nadále základní stavební jednotky světového systému, nicméně pro většinu z nich otázka držby území ztrácí v poslední době na významu. Blíže viz: Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Praha 1999, str. 44.

⁴⁾ Ve smyslu forem a kritérií autority podle R. A. Dahla: které z kritérií autority dominuje (mám na mysli kritérium osobní volby, kritérium kompetence a kritérium hospodárnosti podle R. A. Dahla). Blíže viz: Dahl R. A.: *Demokracie v právním státě?*, Praha 1995, str. 9 a násl.

⁵⁾ Zatímco pojem „ekonomika“ je pojmem s dlouholetou tradicí relativně stejně interpretovaným merkantilisty, K. Marxem a B. Engelsem, J. Smithem i D. Ricardem, ba i neoliberalisty a keynesiánci, v chápání pojmu „národ“ došlo zejména po 2. světové válce k značnému posunu. Léta uznávaná definice národa jako „pospolitosti zformované na základě jazykového, územního a hospodářského společenství“ již prokázala svou nedostatečnost a diferencovanost. Zatímco my chápeme „národ“ mj. jako etnickou, jazykovou a kulturní pospolitost, pro románské státy západní a jižní Evropy je „národ“ entitou politicko-ekonomickou. Může za těchto okolností dojít ke shodě národních zájmů států a regionů sjednocujících se Evropy? To je předmět samostatné úvahy.

⁶⁾ Blíže viz např.: Brzezinski, Z.: c.d., Huntington, S.: *Sřet civilizací*, Praha 2001, *Východní platformy „federalistů“ na jednání Konventu o budoucnosti Evropy 2002*.

⁷⁾ Dověšením integračních procesů je politická integrace, faktické spojení dvou či více dosud nezávislých států v jeden útvar – vytvořením konfederace, federace či úplným splynutím v unitární stát.

⁸⁾ Suverenita, dovozuje Laughland, se rovná ústavní nezávislosti. Vzhledem k tomu, že základním principem západní jurisprudence je, že právní rozhodnutí musí uvádět zdroj své legitimacy a tento zdroj je v Evropské unii situován v nadstátních institucích ve formě nařízení, směrnic, rozhodnutí, doporučení a stanovisek, pak je o státní suverenitě diskutabilní hovořit již od přijetí Zákona o Evropských společenstvích v r. 1972.

⁹⁾ Laughland J.: c. d., str. 177

Stručný průvodce nejen po dějinách ■ ■ ■

Pražské nakladatelství LIBRI vzniklo na počátku devadesátých let, aby se ujalo do té doby spíše zanedbávané oblasti encyklopedické a populárně-naučné společenské literatury. Svůj program záhy vyprofilovalo do řady edic, jež systematicky naplňuje a rozvíjí.

Nejnovejším dlouhodobým projektem je knižnice „Stručná historie států“, jejíž jednotlivé útlé svazky sice napíší přední specialisté, ale jsou určeny co nejširšímu okruhu čtenářů. Tomu je přizpůsoben jak rozsah a cena, tak především obsah a způsob výkladu. Čtivě napsaný text se vždy soustřeďuje jen na nejdůležitější momenty z dějin a kulturní historie jednotlivých zemí a připojeno je také stručné, ale faktografií nabitě encyklopedické heslo. To zahrnuje základní údaje o zemi (včetně geografických, ekonomických, politických a dalších údajů a mimo jiné i některé vybrané fráze a adresy zastupitelských úřadů).

To naznačuje, že knížky jsou určeny nejen zájemcům o dějiny či současnou politickou situaci, ale i všem, kteří se chystají na cesty a mohou doslova na poslední chvíli (třeba i po cestě) načerpat potřebné informace, aby se v zemi, kam směřují, lépe orientovali.

Úvodní svazek „Kuba“, který se objevil na knižních pultech, je dílem PhDr. Josefa Opatrného, CSc., profesora obecných dějin na Filosofické fakultě UK v Praze se zaměřením na Latinskou Ameriku, vedoucího Střediska iberoamerických studií, viceprezidenta Asociace evropských iberoamerikanistů etc. a autora desítek knih a studií, v nichž se věnuje zejména problematice historie karibské oblasti v 19. století a vztahům Spojených států k regionu (připomeňme z děl nejnovějších Ameriku v proměnách století, Válku Severu proti Jihu, Poslední indiánské války, Válku Mohykánů, Ameriku prezidenta Granta aj.).

Strategický význam ostrova v minulosti a politická specifika země v současnosti způsobují, že zájem o historii Kuby byl a zůstává v porovnání s jinými zeměmi obdobné velikosti výrazně větší. Od předkolumbovské kultury a příchodu prvních Evropanů se přes desítku dalších kapitol (Conquista a kolonizace, Tabák, cukr a káva, „Jsme Španělé!“ – kreolský reformismus, Anexionismus a cobanidad José Antonia Saca, „Třicetiletá válka“, Plattův dodatek a republika omezené suverenity, Batistův režim a vítězství „vousáčů“, Castrova Kuba, Ve službách impéria, Poslední bašta socialismu) „pročteme“ až ke žhavému dnešku, prezentovanému mediálně známou aférou spojenou s návštěvou Ivana Pilipa a Jana Bubeníka.

Bohumil Tesařík

Střet civilizací?

„Pozor na jednoduché myšlenky!“

(Jean Genet)

Budil, Ivo T. – Fliedr, Bob – Halík, Tomáš – Hekrdla, Martin – Komárek, Stanislav – Krejčí, Oskar – Kropáček, Luboš – Mendel, Miloš – Nálevka, Vladimír – Zbořil, Zdeněk: *Střet civilizací?, Evropský literární klub, 1. vydání, Praha 2002, ISBN 80-86316-31-9.*

Klasická díla téměř všech oborů mají jednu pozoruhodnou vlastnost – leckdo o nich mluví, ale málokdo je skutečně četl. Lze hovořit o desítkách klasických děl, která buď sama přesáhla hranice disciplíny mezinárodních vztahů, nebo naopak z jiného oboru zasáhla do teorie (či praxe) mezinárodní politiky. Kant, Clausewitz, Spengler ani Haushofer, Brzezinski či dokonce Fukuyama si však nikdy nezískali tak širokou oblibu mezi laickou veřejností jako Samuel P. Huntington po událostech 11. září 2001.

Huntington nabídl novou víru, novou naději na znovu přehledný světový řád, jehož zákonitosti umějí přesně popsat, zdůvodnit a do kontextu zasadit každý jev. Po rozpadu bipolárního systému čekal svět na nový smysl světového uspořádání, který vysvětlí nynější pohyby, konflikty i potenciální rizika.

I v době permanentní hrozby jaderné války se zájem občanů v západních společnostech soustředil primárně na vnitřní politiku. Světový řád měl pro ně většinou daná pravidla, ať již s nimi souhlasili, nebo nikoli. Rozpad sovětského bloku a ztráta geografiky, vojensky, politicky a ideologicky zřetelně vyhraněného nepřítele otrásly strategickými doktrínami západních zemí a nutily je hledat novou koncepci bezpečnostní a obranné politiky. Do loňského září se deset let problémy a konflikty ve světě dále kumulovaly, až teroristické události v USA jim jakoby zpětně dodaly nový smysl. Hrozba teroristického útoku pro bezpečnost, bohatství a komfort občana západního světa obrátila pozornost k polozapomenutému a ve vědecké komunitě velmi nejednoznačně přijatému dílu amerického politologa Huntingtona. Obraz nepřítele, jeho pohnutky, jeho metody – to vše se skrývá pod svůdnou hlavičkou „střetu civilizací“. Vulgární Huntingtonova interpretace překročila diskurs mezinárodních vztahů a propojila se se sociálněpsychologickou interpretací jinakosti, s obnovou kulturních a náboženských předsudků („islamofobie“) a desinterpretací mnohých historických jevů a tendencí.

Politologická, politická i kulturní obec si však také uvědomila svou zodpovědnost za nezbytnou pluralitu racionálních názorů ve veřejném diskursu a snažila se, aby tento „vulgární huntingtonismus“ (T. G. Ash) nenabyl vrchu. Alespoň u nás se jí to, podle mého názoru, relativně podařilo.

Důkazem toho budiž i letos vydaný sborník, v němž se desítky tuzemských významných osobností různých oborů zamýšlí právě nad Huntingtonovou interpretací světa jako střetu civilizací. Z většiny příspěvků lze vyčíst skrytou či otevřenou polemiku jak se samotnou Huntingtonovou teorií, tak především s její mechanickou aplikací na vývoj kolem 11. září. Stále častěji se zde objevuje nová polarita ve vidění světa, která jako by definovala protipól huntingtonovského schématu dějin: teorie Francise Fukuyamy nikoli však o „konci dějin“, ale o na ní navázané myšlence existence jediné univerzální civilizace, kterou Huntington explicitně popírá. Nazveme-li lidskou civilizaci „globální“, musíme pak „ona nejširší uskupení, která se vždy označovala jako civilizace, nazývat „kultury nebo „subcivilizace“ – dosáhneme tím pouze zmatení pojmů,“ píše Huntington (*Střet civilizací*, Rybka Publishers Praha 2001, s. 52). Účelnější tak bude zamyslet se nad tím, co bylo, je a pravděpodobně i bude podstatného na vzájemné interakci těchto kulturně-politických celků, ať již je nazýváme jakkoli. I o to se pokusili autoři sborníku – zvláště dva renomovaní orientalisté.

Příspěvek Miloše Mendela („*Střet civilizací ve světle vědeckého výzkumu*“) je vědeckou polemikou s Huntingtonovou teorií. Mendel pečlivě analyzuje jak autorovy premisy, šíří a zdroje jeho pramenů, tak Huntingtonovy vývoody a argumentaci. Autorovi „Střetu civilizací“ vytýká „nedostatečnou znalost dějin a reálií“ (s. 29), zmatené užívání základních termínů, jejichž definici nikde nepodává, a tak jen „pluje na vlně dojmů a vizí“ (s. 28). Komplexní a hluboký přístup k historii a současnosti lidské společnosti vyžaduje u jednoho autora přinejmenším širokou multidisciplinární odbornost, popř. společnou práci týmu specialistů. „*Své přístupy z různých vědeckých oborů vztahuje [Huntington] ke svému výkladu účelově tak, aby výsledek odpovídal jeho apriorní hypotéze*“ (s. 28).

Profesor Luboš Kropáček („*Model spíše varovný*“) se zamýšlí nad širšími kulturně-politickými aspekty Huntingtonova proroctví a obává se, aby se tato vlivná teorie, stojící především na západním pohledu na svět, nestala tím, čím ji její autor chtěl mít (a má?) – novým univerzálním paradigmatem výkladu světové historie a politiky. Kropáček vytýká Huntingtonovi, že přehlídí hlubší dějinné kořeny dnešního stavu světa – jakými jsou kolonialismus, evropský imperialismus zvláště 19. století a globalizace: „[Globalizace] naráží přirozeně na odpor, jejím protipólem je kulturní fragmentace, již Huntington pozvedá v „civilizačníme pojetí ne-

právem na úroveň rozhodujícího činitele“ (s. 87). Nesouhlasí ani s konstrukcí hranic „civilizací“, tak jak je autor rýsuje do mapy světa. Rovněž dějinná dynamika, na které Samuel Huntington staví svou hypotézu „střetu civilizací“, trvá příliš krátkou dobu a „potvrzuje“ ji příliš mnoho výjimek, než aby obstála před důkladným prověřením historie. Posledním důkazem její platnosti – emocionálně mimořádně vypjatým, politicky i lidsky šokujícím – se zdálo být loňské 11. září. Konfrontační ideologie střetu civilizací tehdy nabyla vrchu, dokáže ji nahradit lepší pochopení, komunikace či interkulturní dialog?

O naději v lepší pochopení mezi světovými kulturami píše také profesor Tomáš Halík ve svém příspěvku („*Nový světový řád a náboženství*“). Nezavrhuje však Huntingtonovu teorii, ale naopak ji oceňuje jako hodnotný příspěvek k analýze současného světa. „*Označit Huntingtona za chumělého proroka nevyhnutelně globální války může jen povrchní čtenář jeho knihy či spíše ten, kdo se spokojuje s tím, co se o autorovi obvykle píše, aniž by se dostatečně zabýval tím, co píše autor sám.*“ (s. 172) Důležitým aspektem Halíkova textu je pozornost věnovaná – mnohdy do podvědomí zatlačenému – předpokladu západního pohledu na svět, jímž je sama „sebereflexe Západu“ (s. 174) a „*společná hodnotová báze dnešního Západu*“ (s. 175). Halík volá po redefinici těchto pojmů v západním politickém myšlení, v kultuře i politice. Profesor Halík také „oceňuje pozornost, kterou Huntington věnoval úloze náboženství nejen při formování jednotlivých civilizačních okruhů v minulosti, nýbrž i současným a v budoucnosti očekávaným politicko-kulturním důsledkům celosvětového oživení náboženství“ (s. 176). Také v této souvislosti si profesor Halík cení huntingtonovského paradigmatu jako možnosti, jak „*vykročit z primitivního bipolárního schématu... k daleko diferencovanějšímu obrazu současného světa*“ (s. 175). Zůstává však stále otázka, zda jde o vykročení správným směrem...

Zdeněk Zbořil vztáhl ve své stati („*Střed a střet civilizací*“) problém střetu civilizací k otázce mocenské optiky pozorování světa, jeho mechanismů, zákonitostí a konsekvencí i národních zájmů. Nabízí čtenáři jiný přístup k tomu, jak chápat Huntingtonovo „civilizační“ schéma, než teoretické kultury a náboženství: Zkusme je číst jako nabídku nové koncepce americké zahraniční politiky, která se musí vyrovnat se ztrátou „jisté nejistoty“ bipolárního rozdělení světa a nalézt novou strategickou bezpečnostní doktrínu. Globální optika Huntingtonova díla, jeho zjevná amerikocentrická pozice řadí „*Střet civilizací*“ vedle podobných nových ideologických konceptů, jaké načrtl ve „*Velké Šachovnici*“ Zbigniew Brzezinski, v „*The End of History and the Last Man*“ Francis Fukuyama nebo – z jiného úhlu – v „*Zemi na misce vah*“ Al Gore. Pomocí mnoha příkladů z kulturní historie, politologie i antropologie Zdeněk Zbořil dokazuje, že mocensko-kulturní schéma dějin, které

tak pobouřilo z Huntingtonova pera, není rozhodně žádným novým přístupem.

Postmoderní vědecké klima a obecně menší sepětí společenských věd s vládnoucí mocí jsou, podle mého názoru, tím důvodem, pro který Huntingtonův politický názor, postavený navíc na pozici amerických národních zájmů, nejen pobouřil svým místy „politicky nekorektním“ vyzněním, ale především svým zásadním nárokem na univerzální platnost. To se dnes již neopouští.

„Doufám s autorem, že k naplnění katastrofického scénáře střetu civilizací nakonec nedojde – avšak má-li jej lidstvo odvrátit, nestačí doufání samo“ (s. 172), napsal ve svém příspěvku profesor Tomáš Halík. Ta-

ké pro Oskara Krejčího („Hrozné prorocství“) bylo Huntingtonovo dílo, které pokládá za „vzrálý projev politické globalistiky“ (s. 54), spíše než neodvratným scénářem budoucnosti lidstva, apelem na lidskou soudnost, toleranci a solidaritu. Krejčí vidí jiná zásadní rizika, která k naplňování – jak Huntingtonovu teorii nazývá – „hrozného prorocství“ přispívají více než militantní islamismus sám o sobě: „Hlavní riziko dnes není v rozdílech západní, čínské či islámské kultury, ale v agresivních ambicích Západu vydávat svoji civilizaci za nejvyšší úroveň vývoje lidstva a za universální kulturu. Právě tento narcisismus a netolerantnost vůči jiným kulturám je hlavním nositelem nebezpečí, že se víze konfliktu civilizací napl-

ní.“ (s. 74) Podle Krejčího není rizikem sama svůdná konfliktní teorie, ale především to, že k ní „chybí konkurenční pozitivní ideál“ (s. 72).

Tento pozitivní ideál se snaží také nabídnout někteří autoři sborníku vydaného ELK. Kniha, která si do titulu dala původní název Huntingtonova článku, jenž vyšel ve Foreign Affairs v roce 1993, jako by se i po zkušenostech loňského podzimu pokusila jít proti větru a položit si znovu onu kardinální otázku, na niž hledal Huntington před téměř deseti lety odpověď. Autor tím, že otázník z titulu svého článku odstranil, svou odpověď naznačil. Víme, jak odpovíme my?

Václav V. Nekvapil

vvn@volny.cz

Evropské politické strany

Petr Fiala a Miroslav Mareš (eds.): Evropské politické strany, Brno. MU, Mezinárodní politologický ústav 2001, ediční řada Studie, sv. č. 22, ISBN 80-210-2741-X, s. 155.

Spoluautoři: Vítězslav Bican, Roman Chytilík, Karin Mikošková, Tomáš Palovský.

Mezinárodní politologický ústav na Masarykově univerzitě v Brně si systematickou publikační činností vydobyl nesporně nej přednější místo mezi nepříteli si konkurujícími politologickými pracovišti v ČR. Ani se nechce přilížit přemýšlet, proč tomu tak je, protože nám připadá mnohem důležitější konstatovat, že zde vycházejí knihy, které si ce nejsou nekriticky přijímané, ale snesou vysoká měřítka svého oboru, který pomáhají obnovit a významně rozvíjet.

Česká politologie to nemá lehké. Jejím nepřímým a vytrvalým kritikem, stejně jako kritikem jiných společenských disciplín, je astrofyzik Jiří Grygar, který stejně jako psychiatr Cyril Höschl neustále připomíná její nízkou úroveň právě ve srovnání s vědami, které neváhá nazývat *přírodními*. Nechce se ovšem věřit, že by tito a jim podobní kritici znali jméno Karla W. Deutsche, jenž kromě jiných stál u zrodu československé politologie. Nebo dokázali neméně fundamentálně kritizovat odkaz J. L. Fischera, který lze s badáním MP MU v Brně volně spojovat. Nikdo z českých a moravských politologů se sice nevyjadřuje k stavu české astrofyziky nebo psychiatrie, ale tím intenzivněji na MU pracuje *generace 90'*, kterou lze považovat za nejvýraznější skupinu teoreticky i prakticky studující českou a evropskou politiku v ČR.

Publikační činnost Mezinárodního politologického ústavu (a musíme k ní připočítat i aktivity původní katedry politologie na

FFMU) je ovšem za hranicemi horizontu příležitostných a přespolních kritiků. Dvacátý druhý svazek ediční řady Studie, který na tomto místě recenzujeme a který vyšel již v roce 2001, je toho dobrým příkladem. Jeho vydání předcházela publikační činnost, již lze považovat za systematickou přípravu a souvislou řadu pojednávající o politických stranách u nás, jejich evropském kontextu a nyní tedy konečně i o politických stranách EU. Můžeme z ní připomenout alespoň Fialův sborník *Politické strany v Evropském parlamentu* (Brno: MU 1998), práci téhož autora a Miloslava Strmisky *Teorie politických stran* (Brno: Barrister & Principal 1998). A samozřejmě celou řadu dalších studií, které vycházely z různých sborníků nebo Politologickém časopisu – z nich alespoň cit. Robert Schuster: *Evropská lidová strana jako příklad vznikajícího systému evropských politických stran* (in: Politologický časopis č. 1, roč. VI., ss. 72–82), Fiala, P. a Mareš, M.: (ed.): *Konzervativní a křesťanské politické strany a evropská integrace*, Brno: MU 1999 a dalších asi 20 drobnějších studií, které je možné k těmto připojit.

Recenzované *Evropské politické strany* jsou studií popisnou a analytickou, ale také užitečnou informativní příručkou pro české politiky, kteří se s větší nebo menší radostí chystají na vstup České republiky do EU a na své budoucí působení v Evropském parlamentu. Snad by tato práce mohla posloužit i novinářům, kteří někdy zbytečně objevují na nejroztodivnějších internetových adresách dávno objevené.

Autoři sborníku se postupně zabývají Evropskou lidovou stranou (Karin Mikošková na ss. 24–43), Stranou evropských socialistů (Roman Chytilík, ss. 44–64), Evropskou liberální, demokratickou a reformní stranou (Tomáš Pavlovský, ss. 65–83), Evropskou

federací stran zelených (Vítězslav Bican, ss. 84–97) a Evropskou svobodnou aliancí – Demokratickou stranou národů Evropy (Miroslav Mareš, ss. 100–112). V závěru jsou připojeny ještě dvě studie o spolupráci radikálně levicových, extrémně pravicových, konzervativních, eurofederalistických, *anti-evropských* a *single-issue* stran v EU od Miroslava Mareše (ss. 113–137) a popis stranického a volebního systému EU in general (Fiala, Mareš, ss. 138–153). Není třeba připomínat, že texty jsou doplněny potřebnými statistikami a tabulkami a také rozsáhlou bibliografií u každé jednotlivé studie.

Autoři sborníku vycházejí z nezvratitelného faktu rozšiřování a prohlubování evropské integrace a domnívají se, že se na tomto procesu významně podílejí různé politické strany a že v posledních několika letech můžeme pozorovat výrazný trend k vytváření evropských politických stran. Pojem *evropské politické strany* je pro celou práci tedy pojmem klíčovým a myslí se jím ... *dobrovolné, otevřené a trvalé organizace, jejichž členové mají společné představy a zájmy... usilují o získání politické moci a chtějí tohoto cíle dosáhnout ve volbách* (s. 9) a s odvoláním na čl. 191 (ex 138) Smlouvy o ES je tato definice politických stran v Evropě podpořena citací, že *Politické strany na evropské úrovni jsou důležitým faktorem integrace v Unii. Přispívají k vytváření evropského povědomí a k vyjadřování politické vůle občanů Evropy*. (s. 15) S odvoláním na poslance Evropského parlamentu Dimitrise Tsatsose se za evropské politické strany považují politické organizace, které koordinují činnost národních stran (jakýsi konfederativní model), které podle vzoru EU organizují národní politické strany supranacionálně, a konečně jsou to i organizace, které vycházejí z členství občanů EU, resp. jde o model, podle něhož se členové národních stran stávají automaticky členy federálně organizovaných politických stran (federální model). Přitom současné evropské politické strany odpovídají konfederativnímu modelu, přestože jsou někdy označovány za federace.

Současné evropské politické strany se od stran národních liší tím, že se bezprostředně neúčastní výběru kandidátů na poslanecká

křesla do EU, nemají bezprostřední a přímý vliv na vytváření politických postojů evropské veřejnosti a jejich charakteristickým znakem je institucionalizované spojení *bratrských a sesterských stran* z členských zemí EU. (ss. 15–17)

Autoři sborníku se dále zabývají programy evropských politických stran, jejich financováním a perspektivami vývoje (s. 19) a následují již výše zmíněné kapitoly věnované charakteristickým a typickým evropským politickým stranám. Více teoreticky je pojatá závěrečná úvaha Petra Fialy a Miroslava Mareše o evropském stranicko-politickém systému, která obsahuje jeho různé definice, (ss. 138–142) a krátkou úvahu, kterou je možné považovat za argumentační závěr celého sborníku a která je koncipována spíše jako otázka, zda systém politických stran na evropské úrovni již existuje (s. 142–145). Na tomto místě je také připojen přehled tzv. stranických rodin a evropských politických stran (stav z roku 2001) s užitečným komentářem nebo spíše komentovaným odkazem na použité prameny.

Brněnským autorům se podařilo shrnout velké množství informací a dat, která jsou ne snad nedostupná, ale přece jenom

obtěžně přístupná. Popisné stati jsou vždy popisem hodnotícím a směřujícím ke komparaci. Snad právě rozsáhlé citace a odkazy na bibliografii vytvářejí dojem, že místy se jedná o práci kompilativní povahy, ale na druhé straně to umožňuje rychlou orientaci v odborné relevantní literatuře. Jejich počín, podobně jako v jiných případech, nejen předběhl ostatní politologické výzkumy, ale podle mého názoru poskytuje také zasvěcenou informaci jak zájemcům o evropská studia, tak i celé odborné veřejnosti.

Zdeněk Zbořil

Evropská unie a nový regionalismus

European Union and New Regionalism. Regional actors and global governance in a post-hegemonic era, edited by Mario Telo, England: Ashgate (The International political economy of New Regionalisms Series) 2001, 330 stran, ISBN 0 7546 17491.

Recenzovaná publikace navazuje na mezinárodní výzkumný projekt „Evropa, globalizace a nový regionalismus“. Jednotlivé příspěvky, z nichž je publikace sestavena, byly nejprve prezentovány na mezinárodním workshopu, jenž byl součástí mezinárodní konference o ekonomických a politických dopadech globalizačních procesů, konané v Bruselu v roce 2000. Text sestavil, ve spolupráci s mezinárodním týmem, Mario Telo, profesor politologie a ředitel výzkumu na Sociologickém institutu pro evropská studia v Bruselu.

Sestavená publikace jako celek klade důraz jak na ekonomickou, tak i na politickou dimenzi regionalismu. Pozorný čtenář by si po prostudování jednotlivých příspěvků měl dokázat odpovědět na řadu velmi zajímavých otázek: Je regionalismus pouze dočasným jevem v mezinárodním systému, nebo představuje dlouhodobý trend? Je politická dimenze nového regionalismu srovnatelná s jeho dimenzí ekonomickou? Jakým způsobem může přispět nový regionalismus k větší mezinárodní stabilitě? Přispěje k ekonomické stabilitě a ke zlepšení možnosti globálního řízení spolu se zpomalením globálních procesů, či naopak s jejich urychlením? Jakou roli v globálním kontextu bude v budoucnosti hrát Evropská unie?

V úvodní části publikace jsou obsaženy texty s teoretickým zaměřením. Jedná se o výklad politických, ekonomických a kulturních aspektů regionalismu. Jednotlivé příspěvky úvodní části textu zkoumají otázky regionalismus versus globalizace, přínos

regionalismu pro globální ekonomické a politické řízení a důsledky působení kulturních faktorů na regionalismus a globální procesy vůbec. Všechny příspěvky spojuje myšlenka, že regionalismus, a zejména jeho současná forma a projevy jsou nedílnou součástí mezinárodního systému a že regionalismus může být efektivní reakcí na negativní projevy globalizace. Soudobá literatura a dostupné zdroje informací v oblasti mezinárodních vztahů jsou tak doplněny o zdůraznění pojetí regionalismu jako nového paradigmatu pro mezinárodní vztahy v současném globalizovaném světě.

Další část publikace tvoří texty s komparativní analýzou jednotlivých regionálních seskupení. Ústředním tématem je role Evropské unie ve vztazích k jednotlivým regionálním seskupením, konkrétně k Severoamerické zóně volného obchodu – NAFTA, dále ke Společnému trhu jihu – MERCOSUR, k seskupením Asijsko-pacifická ekonomická spolupráce – APEC a Sdružení národů jihovýchodní Asie – ASEAN a dále k Jihoafrické rozvojové konferenci – SADC. Ve třetí části jsou popsány vztahy Evropské unie k blízkým sousedům, ke Středomoří a východní Evropě. Vyjmenovaná seskupení a organizace jsou v druhé i třetí části textu poměrně obsáhle komparována s Evropskou unií, zejména s ohledem na její vývoj, kterým v minulosti prošla, a na historickou, kulturní a společenskou jedinečnost jejích institucí. Důraz na význam analýzy evropského vývoje není samoučelný, ale směřuje k hlubšímu pochopení současného regionalismu. Jednotlivé příspěvky spojuje chápání regionalismu jako výrazu jednání, komunikace, pochopení, společných pravidel a procedur, tedy prostoru pro politickou spolupráci a dialog.

Je třeba zdůraznit, že jednotlivé příspěvky směřují k propojení evropských studií s různými teoriemi mezinárodních vztahů. Tento přístup umožňuje originální pohled na to, co

je běžně považováno za evropskou identitu v mezinárodním kontextu. V závěrečné části jsou v tomto duchu nastíněny scénáře pro rozvoj mezinárodní identity Evropské unie. Ačkoli se víze vývoje Evropské unie v jednotlivých příspěvcích liší, v pojetí její role jako globálního aktéra shodně spojují socio-ekonomické faktory s možným mezinárodním vlivem a dále i politickou odpovědnost a historickou zkušenost Evropy. Analýza možného vývoje pozice a vlivu Evropské unie je tak doplněna o spojení reálných trendů a procesů s jejich normativní dimenzí a dále o zohlednění napětí, které se projevuje mezi globální a regionální dimenzí, ovlivňujícími pozici Evropské unie v mezinárodním systému. Globální role vyžaduje efektivnost a určitý stupeň centralizace rozhodování, spojený s další integrací. Zatímco regionální dimenze spojuje prohlubování i rozšiřování, což vytváří zmíněné napětí.

Velkou předností publikace je zejména její multidisciplinární přístup, spojující evropská studia s přístupy různých teorií mezinárodních vztahů a dále zastoupení autorů jednotlivých příspěvků z různých kulturních okruhů, konkrétně z Kanady, Mexika, Nairobi, Keni, Velké Británie, Malajsie a Švédska. Jednotlivé příspěvky jsou opatřeny bohatým poznámkovým aparátem, který odkazuje čtenáře na související prameny a doplňující literaturu a zdroje informací. Nechybí ani přehledný index, který je neocenitelnou pomůckou při studiu jakéhokoliv textu. Každý čtenář ocení i podrobnou bibliografii a seznam regionálních seskupení a organizací, se stručným, ale výstižným popisem. Pro větší názornost jsou zde i mapy s jednotlivými regionálními seskupeními a organizacemi.

Recenzovanou publikaci lze považovat za velmi přínosnou a podnětnou nejen pro studenty mezinárodních vztahů a evropských studií, ale i pro studenty komparativní politiky a mezinárodní politické ekonomie a dále pro všechny teoretiky mezinárodních vztahů, pro politiky a všechny, kteří se zabývají obecnými otázkami regionalismu, globálního řízení a vývoje role Evropské unie v globálním měřítku.

Pavla Šterbová

pavla.sterbova@e-mail.cz

Balkánští muslimové v postkomunistické společnosti

Le nouvel islam balkanique: les musulmans, acteurs du post-communisme (1990–2000) /éd. Xavier Bougarel, Nathalie Clayer, Paris: Maisonneuve et Larose, 2001, 509 str.

Devadesátá léta byla pro mnohé komunity balkánských muslimů jedním z nejtragičtějších období po pádu osmanské říše, zároveň však přinesla i novou politickou a náboženskou svobodu. Nedávno vydaná studie *Le nouvel islam balkanique: les musulmans, acteurs du post-communisme (1990–2000)*, sestavená pod vedením Xaviera Bougarela a Nathalie Clayerové, badatelů pařížského CNRS, zatím patrně nejkomplexněji přibližuje vnitřní dynamiku jednotlivých muslimských společenství v jihovýchodní Evropě, politické subjekty hlásící se k islámu a muslimskému dědictví, vývoj balkánského islámu i jeho vztahy s vnějším světem v předchozím desetiletí.

Obecný historický a demografický úvod k problematice, stejně jako pokus o nastínění základních trendů, typických pro muslimské společnosti v rámci celého Balkánského poloostrova, obsahuje úvodní stať, datovaná lednem 2001 (dílo tedy již nereflexuje vývoj v Makedonii po vypuknutí ozbrojeného konfliktu, ani ohlasy na teroristické útoky na USA a následující události). Na počátku 90. let žilo na Balkáně (kromě Turecka) něco přes osm milionů muslimů, které lze podle autorů rozdělit zhruba do čtyř skupin: albanofonní (4–4,5 mil.), slavofonní (2,5 mil.), turkofonní (přes 1 mil.) a Romy (nejjistelný počet). Vzájemná solidarita na náboženské platformě mezi jednotlivými muslimskými společnostmi v regionu je malá, převládá zde jednoznačně homogenizace na etnickém základě.

Oproti předchozímu období došlo ve všech oblastech ke zvýšení aktivit náboženské obce (stavba nových mešit, otvírání náboženských škol, tisk, knihy, charitativní organizace aj.). Tato aktivita však v podmínkách značně sekularizovaných společností nedosáhla v reislamizaci velkých úspěchů. Do debaty o islámu navíc kromě oficiálních náboženských představitelů vstoupili i intelektuálové či řadoví věřící. Svobodnější podmínky tak často podryly tradiční monopol oficiálních autorit na výklad náboženství.

Vstup muslimských subjektů do politického života patří k největším společenským změnám v jihovýchodní Evropě na konci 20. století. Program politických stran s větším či menším vztahem k islámu se pohyboval od převážně kulturních snah (Řecko) po silně politické (v bývalé Jugoslávii – snaha

o nezávislost země v Bosně a Kosovu, o teritoriální autonomii v Sandžaku). Editoři upozorňují, že při analýze vývoje politických požadavků nelze sledovat jen vnitřní dynamiku muslimských komunit, nýbrž i vliv vnějších faktorů, který byl leckdy zásadní. Bosňácká podpora muslimské Straně demokratické akce (SDA) musí tedy být například vysvětlena na pozadí tlaků nacionalistických stran Srbů a Chorvatů, zdůrazňujících též pravoslavnou, resp. katolickou identitu.

Autoři rozlišují tři obecné modely uplatnění islámu v balkánské politice. V rámci prvního přístupu je význam islámu spíše symbolický, jde především o vyzdvížení jeho role při stmelování tradiční komunity (např. Hnutí pro demokratické svobody /DPS/ v Bulharsku). Tento přístup je také na Balkáně nejrozšířenější. Druhý přístup je používán radikálními nacionalisty. Ti často kladou důraz na islám s cílem postavit se proti dominantní (většinou umírněné muslimské) straně a vytlačit ji z její pozice (např. Demokratická strana Albánců /PDSH/ v Makedonii). Pro představitele třetího proudu je pak islám především nadnárodním konceptem a modelem života. Zastánci tohoto přístupu se snaží o reislamizaci sekularizované muslimské společnosti (takové tendence vykazovali např. intelektuální zakladatelé SDA v Bosně). V některých stranách pak mohou naznačené proudy koexistovat jako názorové platformy.

V 90. letech se balkánský islám po půlstoletí izolace otevřel vlivu globálního islámu. Zahraniční pomoc hrála při ožívování náboženských aktivit klíčovou roli. V první polovině 90. let byli někteří političtí činitelé v regionu (Sali Berisha, Alija Izetbegović aj.) otevření politické spolupráci a pronikání vlivu muslimských států a organizací do svých zemí. Tyto trendy ovšem do velké míry vyvolával nedostatečný zájem Západu a složité domácí podmínky (ozbrojené konflikty, katastrofální ekonomická situace). Ve druhé polovině 90. let vliv vnějších muslimských faktorů na Balkáně spíše opadl. Na konci 90. let tak muslimské země obecně manifestovaly mnohem menší entuziasmus pro kauzu kosovských Albánců, než tomu bylo v případě bosenských Muslimů počátkem desetiletí.

Stěžejní, kolektivní část práce se skládá ze dvou dílů. První z nich (*Islam et politique dans les Balkans post-communistes*) se zabývá vnitřním vývojem islámské komunity a politické scény v jednotlivých státech či oblastech. První studie (*L'islam bosniaque, entre identité culturelle et idéologie politique*, Xavier Bougarel) pojednává o vý-

voji v Bosně a Hercegovině, zejména o vzniku a evoluci SDA, která na Muslimy kontrolovaném území během války v letech 1992–1995 vytvořila fakticky vládu jedné strany. SDA, zmítána mezi snahou získat přízeň Západu a myšlenkou panislámské solidarity, se pokoušela o reislamizaci bosňácké identity, která však měla spíš jen vnějškový úspěch. To v některých rysech korespondovalo se situací v Albánii (*Albanie: les enjeux de la réislamisation*, Rajwantee Lakshman-Lepain), kde došlo během vlády Demokratické strany prezidenta S. Berishi k navázání četných vazeb s neevropskými islámskými zeměmi. Tento trend formálně symbolizoval vstup Albánie do Organizace islámské konference. Vnitřně nejednotný albánský islám, zahrnující jak sunnity, tak věřící mystických bratrstev (zejména sekty bektášijů) a oslabený navíc ateistickým režimem Envera Hodži, byl tak konfrontován s často rigidními formami islámu, reprezentovanými zahraničními „charitativními“ organizacemi. Socialistická vláda z druhé poloviny 90. let naopak vystupovala silně protiislamisticky a předchozí vazby víceméně přerušila. I následující studie (*L'islam, facteur des recompositions internes en Macédoine et au Kosovo*, Nathalie Clayer) se do velké míry zabývá vztahem mezi islámem a albánskou národní identitou. Na Kosovu a v Makedonii docházelo v 90. letech ke snahám albanizovat náboženskou identitu (používání albánského jazyka a panalbánské ideologie) na úkor méně početných muslimských komunit (turecké, bosňácké, romské, makedonské). Na rozdíl od bývalé Jugoslávie byl vývoj situace muslimských menšin v Bulharsku (*Islam et coexistence intercommunautaire en Bulgarie post-communiste*, Nadege Ragaru) víceméně pozitivní. Zatímco na počátku 90. let se zdálo, že Bulharsko čeká nevyhnutelná exploze náboženských a etnických záští, na konci dekády byla tato země v regionu jakýmsi modelem koexistence. Turci, nejpočetnější muslimská komunita v Bulharsku, dosáhli restaurace svých práv, pošlapaných komunistickým režimem, zformovali vlivnou politickou stranu celostátního významu a obnovili své vazby s Tureckem. V převážně pravoslavném Řecku (*Grece: comment peut-on être musulman?*, Joëlle Dalegre) žije většina muslimské populace v západní Thrákii. Řecký stát se dlouhodobě snažil o to, aby si toto obyvatelstvo uchovalo tradiční nevyhraněnou, primárně náboženskou identitu a nedefinovalo se etnicky jako Turci, případně Pomaci. Do postojů řeckých politiků i většinové společnosti vůči těmto muslimům se silně promítá obava ze sousední Turecké republiky. V příspěvcích zabývajících se jednotlivými regiony, bohužel (jak ostatně přiznávají sami editoři), chybí analýza islámu v Rumunsku i v Sandžaku, respektive Srbsku, zatímco problematika Černé Hory je jen ve stručných rysech nastíněna ve stati o Kosovu a Makedonii.

Druhá část (*Islam balkanique et islam mondial*) zkoumá vazby mezi balkánským islámem a jinými muslimskými zeměmi či organizacemi. Od pádu osmanské říše udržovalo Turecko (*La politique balkanique de*

la Turquie et le poids du passé ottoman, Sylvie Gangloff) na Balkáně vztahy především s Řeckem. V 90. letech došlo k normalizaci vztahů s Bulharskem, vytvoření nových politických i vojenských svazků s Makedonií a Albánií, obchodní výměna se pak rozvíjela zejména s Rumunskem. Ankara se přitom soustavně snažila vyhýbat v těchto vztazích náboženským podtextům. Vliv Balkánu na vnitřní debatu o turecké etnické a kulturní identitě nastiňuje následující příspěvek (*Les Balkans et la crise de l'identité nationale turque*, Ferhat Kentel). Íránské angažmá v jugoslávské krizi (*L'ingérence iranienne en Bosnie-Herzégovine*, Alireza Bagherzadeh) bylo nejpatrnější v Bosně a Hercegovině v době války. Írán tak poprvé (prodejem zbraní, účastí vojenských pověřenců i kulturním vlivem) zasáhl

do konfliktu na evropském kontinentě. Po teroristických útocích na USA je zvlášť aktuální poslední studie (*Les réseaux transnationaux islamiques en Bosnie-Herzégovine*, Jérôme Bellion-Jourdan), zabývající se přítomností mezinárodních islámských organizací (charitativního, propagandistického i vojenského charakteru) v Bosně. Bosna se pro ně po odchodu sovětských vojsk z Afghánistánu a také vzhledem k počínajícímu izraelsko-palestinskému mírovému procesu stala novým mobilizačním katalyzátorem i kompenzací za dočasně méně atraktivní kauzy (v radikální islamistické propagandě byla označována za „nový Afghánistán“ či „novou Palestinu“). Příspěvek nastiňuje mnohdy konfliktní koexistenci bosenské vlády a armády a zahraničních mudžahedínů či bohatých charitativních organizací.

V *podaytonské* Bosně byly jejich aktivity radikálně omezeny, především díky tlaku Spojených států.

Dílo *Le nouvel islam balkanique* obsahuje jak četné hloubkové analýzy situace v jednotlivých oblastech, tak studie, které problematiku balkánského islámu zasazují do širšího regionálního a globálního kontextu. Zároveň se pokouší nastínit obecné rysy vývoje jinak značně heterogenních a teritoriálně rozptýlených společností balkánských Muslimů. V souvislosti se stále probíhajícími debatami o úloze islámu v moderním světě by tato všestranná analýza role autochtonních evropských muslimů v postkomunistické společnosti neměla zůstat nepovšimnuta.

František Šístek

frantsistek@volny.cz

Revoluce a právo

Revolution und Recht. Systemtransformation und Verfassungsentwicklung in der Tschechischen und Slowakischen Republik. – Hrsg. Joseph Marko – Alfred Ableitinger – Alexander Brösl – Pavel Holländer – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2000 – 502 s. – ISBN 3-631-33619-5.

Kniha vznikla na základě několikaletého výzkumného projektu, na němž spolupracovali rakouští, čeští, slovenští a němečtí odborníci na ústavní právo, politologové a historici. Čtenář má možnost důkladněji se seznámit s problematikou velmi zajímavé a dosud jen málo zpracované oblasti vývoje ve sféře právní institucionalizace a ústavního práva na příkladu ČSFR po revoluci roku 1989. Zajímavé jsou i postřehy týkající se změn ve vnějších rámcových podmínkách po roce 1993 v souvislosti s počínajícím procesem rozšiřování EU na východ. Například v roce 1993 byly formulovány Evropskou radou v Kodani politické podmínky přistoupení – na základě kritérií stability institucí demokracie a právního státu, ochrany lidských práv a menšin.

Při hodnocení Slovenska institucemi Evropské unie s ohledem na jeho integrační schopnost vystupují strukturální problémy. Ukazuje se, že z institucionálního hlediska ve vztahu k demokracii, právnímu státu a lidským právům převažuje v Evropě rozmanitost oproti jednotě. Zvláště v oblasti ochrany menšin existuje celá řada antagonistických modelů národního státu. Publikace pak upozorňuje na to, že rozšiřování EU na východ vyžaduje nejen adaptaci institucionálních struktur Evropské unie, ale i poznávání starých demokracií, aby mohlo být postupně překonáno rozdělení kontinentu.

V úvodní části Alfred Ableitinger v historickém pohledu sleduje ústavní rozdíly mezi Českou republikou a Slovenskem, zkoumá pojem střední Evropa, vliv revolučních a převratných událostí roku 1848, 1918, 1938/39, 1948

a 1989 na ústavní vývoj v obou zmíněných zemích. Velmi zajímavá je například charakteristika postoje Slovenska k nově vytvořenému státu roku 1918, postoje poznamenaného frustrací a nacionalismem. Celkově se však konstatuje, že „Slovensko získalo rysy, jež je zařazuje do středoevropského prostoru, třebaže selského a málo buržoazního rázu, se silnou vazbou na církve a tradicionalistický klerus“.¹⁾ Území slovenského státu, vzniklého po roce 1939, pak Němci amputovali ve prospěch Maďarska. Zároveň se Slovensko jako satelit nacistického Německa muselo účastnit války proti Sovětskému svazu. Stať ukazuje jen minimální prostor pro státní konsolidaci a autonomní orientaci Slováků i nemožnost vytvářet pozitivní názor na slovenský stát.

Po roce 1945 byla oživena československá koncepce. V publikaci se osvětluje působení zahraničněpolitických vlivů – přítomnost sovětských vojsk v poražených zemích – i vnitropolitického vývoje, výsledků voleb z května 1946, posilování „východní orientace“ obyvatelstva i v důsledku zkušeností z „Mnichova“. Podrobně je analyzována situace v Čechách i na Slovensku po revolučních změnách roku 1948 a pak v letech 1989–1992/93, včetně rozdílu v obou zemích. „Zatímco v Čechách komunistické panství přinášelo škody, na Slovensku bylo provázeno masivní industrializací a modernizací.“²⁾ Při hodnocení historického vývoje Čechů a Slováků i s přihlédnutím ke specifickým jevům za vytyčených revolučních let dochází autor k závěru, že oba národy byly vždy středoevropány. Na tom nic nezměnily ani revoluce a převraty mezi lety 1848–1989.

Pavel Holländer pak přistupuje přímo k otázkám vývoje v právní oblasti v Československu v letech 1989–1992, k tomu, jak po právní stránce se země vyrovnávala s komunistickým bezprávím, s budováním demokratického právního státu a tržního hospodářství. Konkrétně se zabývá problematikou rehabilitace obětí komunistického bezpráví, které ztratily svobodu, práci, či majetek na základě

soudních rozsudků nebo administrativních opatření. Hodnotí Chartu základních práv a svobod, schválenou 6. ledna 1991 Federálním shromážděním, jako nejvýznamnější ústavněprávní normu v porevolučním období. Porovnává politickou praxi a ústavní právo v tomto období. Zvlášť se pak věnuje zániku ČSFR v ústavněprávních souvislostech, vypracování ústav federace i jednotlivých republik – České republiky a Slovenské republiky.

Studie ve druhé části publikace se zabývá Ústavou České republiky, hlavními principy české ústavy, hospodářskou problematikou v ústavě, otázkami postavení národnostních menšin. Z autorů se k jednotlivým problémům okruhům vyjadřují Eliška Wagnerová, Pavel Holländer, Tomislav Borič, Jarmila Pokorná a Mahulena Hošková. Při charakteristice těchto témat vystupují do popředí některé specifické problémy – např. při správném chápání suverenity lidu. „Je zřejmé, že je nutno rozlišovat mezi abstraktní kategorií lidu a personifikovaným pojmem občana.“³⁾

V širších právních souvislostech je osvětlován princip reprezentativní demokracie, podstata politického mandátu a jeho faktické ovlivňování volebním systémem, odstavce Ústavy České republiky týkající se jednoty státu, demokratického charakteru státu, zajišťování lidských a občanských práv. „Není bez zajímavosti, že v české ústavě chybí klausule o sociálním státě. Bezpochyby to vypovídá o politickém rozdělení sil v českém parlamentu roku 1992.“⁴⁾ Publikace hledá odpovědi, zda je Česká republika sociálním státem, „Na tom nic nemění ani skutečnost, že souhrnný pojem sociální stát není výslovně použit ani v ústavě, ani v Chartě.“⁵⁾

Značná pozornost je v této části publikace věnována zákonodárství a správní problematice v České republice, fungování parlamentních komor, funkci parlamentu, jeho způsobu práce a struktuře. Srovnáváno je postavení Poslanecké sněmovny a Senátu PČR a analýze je pod-

robeno postavení prezidenta republiky i úloha vlády. Ve vztahu s utvářením ústavního práva je charakterizován historický vývoj v Československu v časových úsecích 1918–1948, 1948–1968, 1968–1989, 1989–1992. Důkladně jsou rozebírány právní změny po vzniku České republiky, po schválení její ústavy. Utváření demokratického soudnictví je osvětlováno v souvislosti s diskusí o nezávislosti soudů a soudců, rovněž je čtenáři přiblíženo postavení Ústavního soudu a otázky, jež musel řešit. Do popředí se dostala například otázka „odlišení mezi funkcí negativního a pozitivního zákonodárce při rozhodování v oblasti kontroly norem. Typickým příkladem se stalo rozhodování o ustanovení zákona o mimořádných rehabilitacích, jež jako podmínku předpokládalo u osob oprávněných podat žádost stálý pobyt na území České republiky.“⁽⁶⁾

Podrobně se pak autoři zabývají otázkou jmenování soudců, nezávislosti a statutu soudce, strukturou a organizací soudu, kompetencemi Ústavního soudu ČR. Sledují i individuální stížnosti kvůli porušování základních práv a problematiku voleb ústředních státních orgánů, volebního práva. Všímají si postupů k ochraně ústavy, ať již se týkají prezidenta státu, Poslanecké sněmovny, Senátu PČR či politické strany. Neopomenuta je i oblast ústavního práva v oblasti ekonomiky a základních lidských práv, včetně právního postavení národnostních menšin.

Autoři *třetí části publikace* (Alexander Brösl, Lucie Žitnánská a Ludmila Somorová) analyzují Ústavu Slovenské republiky, vývoj demokratické justice mezi lety 1989 až 1992 a její hlavní principy. Hodně pozornosti zasluhuje charakteristika procesu vytváření ústavy po přelomovém roce 1989. Ústava Slovenské republiky z roku 1992 je zde líčena jako „právní výraz dlouhodobého a nikoli nerozporuplného vývoje, ale je též symbolem úsilí o uskutečnění vlastní státnosti. Ústava je charakterizována přijímáním všeobecně uznávaných mezinárodněprávních smluv a hledáním pozitivních zkušeností z let 1918, 1920 a 1968.“⁽⁷⁾

Postupně jsou rozebírány opět hlavní principy Ústavy Slovenské republiky – princip právního státu, nedotknutelnosti základních práv a svobod, zákonnosti, rozdělení moci

a nezávislosti soudů. Pokud jde o vládní systém Slovenské republiky, seznamuje se čtenář jak s formou vlády Slovenské republiky, rozdělením zákonodárné a výkonné moci, úlohou prezidenta, tak s konkrétními problémy vládní praxe. Zvlášť jsou pak pojednány otázky územní a správní reformy ve Slovenské republice. Zajímavé je osvětlováno realizace parlamentní demokracie na Slovensku. „Demokracie není pouze ústavní princip či státní forma. Zahrnuje též historický vývoj a politickou kulturu. Bez existence socio-kulturních a etických předpokladů si není možno natrvalo představit fungující demokracii.“⁽⁸⁾

I v této části věnované Ústavě Slovenské republiky nalezneme ekonomickou problematiku, analýzu způsobů, jakými se zde prosazuje tržní hospodářství, řešení hospodářských otázek v ústavě i vztahu hospodářství a sociální politiky. Zajímavé jsou také pasáže věnované osobnímu vlastnictví, ústavním úpravám týkajícím se podnikatelské činnosti. K problematice základních práv najdeme jejich rozdělení a podrobný rozbor. Samostatné místo je věnováno právům menšin v ústavním systému Slovenské republiky. „Pro analýzu současného stavu právní ochrany menšin ve Slovenské republice je nutné znát historický kontext. Bez pochopení tohoto kontextu je možno jen s obtížemi zvládat problémy na Slovensku – popřípadě ve středoevropském prostoru vůbec.“⁽⁹⁾

Čtvrtá část publikace, jejímiž autory jsou Pavel Holländer a Armin Stobe, srovnává Ústavu České republiky a Ústavu Slovenské republiky z nejrůznějších hledisek. Všímá si politické situace v obou zemích v době přijetí ústav. Odlišnosti je možno pozorovat u principů obou ústav – např. u *národního* a *občanského* principu. „Rozpad Československa byl provázen mj. i diskusí ohledně priority národního, nebo občanského principu v koncepci obou států. Ideové pozadí vzniku slovenského státu je zcela jednoznačně spojeno s myšlenkou národního státu ... Ústava České republiky vychází z občanského principu.“⁽¹⁰⁾

V publikaci dále najdeme i strukturální a institucionální rozdíly mezi oběma zmíněnými ústavami, rozdílné modely zakotvení základních práv, rozdíly v legislativě i územní samo-

správě. Při tomto srovnávání je zajímavý pohled na středoevropskou ústavní tradici.

Pátá část publikace se soustřeďuje na politické strany, svazy a politickou kulturu v České republice a Slovenské republice. Její autoři (Robert Luft, Peter Heumos, Lubomír Liptak, Karel Vodička a Silvia Mihalikova) charakterizují politické strany a svazy i celý politický systém v českých zemích i na Slovensku před rokem 1914, v letech 1918–1938, 1945–1948, 1948–1989, 1990–1992 a po roce 1993 – po rozdělení Československa na Českou republiku a Slovenskou republiku. Upozorňují na zvláštnosti, specifčnosti politického a stranického systému v obou zemích, takže si čtenář může udělat dost přesný obraz spektra politických stran, seznámit se s volebními výsledky ve vytyčených historických údobích i s celkovým fungováním politického systému.

Závěrem publikace zkoumá „dvojí standardy“ při posuzování obou států v rámci rozšiřování Evropské unie na východ jako základní problém vývoje „celoevropské ústavní státnosti“.

Celkově je nutno u této publikace znovu ocenit, že seznamuje čtenáře s dosud jen málo zpracovanou problematikou změn v politické a právní oblasti po pádu komunistického režimu, konkrétně na příkladu České republiky a Slovenské republiky. K tomu ještě přistupuje kvalita zpracování i ucelenost pohledu na vytyčenou tematiku.

Ivona Řezanková

rezankova@iir.cz

¹⁾ Viz: „Revolution und Recht. Systemtransformation und Verfassungsentwicklung in der Tschechischen und Slowakischen Republik.“ – Hrsg. Joseph Marko – Alfred Ableitinger – Alexander Brösl – Pavel Holländer – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2000, s. 19.

²⁾ Viz: tamtéž, s. 23.

³⁾ Viz: tamtéž, s. 53.

⁴⁾ Viz: tamtéž, s. 66.

⁵⁾ Viz: tamtéž, s. 67.

⁶⁾ Viz: tamtéž, s. 98/99.

⁷⁾ Viz: tamtéž, s. 176.

⁸⁾ Viz: tamtéž, s. 205.

⁹⁾ Viz: tamtéž, s. 269.

¹⁰⁾ Viz: tamtéž, s. 287.

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

32 48 847
BARANOVSKÝ, Vladimír
Russia's Attitudes Towards the EU: Political Aspects / Vladimír Baranovsky. – 1st ed. – Helsinki: Finnish Institute of International Affairs, 2002. – 189 s. – (Programme on the Northern Dimension; No. 15). – Pozn.
ISBN 951-769-126-2

32 48 836
BARTOSZEWSKI, Władysław
Common European Responsibility: Selected Speeches and Interviews. January–July 2001 / Władysław Bartoszewski. – 1. vyd. – Warsaw: Ministry of Foreign Affairs, 2001. – 267 s.: fot. – Pozn.
ISBN 83-915698-2-9

32 D 48 751
DUFF, Andrew
European Futures: Alternative Scenarios for 2020 / Andrew Duff and Shirley Williams. – 1st ed. – London: Federal Trust, 2001. – 92 s. – Pozn.
ISBN 0-901573-63-9

32 48 825 PK
EUROPA
Europa Środkowo-Wschodnia 20 wieku : Słownik biograficzny: Tom sygnałowy / Red.: Wojciech Rakoszewski. – 1. wyd. – Warszawa: Instytut studiów politycznych PAN, 2001. – 188 s. – Bibl.
ISBN 83-88490-20-6

32 45420/1999
EUROPA
Europa Środkowo-wschodnia 1999. – 1. wyd. – Warszawa: Instytut studiów politycznych PAN, 2001. – 354 s. – Pozn.
ISSN 1231-7160

32 48 801 PK
FOREIGN
The Foreign Policies of European Union Member States / Edited by Ian Manners and Richard G. Whitman. – 1st ed. – Manchester : Manchester University, 2000. – 11, 284 s. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-7190-5779-5

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

- 32 De 48 850
FRIIS, Lykke
Countdown to Copenhagen: Big Bang or Fizzle in the EU's Enlargement Process? / Lykke Friis and Anna Jarosz-Friis. – 1st ed. – Copenhagen: Danish Institute of International Affairs, 2002. – 80 s. – Pozn.
ISBN 87-90681-52-5
- 32 48 846
GLOBAL
Global Trends and Global Governance / Edited by Paul Kennedy, Dirk Messner, Franz Nuscheler. – 1st ed. – London: Pluto, 2002. – 208 s.: gr., tab. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-7453-1750-2
- 32 D 17 490/2002 PK
GLOBALE
Globale Trends 2002: Fakten, Analysen, Prognosen / Hrsg.: Ingomar Hauchler, Dirk Messner, Franz Nuscheler. – 1. Aufl. – Bonn: Stiftung Entwicklung und Frieden, 2002. – 495 s.: mp., gr., tab. – Pozn. – Přil.
ISBN 3-596-15162-7
- 32 48 749 PK
HANDBOOK
Handbook of International Relations / Edited by Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons. – 1st ed. – London: Sage, 2002. – 20, 571 s.: tab. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-7619-6304-9
- 32 48 725
CHANGING
The Changing Geopolitics of Eastern Europe / Edited by Andrew H. Dawson and Rick Fawn. – 1st ed. – London: Cass, 2002. – 174 s.: gr., mp., tab. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-7146-8224-1
- 32 48 812
JOHNSON, Robert H.
Improbable Dangers: U. S. Conceptions of Threat in the Cold War and After / Robert H. Johnson. – 1st ed. – Basingstoke: Macmillan, 1997. – 10, 324 s. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-333-71770-8
- 32 D 48 808
KUČERA, Jaroslav
Der Hai wird nie wieder so stark sein: Tschechoslowakische Deutschlandpolitik 1945–1948 / Jaroslav Kučera. – 1. Aufl. – Dresden: Hannah-Arendt Institut, 2001. – 158 s. – (Berichte und Studien; Nr. 34). – Bibl. – Pozn.
ISBN 3-931648-37-0
- 32 48 851
LOTH, Wilfried
Entwürfe einer europäischen Verfassung: Eine historische Bilanz / Wilfried Loth. – 1. Aufl. – Bonn: Europa Union, 2002. – 299 s. – (Analysen zur europäischen Verfassungsdebatte; Bd. 1). – Bibl. – Pozn.
ISBN 3-7713-0604-3
- 32 De 48 796
MADEJ, Marek
Międzynarodowy terroryzm polityczny / Marek Madej. – 1. wyd. – Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 2001. – 160 s. – Pozn.
ISBN 83-915698-1-0
- 32 48 822
MACHÁČEK, Pavel
Cesta Čechů a Němců ke dnešku / Pavel Macháček. – 1. vyd. – Praha: Aventinum, 2002. – 151 s.: tab. – Bibl.
ISBN 80-7151-199-4
- 32 48 736
MURPHY, David E.
Battleground Berlin : CIA vs. KGB in the Cold War / David E. Murphy, Sergei A. Kondrashev, George Bailey. – 1st ed. – New Haven: Yale University, 1997. – 25, 530 s.: fot. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-300-07871-4
- 32 48 853
NEUE
Eine neue deutsche Europapolitik?: Rahmenbedingungen, Problemfelder, Optionen / Hrsg.: Heinrich Schneider, Mathias Jopp, Uwe Schmalz. – 1. Aufl. – Bonn: Europa Union, 2001. – 864 s. – (Europäische Schriften; Bd. 77). – Pozn.
ISBN 3-7713-0606-X
- 32 48 792
OSTMITTELEUROPA
Ostmitteleuropa zwischen regionaler Kooperation und europäischer Integration / Hrsg.: August Pradetto, Oliver Linz. – 1. Aufl. – Hamburg: Institut für Internationale Politik, 2002. – 221 s. – (Studien zur Internationale Politik; Heft 1/2002). – Pozn.
ISSN 1431-3545
- 32 48 805 PK
POLICY-MAKING
Policy-Making in the European Union / Edited by William Wallace, Helen Wallace. – 4th ed. – Oxford: Oxford University, 2000. – 33, 610 s.: gr., tab. – (New European Union Series). – Pozn. – Rej.
ISBN 0-19-878242-X
- 32 48 804
PREVENTIVE
Preventive Diplomacy: Stopping Wars before they Start / Edited by Kevin M. Cahill. – Revised ed. – New York: Routledge, 2000. – 24, 330 s.: tab. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-415-92285-2
- 32 48 852
VERTRAGSWERK
Das Vertragswerk von Nizza und die Zukunft der Europäischen Union / Hrsg. Mathias Joop, Barbara Lippert, Heinrich Schneider. – 1. Aufl. – Bonn: Europa Union, 2001. – 238 s. – Pozn.
ISBN 3-7713-0601-9
- 32 48 829
VÝCHODNÍ
Východní rozšíření Evropské unie: Východiska, stav, perspektivy / Editor Michal Kubát. – 1. vyd. – Brno: Masarykova univerzita, 2001. – 244 s.: tab. – Bibl. – Pozn.
ISBN 80-210-2625-1
- 32 48 810
WAR
War, Peace and World Orders in European History / Edited by Anja V. Hartmann and Beatrice Heuser. – 1st ed. – London: Routledge, 2001. – 13, 267 s. – (New International Relations). – Bibl. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-415-24440-4
- 32 De 48 831
ZAHRAŇIČNÍ
Zahraniční politika České republiky vůči zemím Blízkého východu, Zakavkazska a Střední Asie / Editor Pavel Pšejda. – 1. vyd. – Brn: Masarykova univerzita, 2001. – 110 s.: tab. – (Studie MPÚ; č. 23). – Bibl. – Pozn.
ISBN 80-210-2740-1

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Ing. Lukáš Bortel, nar. 1976; absolvent a interní doktorand Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity v Brně, student PGS obor hospodářská politika na ESF MU v Brně a pátého ročníku Právnické fakulty MU v Brně. (str. 30)

PhDr. Jaroslav Bouček, CSc., nar. 1952; vystudoval historii, dějiny umění a politickou ekonomii na FF UK. V roce 1989 obhájil kandidátskou dizertaci: Sociálně politický vývoj Saúdské Arábie v letech 1945–1985. Zabývá se nejnovějšími dějinami. (str. 25)

Doc. PhDr. Rudolf Chmel, DrSc., nar. 1939; literární vědec, vedoucí Kabinetu slovakistiky při Ústavu slavistických a východoevropských studií FFUK v Praze, vědecký pracovník SAV, autor dvanácti knih, monografií z oblasti dějin slovenské literatury a slovensko-maďarských literárních, kulturních a politických vztahů, v l. 1990–92 velvyslanec ČSFR v Maďarsku. (str. 9)

JUDr. Eduard Kukan, nar. 1939; po absolvování Institutu mezinárodních vztahů v Moskvě získal v roce 1964 doktorát na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Poté nastoupil jako kariérní diplomat

na československé ministerstvo zahraničních věcí. Působil mimo jiné jako charge d'affairs v Zambii, velvyslanec v Etiopii a v letech 1990–1992 byl stálým představitelem ČSFR při OSN v New Yorku. Po rozdělení Československa byl zástupcem Slovenska při OSN. Od března do listopadu 1994 byl ministrem zahraničních věcí Slovenska. Do této funkce byl znovu jmenován v září 1998. (str. 20)

Miroslav Mareš, nar. 1974; odborný asistent katedry politologie FSS MU Brno. Zabývá se analýzou politiky, teorií politických stran a výzkumem politického extremismu se zaměřením na politické systémy ČR, Německa, Rakouska a Evropské unie. (str. 4)

Václav V. Nekvapil, nar. 1981; student politologie na FF UK. (str. 38)

Ing. Ladislav Říha, CSc., nar. 1949; vystudoval VŠE v Praze. Po vědecké aspirantuře se věnoval aplikaci informačních technologií v ekonomických a řídicích systémech. Posledních osm let se zabývá praktickou stránkou správy daní a daňového systému. Podílel se na vzniku Evropské organizace daňových správ (IOTA) a účastní se její práce. (str. 32)

Ing. Ladislav Šafránek, CSc., narozen 1946; absolvoval obor politická ekonomie VŠE Praha (1968), disertační práci obhájil roku 1977. Zabýval se otázkami aplikované makroekonomiky, věnuje se ekonomickým a politickým souvislostem globalizačních a integračních procesů. (str. 35)

Jakub Šedo, nar. 1977; v roce 2001 absolvoval FF a FSS MU Brno (kombinace historie – politologie), v současnosti student interního doktorandského studia na FSS MU, obor politologie. Zabývá se volebními systémy a soudobými dějinami. (str. 4)

František Šístek, nar. 1977; vystudoval mezinárodní teritoriální studia na FSV UK v Praze a historii na Středoevropské univerzitě v Budapešti. Působí jako specialista na Černou Horu a Srbsko pro společnost Europe Analyse v Paříži. (str. 41)

Josef Veselý, nar. 1946; novinář, po absolvování Fakulty sociálních věd a publicistiky UK nastoupil v redakci Mezinárodní politiky, po jejím zastavení pracoval v redakci Večerní Prahy a zejména Mladé fronty. Postgraduálně studoval na VŠE obor Mezinárodní hospodářské vztahy. Nyní je zpravodajem Hospodářských novin v Německu. Člen Redakční rady MP. (str. 12)